

Studie a texty

Evangelické teologické fakulty

Studie a texty

Evangelické teologické fakulty

řídí Martin Prudký

číslo 33 (2020/1)

Jak reagovat na koronavirus z pozice víry?

Jak reagovat na koronavirus z pozice víry?

Uspořádali Barbora Šmejdová a Pavel Roubík
pod vedením Ivany Noble

Studie a texty Evangelické teologické fakulty

Řídí Martin Prudký

Vychází dvakrát ročně

Vydává Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta

Adresa: UK ETF, pošt. př. 529, Černá 9, 115 55 Praha 1

<http://www.etf.cuni.cz/sat>

ISSN (print) 1802-6818

ISSN (on line) 1805-2762

Obsah

BARBORA ŠMEJDOVÁ	
Předmluva	vii
MAREK VÁCHA	
Jak reagovat na koronavirus z pozice víry?	
Pandemie COVID-19: zisky a ztráty	1
MARTIN VAŇÁČ	
Nemoc jako připomínka křehkosti člověka	19
MARTIN KOVÁČ	
Cirkvi a štát v čase koronavíru: Česká republika a Slovensko	37
TOMÁŠ HALÍK	
Pandemie koronavíru a proměny křesťanství	57
MARTINA V. KOPECKÁ	
Slavení Velikonoc v roce 2020	73
PAVEL POLA	
Nejistota jako příležitost k proměně? Příspěvek k hledání přínosu současné pandemie na základě podcastů „U ambonu“	97
JIŘÍ DOSOUDIL	
Výtvarná přehlídka „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ?“ v kontextu biblické antropologie	117
Autoři studií	134
Seznam zkratk	136

Předmluva

Barbora Šmejdová

Podnět připravit tématické číslo časopisu *Studie a texty* věnované reflexi koronaviru z hlediska křesťanské víry vznikl v rámci projektu UNCE „Teologická antropologie v ekumenické perspektivě“¹ během jarních vládních restrikcí, které měly zabránit šíření nákazy novým virem COVID-19. V křesťanském prostředí se jednalo o dobu specifickou, jelikož se částečně překrývala s postním obdobím. Jednotlivá omezení ve formě zavřených obchodů a kulturních akcí tak pro mnohé křesťany mohla být výzvou ztišit se, ponořit se do hlubiny vlastního srdce a přemýšlet nad tím, co je podstatné. Na druhou stranu však duchovní život většiny lidí zasáhla skutečnost uzavřených kostelů, která nakonec přesáhla i do slavení Velikonoc. Tyto centrální svátky oslavující smrt a zmrtvýchvstání Krista nakonec lidé mohli sledovat pouze z televizních obrazovek či počítačových monitorů a tak bylo prožívání církevního společenství téměř výhradně přesunuto do virtuálního prostoru. Bezprecedentní plošné změny života, které vládní omezení a strach z infekce přinesly, byly zdrojem silného pocitu nejistoty, ale také podnětem k iniciativám, jejichž cílem bylo pomoci lidem vyrovnat se s touto nejistotou co nejlépe. Nejen v tomto ohledu byl jarní nouzový stav příležitostí znovu se zamyslet nad některými podstatnými teologickými otázkami a reflektovat nové fenomény, které pandemie přinesla. Se záměrem představit některé z nich v ekumenické perspektivě vzniklo právě toto číslo.

Sérii textů otevírá článek známého přírodovědce, teologa a římskokatolického kněze Marka Váchy s názvem „Jak reagovat na koronavirus z pozice víry? Pandemie COVID-19: zisky a ztráty“. Na základě svého interdisciplinárního zaměření nás autor uvádí do tématu v širokém kontextu základní situovanosti člověka, kterému se navzdory vědeckému pokroku nedaří převzít plnou kontrolu nad sebou samým i nad prostředím okolo něj. Po představení základních otázek, které pandemie přináší pro lékařskou etiku se Vácha zaměřuje na sféru duchovního života, v níž se v souvislosti s novými zkušenostmi objevily i nové výzvy.

S obecnější perspektivou přichází i historik a teolog Martin Vaňáč ve svém příspěvku „Nemoc jako připomínka křehkosti člověka“. Jako základní

---

¹ Tým tohoto projektu (č. 204052) se skládá z vědeckých pracovníků a doktorandů Katolické teologické fakulty a Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy.

odrazový můstek ke svým úvahám využívá text Susan Sontagové „Nemoc jako metafora“ a společně s ní poukazuje na nutnost zbavit fenomén nemoci zavádějících interpretací a špatně zvolených metafor. V souvislosti s nemocí COVID-19, o které zatím nemáme dostatek poznatků, autor varuje před rizikem vzniku nepravdivých mýtů a spekulací a naopak vybízí k dalšímu promýšlení tématu nemoci v rámci teologické antropologie. Sám nemoc chápe jako připomínku stvořenosti a křehkosti člověka – ne jako Boží trest.

Do konkrétní situace církvi v první vlně pandemie koronaviru na území Čech a Slovenska nás uvádí Martin Kováč se svým článkem „Církev a stát v čase koronavíru: Česká republika a Slovensko“. Autor v něm představuje bohatý materiál, který jedinečným způsobem dokumentuje různorodost způsobů, jak se české a slovenské církve vyrovnávaly s nenadálou situací, a zároveň poukazuje na množství interpretací takových reakcí. Máme například vnímat žehnání krajiny relikviemi či kropení svěcenou vodou z auta jako posilu ve víře, nebo jako projev klerikalismu? Jaký má smysl sloužit eucharistii v prázdném kostele? Jak vnímat fenomén sledování bohoslužeb na obrazovkách? Co období jarní koronavirové krize odhalilo o vztahu církvi a státu? To jsou všechno otázky, které v této době rezonovaly ve veřejném prostoru.

Kováčův článek končí odkazem na texty Tomáše Halíka, známého českého teologa a religionisty. Ten navazuje svým vlastním textem s názvem „Pandemie koronavíru a proměny křesťanství“. Autor pandemii vnímá jako katalyzátor otřesů jistot sekulárního humanismu, který následuje za otřesem tradičních jistot náboženských. Halík varuje před patologickými projevy náboženství a jeho infantilními podobami. Jako jeden z těchto zavádějících příkladů vnímá představu trestajícího Boha nebo Boha jako všemocného dobrotivého panovníka. Křesťanský Bůh je především láska a to je akcent, který by měl vyznít i v době koronavirové krize.

Následující tři příspěvky již analyzují konkrétní způsoby reakce křesťanského prostředí na koronavirovou krizi. Příspěvek faráčky Církve československé husitské Martiny V. Kopecké „Slavení Velikonoc v roce 2020“ podrobně popisuje cesty, jak jednotlivé církve přistoupili k liturgickému slavení této centrální křesťanské události v čase zavřených kostelů. Důraz je kladen na fenomén aktivního využívání virtuálního online prostoru, který se pro mnohé věřící stal jedinou možností, jak se ke společnému slavení liturgie připojit. Autorka však ukazuje, že tyto nové cesty vedle nových příležitostí představují také problematické otázky, které doposud nebylo nutné reflektovat.

Bosý karmelitán Pavel Pola ve svém textu „Nejistota jako příležitost k proměně? Příspěvek k hledání přínosu současné pandemie na základě podcastů „U ambonu““ představuje konkrétní iniciativu vzniklou při hradčanském klášteře Fortna. Jedná se o sérii podcastů, jejichž cílem bylo nabídnout duchovní zamyšlení v době koronavirových omezení. S vynecháním vlastních příspěvků se Pola zaměřuje na téma nejistoty, která může být vnímána jako příležitost k proměně. Tímto způsobem se autor snaží nacházet podněty, které v době pandemie mohou být duchovní posilou, avšak zároveň přesahují do běžných dní.

Celý soubor příspěvků uzavírá článek Jiřího Dosoudila s názvem „Výtvarná přehlídka „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ?“ v kontextu biblické antropologie“. Autor se zde věnuje výtvarné soutěži probíhající během pandemie, která byla zorganizována v rámci výše jmenovaného projektu UNCE „Teologická antropologie v ekumenické perspektivě.“ Jakožto doktorand v oboru biblistiky ve svém textu analyzuje vybrané biblické motivy a zkoumá, jak jednotlivé výtvarné motivy vypovídají o člověku a jak tento pohled pandemie koronaviru ovlivnila.

Jelikož koronavirovou pandemii na jaře 2020 nelze stále považovat za uzavřenou kapitolu, ani představené příspěvky si nekladou ambici být k současné situaci posledním slovem. Právě naopak – nabídnutá témata jsou i dnes (na podzim 2020) stále aktuálnější a jednotliví autoři svými příspěvky vstupují do živé debaty, v níž mají potenciál přinést nové podněty a inspirace pro tuto turbulentní dobu.

Jak reagovat na koronavirus z pozice víry? Pandemie COVID-19: zisky a ztráty

Marek Vácha

How to Respond to Coronavirus from the Position of Faith? Pandemic COVID-19: Gains and Losses. The text discusses six areas that changed the understanding of the world and society in the Czech Republic before and during the COVID-19 pandemic between February and August 2020. There was a deeper reflection on the current state of knowledge of natural sciences (1), the higher awareness of the fact that the universe, due to the setting of its laws, is still not a safe place for a man to dwell (2) and the knowledge that human life is not a biological fact, but a gift and that man has no right to anything because of his existence (3). Each pandemic (AIDS, SARS, COVID-19) has its ethical dimension, and its successful management is conditioned by the ability to communicate and raises new questions of medical ethics (4). Questions were asked about the significance of the pandemic in terms of the signs of the times (5), and there has been a change in social and religious life in the Czech Republic (6). The pandemic in the Czech Republic united citizens across generations and denominations, raised a wave of solidarity, and brought the potential to change the spiritual life of citizens in religious life.

Keywords: COVID-19; AIDS; SARS; Medical ethics; Principle of justice; Triage

30. prosince 2019 se svět poprvé dozvěděl o novém viru a potenciální možnosti pandemie, 10. března 2020 začal v České republice platit zákaz koncertů a dostali jsme se v horizontu dní do situace, kterou nepamatuje nikdo z nás ve vlastním životě, kterou nepamatují ani naši rodiče, ani naši prarodiče, s určitou výjimkou tzv. španělské chřipky. Je jistě pravda, že 20. století vešlo do dějin jako století dvou doposud nejničivějších válek dějin, včetně zkušenosti Auschwitz/Birkenau, sovětských a čínských gulagů, hospodářské krize, hladomoru na Ukrajině, války v Jugoslávii, genocidy ve Rwandě a dalších. Jak uvádí Timothy Snyder, v pásu od středního Polska přes Ukrajinu, Bělorusko, Pobaltské státy po západní Rusko nechal nacistický a sovětský režim zde vyvraždit během 12 let, v letech 1933–1945, kolem 14 miliónů lidí.¹ Nikdo z těchto 14 miliónů

---

¹ TIMOTHY SNYDER, *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. přel. Petruška Šustrová, Praha; Litomyšl: Paseka, 2014, 14.

zavražděných nebyl vojákem v činné službě a více než polovina z nich zemřela hladem. Uprostřed 20. století nechali Evropané záměrně zemřít hladu obrovský počet dalších Evropanů. V České republice po odeznění obou světových válek nastala temná padesátá léta komunistické diktatury a po roce 1968 další temná sedmdesátá léta. Toto je jistě třeba mít stále na paměti.

V této perspektivě je jistě pandemie COVID-19 událost s neporovnatelně menším impaktem, než zmíněné události 20. století. Ovšem rozdíl zde přece jen je. Snad s výjimkou vzpomenuté španělské chřipky (která ovšem způsobila smrt tolika lidí zejména proto, že obyvatelstvo bylo zesláblé následky První světové války), všechny výše zmíněné události byly nějak zapříčiněné lidmi. I když to dodnes nelze říci s naprostou jistotou, předpokládáme, že COVID-19 je pandemie, která není kauzálně způsobena lidským úmyslem; jedná se o čistě přírodní fenomén. Na jaře 2020 ovšem v Evropě, včetně České republiky, skutečně došlo k událostem, které nikdo nepamatuje. Došlo k zákazu shromažďování včetně zákazu účasti na bohoslužbách; ani takovýto zákaz nepamatuje nikdo z nás ani nikdo z prarodičů v dějinách českých zemí. Nutně se objevily otázky po tom, jak máme tato znamení číst, v médiích byly opakovaně kladeny (i autorovi tohoto textu) otázky, zda se jedná o Boží trest a zda je za událostmi nějaký vyšší smysl. Za určitou naivitou novinářských otázek se ovšem skrývají obavy a úvahy, které nepochybně naivní nejsou. V tomto textu se chci zaměřit jen na některé z nich.

Vybírám šest oblastí, kdy první a druhá kapitola se týká především oblasti přírodních věd, třetí odráží zkušenosti hebrejské bible do současnosti, čtvrtá se týká lékařské etiky, pátá vztahu přírodních věd a biblického poselství a šestá konkrétních dopadů na náboženský život v České republice.

1. Ve vědeckém porozumění přírodě jsme stále na začátku

Pandemie COVID-19 připomenula, že stále nerozumíme přírodě, stále nejsme schopni předpovědět, jak se virus zachová a jaká bude situace za několik měsíců. Nejde o otázky, která věda v principu vysvětlit neumí a které jsou mimo její metodologii. Jde naopak o ty otázky, které zcela zapadají do metodologie přírodních věd. Virus způsobující COVID-19 (coronavirus disease 2019) se chová natolik nepředvídatelně, že v rámci vědecké metodologie s našimi stávajícími znalostmi a zku-

šenostmi musíme konstatovat, že nejsme schopni předpovědět další vývoj.

COVID-19 je blízkým příbuzným koronaviru způsobující SARS. A podobně jako dnes SARS-CoV-2 se i virus způsobující SARS v roce 2003 choval nepředvídatelně. První SARS pacient byl identifikován 28. února 2003. I zde se ovšem ukázalo, že prvních několik stovek případů se objevilo již na podzim roku 2002 v jižní Číně a že čínské úřady tyto informace dlouho potlačovaly. SARS měl smrtnost 9–14%, tedy mnohem vyšší než SARS-CoV-2, avšak podobně jako u SARS-CoV-2 smrtnost rychle stoupla s věkem. Děti na SARS téměř neumíraly, mezi pacienty nad 65 let ovšem umíral každý druhý.² 4. července 2003 vyhlásila WHO konec pandemie, bylo diagnostikováno 8400 osob, z nichž 812 zemřelo. Proč SARS ustoupil, vlastně nikdo neví. Ve chvíli, kdy se vědecké laboratoře na celém světě vrhly do vývoje léků proti SARS a bylo testováno několik strategií, k jejich praktickému vyzkoušení již nikdy nedošlo. Virus vymizel.

Naprosto totéž se stalo v případě viru ZIKA (ZIKAV). Vrchol incidence nastal v lednu roku 2016 a od té doby počet nových případů klesal natolik prudce, že když se vývoj nové vakcíny dostal do fáze III, již nebylo na kom vakcínu testovat. Virus nakonec nevymizel zcela, ve velmi nízkých počtech případů nemoc stále perzistuje a nový prudký nástup onemocnění není vyloučen. Zatímco v únoru 2016 se jednalo o 132 000 nových případů za tento měsíc, v červenci roku 2018 to bylo již pouhých 2550 případů.³ Proč nemoc ustoupila, se vlastně přesně neví.

Zda se totéž stane s COVID-19, nelze v tuto chvíli předpovědět. I když viry mutují a máme řadu hypotéz ohledně budoucího vývoje, neumíme předpovědět, kdy jakákoli další epidemie podobného nebo jiného viru přijde, kdy dosáhne svého vrcholu a kdy a proč vymizí. Ze světa přichází zprávy, že v různých zemích je incidence COVID-19 na vzestupu, zatímco v jiných zemích nemoc „odezněla“ a počty nových případů klesají. V jiných zemích počty nakažených v srpnu 2020 stoupají, ale nemoc již zdaleka nemá tak devastující průběh, jako na jaře 2020. Nevíme přesně proč. Co se děje s virem a proč exponenciálně nepromoří celou populaci, i když se karanténní opatření rozvolňují, není známo.

Prvním poučením je tedy fakt, že stále ještě nerozumíme děním v přírodě. Nejsme doposud ve vesmíru „doma“, v tom smyslu, že bychom znali všechny fyzikální zákony ani všechny biologické zákony. Když Blaise Pas-

² JAN KOVALINKA, LADISLAV MACHALA, *Viry pro 21. století*, Praha: Academia, 2013, 67.

³ KIRSTEN S. VANNICE, et al., Demonstrating vaccine effectiveness during a waning epidemic: A WHO/NIH meeting report on approaches to development and licensure of Zika vaccine candidates, *Vaccine* 2019; 37 (6), 863–868.

cal přirovnal stav vědeckého poznání k ostrovu, který se vynořuje z oceánu neznáma, a čím větší je čára břehu, tím víc si uvědomujeme, kolik toho ještě nevíme, dnes máme za to, že přirovnání bylo velmi přesné, ovšem ve smyslu, že se jedná o doposud malý ostrůvek v širokém, tmavém a rozbouřeném oceánu.

Jistěže přírodní vědy nejsou zcela bezmocné a díky nim jsme schopni identifikovat původce pandemie a vyvíjet vakcínu. Molekulární biologie vznikla v roce 1953, kdy Watson a Crick publikovali v časopise *Nature* trojrozměrnou strukturu DNA. Od té doby bezmála třicet let základní výzkum spolykal obrovské množství financí bez žádného ekonomického výstupu. Teprve v roce 1979 byl přijat patent na první GM baktérii *Pseudomonas*. V roce 1981 ovšem udeřil AIDS. V roce 1983 již byla známa sekvence HIV, trvalo ovšem mnoho dalších desítek let, než byla vytvořena účinná léčiva. Ani v roce 2020 nejsme schopni zbavit tělo pacienta HIV, jsme ale schopni proliferaci virionů v jeho těle významně omezit a zastavit nástup AIDS. Podobně i v případě COVID-19 máme představu, co je přirozeným rezervoárem viru, jak se přenáší, jakou má strukturu a předpokládá se, že vývoj účinné vakcíny bude otázkou řádově měsíců.

Zatímco na konci 19. století jsme měli za to, že svět fyziky je v podstatě vyřešen, na začátku 21. století jsme mnohem pokornější, ve fyzice se hledání teorie všeho ukázalo při stávajících znalostech jako přespříliš ambiciózní. Podobně v biologii po sekvenování genomu člověka přišla epigenetika a epigenetická dědičnost a rozpoznání důležitosti mikrobiomu. Objevujeme nové a nové oblasti molekulární biologie. Na vyšších úrovních stále nerozumíme, jak přesně fungují ekosystémy, a nejsme schopni předpovědět, jak se budou chovat nové formy bakteriálních a virových onemocnění, nevíme, jak rychle budou mutovat a do jakých forem. Neumíme předpovědět, kdy, odkud a jaká další pandemie přijde. A až přijde, neumíme předpovědět, kdy a proč vlastně odezní. Navzdory všem výzkumným centrům, v přírodovědném poznání Země jsme stále na začátku.

2. Vědomí prekérnosti lidské existence ve vesmíru

Pandemie COVID-19 rovněž připomenula, že vesmír není zcela bezpečné místo k životu. Navzdory veškerým technologiím, které má lidstvo k dispozici, jsme stále ještě bezbranní vůči různým katastrofám, které jsou způsobeny samotným nastavením vesmíru a jeho přírodovědeckým zákony.

Po II. světové válce došlo k rozšíření antibiotik, medicínské technologie šly prudce dopředu a spolu s nimi i průměrná délka života, začaly transplantace orgánů a průměrná délka života se zvyšovala. V Evropě byl vyřešen problém hladu (ještě Werich s Voskovcem v období mezi oběma válkami mají písňové texty reflektující situaci, že lidé mají hlad), problém bydlení, zimy a podobně. Ve 21. století byl vyřešen díky paliativní medicíně problém fyzické bolesti. S velmi zřídka výjimkami platí pravidlo, že pacient trpící zároveň dlouhotrvajícími a krutými bolestmi je pacient, který je nesprávně léčen. Vesmír se paradoxně pro nás na našem kontinentu stal zdánlivě pokojným místem k přebývání. Když v Indickém oceánu nastalo v roce 2004 silné zemětřesení poblíž Sumatry a následně v důsledku vlny tsunami zahynulo kolem 240 000 lidí, ptali jsme se, jak je to možné a jak to, že doposud neexistuje systém včasného varování. Když na Islandu vybuchla na jaře roku 2010 sopka Eyjafjallajökull a na určitou dobu byly určité letecké spoje zrušeny, ptali jsme se, jak je to možné a jak to, že s tím ještě někdo něco neudělal.

Je to i problém současné lékařské etiky. Pokud v nemocnici zemře navzdory veškeré lékařské péči dítě nebo mladý člověk, příbuzní v řadě případů viní ze smrti lékaře, nemocnici či celý systém. Příbuzní totiž v řadě případů přehlédli, že smrt stále patří do našeho světa. Zejména, pokud zemře mladý člověk, rodinní příslušníci hledají viníka, neboť přece není v naší době možné, aby mladí lidé umírali; někdo musí nést odpovědnost. Úmrtí mladého člověka musí být něčí chyba, zanedbání či nesprávná terapie, provinění, za které musí být někdo potrestán.

Současná pandemie COVID-19 připomíná, že navzdory výdobytkům vědy a vědeckých technologií, svět stále ještě není zcela bezpečné místo k životu. I ve 21. století s podporou veškerých vědeckých výzkumů a technologií jsme stále proti událostem, jako je pandemie COVID-19 bezmocní. I pro politiky se pandemie stala cennou školou: virus nereflektoval přání a příkazy politiků, pandemii nešlo uplatit ani zastrašit. Nákaza se šířila navzdory projevům politiků, výzvám ke klidu a ubezpečováním, že se vlastně nic neděje.

3. Vědomí, že člověk nemá na nic „právo“

Pandemie COVID-19 ukázala, že mnoho jistot naší civilizace, se kterými jsme žili od malička a které jsme považovali za nezpochybnitelné, nejsou žádnými nezpochybnitelnými „lidskými právy“, nýbrž nadstavbou.

Takto učí i hebrejská bible. Biblický příběh Abraháma můžeme vnímat z toho úhlu pohledu. Vše, co člověk dostává, je darem Božím, na nic z věcí

a vztahů tohoto světa nemá člověk právo. Ani na děti, ani na majetek, ani na obydlí. V příběhu Abraháma Bůh stereotypně slibuje, ale neplní, Abrahám stereotypně poslouchá a plní. Bůh slibuje Abrahámovi opakovaně zemi a potomstvo, ale po většinu doby nemá Abrahám ani jedno. Když Abrahám umírá, patří mu jen malý kousek země, pozemek s makpelskou jeskyní (Gen 23,3–18), kterou navíc koupí za značně předraženu cenu čtyř set šekelů od Chetejce Efróna. Co se týče potomstva, Abrahám nemá syna a v celém příběhu nad ním visí hrozba, že první Žid bude také posledním.⁴ První, co říká v knize Genesis Abrahám Hospodinu, je věta plná nervozity: „Abram však řekl: ‚Panovníku Hospodine, co mi chceš dát? Jsem stále bezdětný. Nárok na můj dům bude mít damašský Elíezer.‘ Abram dále řekl: ‚Ach, nedopřál mi potomka. To má být mým dědicem správce mého domu?‘“ (Gen 15,2–3). V následném textu se ovšem dozvídáme, že Elíezer to nebude, bude to biologický syn Abraháma. Nebude to ovšem ani Izmael, kterého porodí Hagar (Gen 16,3). Když konečně dojde k narození Izáka (Gen 21,2), zdá se, že utrpení je u konce. Následuje však scéna obětování Izáka (Gen 22,1–2) a i když touto zkouškou Abrahám projde, zdá se, že nyní již trápení určitě skončí. Nikoli, Izákovi je čtyřicet let, a stále nemá manželku (Gen 25,20). Když se následně Izák ožení s Rebekou, nemohou mít děti (Gen 25,21). Víra protagonistů je tak napínána až k nesnesení. Z celého příběhu je možno si vzít poučení. Nic z toho, co je na Zemi, nemá člověk mít jako dané, jako svoje nezadatelné právo. Vše je Boží dar. Z tohoto důvodu je Abrahám, který neučinil žádný zázrak, nebyl slavný vojevůdce ani nevtězil v grandiózních bitvách považován přece jen za muže, ke kterému se určitým způsobem vztahují tři velká monoteistická náboženství Evropy.

Pandemie COVID-19 přinesla velmi podobný vzkaz. Jistoty světa Evropy dvacátého prvního století, slavné mše svaté, hromadné pouti, velké koncerty, velká sportovní utkání, cestování po celém světě, divadla, restaurace, výstavy, všechny samozřejmosti náboženského i kulturního života ale i výuka na školách všech stupňů náhle nebyla možná. Podobně jako Abrahám, i Evropan po pandemii může svou možnost se modlit v synagóze, mešitě, sboru nebo kostele, své vzdělávání i zábavu vnímat spíše jako nezasloužený dar, za který je třeba být vděčný, než jako nezadatelné právo, které se rozumí samo sebou.

⁴ JONATHAN SACKS, *Genesis: The Book of Beginnings. Covenant and Conversation*, New Milford, USA; London; Jerusalem: Maggid Books and The Orthodox Union, 2009, 123–128.

4. Etický rozměr pandemie

Každá z minulých pandemií měla svůj etický rozměr. AIDS v roce 1981, SARS v roce 2003, do určité míry i MERS v roce 2012 a především COVID-19 v roce 2020.

4.1. AIDS

5. června 1981 MMWR (Mortality and Morbidity Weekly Report)⁵ a následný text z 3. července 1981 v *The New York Times*⁶ poukázaly na fakt podivné nové nemoci. Bylo reportováno čtyřicet jedna pacientů, kteří onemocněli raritními druhy rakoviny, osm z nich zemřelo do dvou let od diagnostiky. Všichni muži, všichni mladí, všichni homosexuálové.

Kdyby v tuto chvíli byli vědci, aktivisté a politici schopni racionálně zvážit situaci, reflektovat diagnózy, zvážit rizika, podniknout preventivní kroky, mnoho životů a mnoho času mohlo být ušetřeno. Doba ovšem nebyla příznivá. V USA doznávalo hnutí hippies a homosexuálové získali po dlouhých bojích svá první práva, první uznání, první kluby a první místa, kde bylo oficiálně možné mít anonymní sex. Na jedné straně tedy stáli konzervativně smýšlející, kteří v AIDS viděli trest Boží za sexuální volnost a pandemii AIDS jako přímý důsledek hříšné sexuální nevázanosti.

Naopak francouzský filosof Michel Foucault opakovaně konstatoval, že HIV nezpůsobuje AIDS a že se HIV nerozšiřuje sexuální cestou.⁷ Foucault sám prosazoval v sedmdesátých letech lázně, kde bylo možno se věnovat anonymnímu sexu. A byl to Michel Foucault, kdo zastával stanovisko, že i kdyby byla pravda, že HIV má nějaké spojení s nemocí AIDS a i kdyby byla pravda, že výjimečně může dojít až k úmrtí, je třeba tuto oběť přijmout, jen aby nebyla dotčena nově a těžce získaná práva menšin. Michel Foucault zemřel na AIDS v roce 1984.

Sám Foucault fakt své nemoci tajil, a i když *New York Native* kritizoval *The New York Times*, že neuvedl jako příčinu Foucaultovy smrti AIDS, *Native* sám označil za příčinu smrti „infekci, která zaútočila na nervový systém.“ Shilts uvádí, že v nekrolozích mnoha jiných významných osob chy-

5 MMWR, *Mortality and Morbidity Weekly Report*, June 5, 1981/30 (21); 1–3 [cit. 30. června 2020], dostupné z: https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwr.html/june_5.htm.

6 LAWRENCE K. ALTMAN, Rare Cancer Seen in 41 Homosexuals. *The New York Times*, July 3, 1981 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.nytimes.com/1981/07/03/us/rare-cancer-seen-in-41-homosexuals.html>.

7 GREGORY E. PENCE, *Classic Cases in Medical Ethics*. 5th ed. New York: McGraw-Hill Companies 2008, 332–333.

běla zmínka o AIDS.⁸ Tyto osoby si tak nepřály, nebo si tak nepřáli jejich příbuzní. Do dnešních dnů je na internetu volně stažitelný článek (!) z *The New York Review of Books* z ledna 1986, ve kterém Jonathan Lieberson v textu „Realita AIDS“ konstatuje, že virus HTLV-3 (americké pojmenování HIV podle Human T-cell Leukemia Virus) nemá žádné spojení s nemocí AIDS a že ten, kdo si myslí, že se AIDS šíří sexuálním stykem a že se jedná o smrtelnou chorobu se fatálně mylí.⁹ V pozadí těchto textů byl strach, že konzervativci záměrně přehánějí zhoubnost nemoci, aby měli záminku ke zrušení nově získaných uznání, aby mohli znovu zakázat existenci těžce vybojovaných klubů a práv homosexuálních menšin.

V této atmosféře bylo takřka nemožné zasednout v klidu ke stolu, zvážit medicínská fakta a přijmout adekvátní opatření.

4.2. SARS

Když se objevil SARS 28. února 2003 v Hanoji, vietnamská vláda zareagovala rychle a pružně a vedení Francouzské nemocnice v Hanoji se ihned obrátilo na WHO. Následně se ovšem ukázalo, že SARS se objevil již na podzim 2002 v provincii Kanton v jižní Číně. „Čínské úřady ve snaze zabránit panice a poškození jména země v cizině tyto informace dlouho potlačovaly.“¹⁰ I zde, pokud by vědci a politici se zemí, kde nemoc vznikla, byli schopni zasednout k jednacímu stolu, zveřejnit všechna známá fakta a přijmout opatření, mnoho životů mohlo být ušetřeno.

4.3. COVID-19

Velmi podobná situace nastala v roce 2020 v Číně v souvislosti s COVID-19. Doktor Li Wen-liang, na nebezpečí upozornil již 30. prosince 2019. Následně byl perzekvován, umlčen – a sám na nemoc zemřel 7. února 2020.¹¹

Dodnes nevíme, co všechno čínské úřady tajily a stále tají, nevíme, kolik lidí v Číně reálně zemřelo v souvislosti s COVID-19, kolik jich stále umírá a odkud se vlastně skutečně virus rozšířil. I zde, pokud by byli lékaři celého

---

8 RANDY SHILTS, *And the Band Played On: Politics, People, and The AIDS Epidemic. 20th Anniversary Edition*, New York: St. Martin's Griffin, 2007, 823.

9 JONATHAN LIEBERSON, The Reality of AIDS, *The New York Review of Books*, January 16, 1986 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.nybooks.com/articles/1986/01/16/the-reality-of-aids>.

10 J. KOVALINKA, L. MACHALA, *Viry pro 21. století*, 67.

11 KRISTIN HUANG, Coronavirus: Wuhan doctor says officials muzzled her for sharing report on WeChat, *South China Morning Post*, March 11, 2020 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3074622/coronavirus-wuhan-doctor-says-officials-muzzled-her-sharing>.

světa schopni racionálně komunikovat, zveřejnit všechna dostupná fakta, mnoho času a mnoho životů mohlo být velmi pravděpodobně ušetřeno. Utajování navíc nahrává konspiračním teoriím nejrůznějšího druhu. Tedy jak rozšíření AIDS a SARS, podobně i COVID-19 má svou etickou stránku a nejedná se pouze o vědecký rozměr pandemie, nýbrž i společenský a politický.

Stejně jako kdysi HIV, i SARS-CoV-2 prosperuje lépe v demokratických zemích, a nedaří se mu tolik v totalitních systémech. V demokratických zemích totiž nejsou z mnoha důvodů možná drakonická opatření typu uzavření celých měst, povinná a silou vymáhaná izolace nemocných a jejich rodin na sportovních stadionech a podobně. Nevýhodou totalitních systémů je na druhé straně utajování informací, bagatelizování rozsahu pandemie před veřejností a neschopnost komunikace se špičkovými laboratořemi vyspělých zahraničních států.

Pandemie COVID-19 nás znovu učí, jak důležité je otevřené sdílení dat i zkušeností a jak utajování dat a zkušeností z jakýchkoli důvodů nutně vede k nárůstu obětí, stejně jako k nárůstu nervozity a živné půdy pro konspirační teorie. Otevřené sdílení dat je ovšem něco, co svět doposud neumí.

Současný provázaný a globalizovaný svět však již je konfrontován a v budoucnu bude stále více čelit hrozbám, které globální jsou a které bude možno vyřešit, jen pokud je budou řešit všechny státy současně a účinně. Zatím jedinou takovouto úspěšně zvládnutou hrozbou se stala opatření zamezující existenci ozonové díry, která vznikla kvůli užívání plynů freonů, kdysi považovaných za netečné a zaručeně bezpečné. První zprávy o škodlivosti freonů se objevily v roce 1976 a v roce 1987 byl ustanoven Montrealský protokol, který zavazoval signatáře 196 států světa k omezení a zastavení výroby freonů. Zde ovšem bylo řešení jednoduché: jeden průmyslově využívaný laciný plyn se nahradil jiným laciným plynem, bez ekonomických ztrát. Nicméně i zde se již skrývalo varování. Pokud plyn, užívaný v ledničkách se může projevit natolik extravagantně, jako je zapříčinění vzniku ozonové díry nad Antarktidou, pak skutečně vše souvisí se vším a při současných znalostech nelze odhadnout, kdy příště nějaká další zaručeně bezpečná chemikálie se projeví na opačném konci Země podobným způsobem. Environmentální poučky, že neexistuje žádné jednání, které by mělo jen jeden následek, a dále, že nic nelze vyhodit „ven“, neboť žádné „ven“ neexistuje, zde, žel, byly potvrzeny.

Konference o globální změně klimatu v Paříži v roce 2015 již ale ukázala obtížnost, ne-li nemožnost, nároku, aby se všechny státy světa dohodly na společném postupu. Zda se v dohledné budoucnosti ukáže myšlenka

společných omezujících opatření platných a vymáhateľných pro všechny státy světa, včetně soupeřících mocností, jako realizovatelná není stále jasná. Pandemie COVID-19, která je proti ohrožení života na Zemi kvůli globální změně klimatu nebezpečím o řád menším, nepřinesla optimismus. Neschopnost jednotlivých zemí vzájemně komunikovat, otevřeně sdílet informace a společně se pandemií postavit, je jistě varující.

4.4. Konkrétní otázky lékařské etiky

A. Princip spravedlnosti. Za normálního stavu věcí je lékařská péče poskytována všem pacientům. V případech nedostatkové péče (válka, teroristický útok, a podobně) se péče přiděluje podle různých klíčů. Např. podle principu loterie, podle principu „kdo dřív přijde“, podle toho, kdo je cennější pro společnost, kdo odvádí vyšší daně, kdo bude schopen si léčbu zaplatit, v JARu se zvažoval restorativismus – zdroje mají být distribuovány tak, aby byli upřednostněni historicky znevýhodněni a podobně. Je zřejmé, že řada z těchto principů je v různých situacích eticky sporných či zcela nepřijatelných. Přijatelný princip snad může být ošetřit nejprve zdravotní pracovníky, kteří se po svém uzdravení mohou věnovat dalším pacientům.

V případě COVID-19 tato situace v některých státech (Itálie) nastala. Využívají se zde zkušenosti válečné medicíny a provádí se třídění (triage) pacientů. Ve válečné medicíně se nechávají těžce ranění a lehce ranění (walking wounded) čekat a léčba je věnována středně raněným. Princip je jednoduchý a utilitaristický: zachránit co nejvíce životů. Podobný algoritmus je používán v Izraeli, pokud nastane teroristický útok v izraelské restauraci. Po příjezdu první sanitky jsou nejprve léčeni pacienti s otevřenými zlomeninami a teprve pak pacienti s bolestmi břicha s podezřením na mnohočetné poranění vnitřních orgánů. Pacienti, kteří obdrží lékařskou péči, nejsou nutně pacienti s nejtěžšími zraněními, ale jsou to pacienti, pro které nejpravděpodobněji bude mít léčba smysl. V případě COVID-19 se tedy díváme podobně nikoli pouze na diagnózu, nýbrž i na prognózu pacienta, a přednostně jsou léčeni ti, u kterých je nejvyšší šance na uzdravení. Kritériem tedy není věk pacienta, nýbrž prognóza pacienta.

B. I když díky ochranným pomůckám je snaha minimalizovat riziko nákazy zdravotních pracovníků, pandemie položila (nezodpověditelnou) otázku, jak moc mohou nebo mají zdravotní pracovníci riskovat. V případě jistého nakažení a následně jisté smrti nelze po lékařích a sestrách chtít činnost, která se technicky rovná sebevraždě. Určitou míru riziku ovšem po nich chceme vždy, včetně jejich běžné práce v nemocnicích. Otázka

je, kde leží hranice.¹² Dodávám, že po kněžích, myslím, toto naopak chtít můžeme.

5. Duchovní stránka pandemie

Otázka, často kladená novináři, a možná otázka z nejdůležitějších: co nám Bůh chce pandemií COVID-19 sdělit? Ve Starém Zákoně se nikdy nic neděje jen tak, vše, co se děje, je přímá činnost Hospodina. Vzhledem k tomu, že koncept přírodovědeckých zákonů je starý velmi přibližně tři sta let, starozákonní člověk žil v jiném světě a jinak vnímal děje v přírodě, jinak vnímal „zázračnost“ světa. Pokud cizí armáda obklíčí Jeruzalém, nikdy to nelze vysvětlit pouze politologicky, vždy se jedná o následek náboženské vlažnosti či odpadu od víry vyvolaného národa.

Devět egyptských ran lze vysvětlit přírodovědecky, stejně jako i nález many, tvořenou červcem *Trabutina manipara* z řádu polokřídých (Hemiptera). Podobně nález „křepelek“ je možno vysvětlit tahovými cestami ptáků, kteří po přeletu Středozemního moře odpočívají. Pouze soudobý čtenář požaduje pro „zázrak“ porušení přírodovědeckých zákonů. Pro věřícího dané doby bylo zázrakem vše. Vše, co se děje, je přímý čin Hospodina.

Když král David rozkázal sečíst Izrael, nejen v očích vojevůdce Jóaba, nýbrž i v očích Hospodina se jednalo o těžký hřích. Prorok Gád zvěstuje rozsudek:

„Gád přišel k Davidovi a řekl mu: ‚Toto praví Hospodin: Zvol si: Tři roky hladu, nebo tři měsíce být ničen protivníky a stíhán mečem nepřátel, anebo po tři dny Hospodinův meč, totiž mor v zemi, a Hospodinův anděl bude šířit zkázu po celém izraelském území. Nuže tedy, co mám vyřídit tomu, který mě poslal?‘

David Gádovi odvětil: ‚Je mi velmi úzko. Nechť prosím upadnu do rukou Hospodinu, neboť jeho slitování je přenesmírné, jen ať nepadnu do rukou lidských.‘

Hospodin tedy dopustil na Izraele mor. I padlo z Izraele sedmdesát tisíc mužů. Bůh vyslal k Jeruzalému anděla, aby v něm šířil zkázu. Ale když šířil zkázu, Hospodin shlédl a pojal ho lítost nad tím zlem. ‚Již přestaň!‘ Hospodinův anděl stál právě u humna Ornána Jebúsejského.“ (1 Paralipomenon 21, 11–15)

---

¹² J. B. KRAMER, J. B., et al., Ethics in the Time of Coronavirus: Recommendations in the COVID-19 Pandemic. *Journal of the American College of Surgeons*, Volume 230, Issue 6, 2020, 1114–1118.

Je zřejmé, že morová epidemie přichází na přímý rozkaz Hospodina a přírodovědecké vysvětlení (pokud se jednalo o skutečný mor způsobený bakterií *Yersinia pestis*) je nedostačující.

Jak tedy interpretovat soudobé „morové“ rány, AIDS v roce 1981, SARS v roce 2003, tsunami v Indonésii v roce 2004, výbuch sopky Eyjafjallajökull v dubnu 2010, epidemie Eboly v západní Africe v roce 2013, nástup viru ZIKA v letech 2015 a 2016 či COVID-19 v roce 2020?

Prvoplánově bychom mohli se starověkým věřícím říct, že pokud je Bůh spravedlivý, mělo by se zbožným vést na světě dobře a bezbožným špatně. Nemoc je ve Starém zákoně často dávana do souvislosti s hříchem člověka. Pak by se o trest mělo jednat.

Když Mirjam a Áron mluvili proti Mojžíšovi kvůli kúšské ženě, kterou Mojžíš pojal za manželku, Hospodin trestá Mirjam malomocenstvím.

„Hospodin vzplanul proti nim hněvem a odešel. Když oblak od stanu odstoupil, hle, Mirjam byla malomocná, bílá jako sníh. Áron se obrátil k Mirjamě, a hle, byla malomocná.

Tu řekl Áron Mojžíšovi: ‚Dovol, můj pane, nenech nás pykat za hřích, jehož jsme se ve své pošetilosti dopustili.‘“ (Num 12, 9–11)

Podobně je tomu ve scéně s měděným hadem¹³ (Num 21,5–9) a v mnoha dalších. Bůh používá přírodu, jak se mu zachce, jako nástroj požehnutí i trestu, je jejím svrchovaným Pánem. Když je třeba, je možno zastavit i Slunce a Měsíc¹⁴ (Joz 10,12–13), po hříchu sodomských „Hospodin začal chrlít na Sodomu a Gomoru síru a oheň; od Hospodina z nebe to bylo“ (Gen 19, 24).

Navzdory výše uvedenému citátu z První knihy letopisů, přírodní katastrofy přece jen nelze prvoplánově chápat jako trest Hospodina.

---

13 „Avšak lid propadl na té cestě malomyslnosti a mluvil proti Bohu a proti Mojžíšovi: ‚Proč jste nás vyvedli z Egypta? Abyste nás na poušti umořili? Vždyť tu není chléb ani voda! Tato nutná strava se nám už protiví!‘ I poslal Hospodin na lid ohnivě hady. Ti lid štípali, takže v Izraeli mnoho lidí pomřelo. Lid přišel k Mojžíšovi a přiznával: ‚Zhřešili jsme, když jsme mluvili proti Hospodinu a proti tobě. Modli se k Hospodinu, aby nás těch hadů zbavil.‘ Mojžíš se tedy za lid modlil. Hospodin Mojžíšovi řekl: ‚Udělej si hada Ohnivce a připevni ho na žerd. Když se na něj kterýkoli uštknutý podívá, zůstane naživu.‘ Mojžíš tedy udělal bronzového hada a připevnil ho na žerd. Jestliže někoho uštkl had a on pohlédl na hada bronzového, zůstal naživu.“ (Num 21, 5–9)

14 „Tehdy mluvil Jozue k Hospodinu, v den, kdy Hospodin vydal Izraelcům Emorejce. Volal před očima Izraele: ‚Zmlkni, slunce, v Gibeónu, měsíci, v dolině Ajalónu.‘ A slunce zmlklo a měsíc stál, dokud lid nevykonal pomstu nad svými nepřáteli. To je zapsáno, jak známo, v Knize Prímého. Slunce stálo v polovině nebes a nepospíchalo k západu po celý den.“ (Joz 10, 12–13)

Celá kniha Job je protestem proti takovému chápání světa. Hlubinně psychologický výklad mistrně podává C. G. Jung ve svém známém textu *Odpověď na Jóba*¹⁵ a v podobném úhlu pohledu s využitím dvaceti dvou rytin Williama Blakea Edward Edinger.¹⁶ I knihu Žalmů můžeme vnímat jako „krajinu výkřiků“, ve které žalmista vidí, že zbožným se často vede zle, zatímco bezbožníkům velmi dobře. Existuje tedy ve světě spravedlnost? Je nemoc trestem za hříchy člověka?

Židovství vnímá knihu Job jako velmi závažnou, Job je posledním v hebrejské bibli, ke komu mluví Hospodin přímo. Adam měl vše, a zhřešil, Job neměl nic, a nezhrěšil. I Job snad kdysi věřil ve spravedlnost, ve smyslu, že dobro bude odměněno a zlo potrestáno, nyní ale na vlastním příkladu ví, že jeho utrpení, které jde až k nesnesení, není zapříčiněno žádným dřívějším hříchem. Přese vše, co se Jobovi stalo, jeho utrpení nebylo trestem za jeho hříchy. Job na závěr knihy, po všem, co zažil, znovu zakládá rodinu, má syny a tři dcery, jejichž jména se dozvídáme. Žádná doba tedy není tak zlá, abychom do ní neměli či nemohli přivést děti.

Když se v Novém zákoně ptají učedníci v perikopě o uzdravení slepého „Mistře, kdo se prohřešil, že se ten člověk narodil slepý? On sám, nebo jeho rodiče?“ (Jan 9,2), „Ježíš odpověděl: „Nezhřešil ani on ani jeho rodiče; je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží. Musíme konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat. Pokud jsem na světě, jsem světlo světa.“ (Jan 9, 3–5).

Nelze tedy současné katastrofy chápat bez další reflexe jako prvoplánové Boží tresty na neposlušný svět. Takto nebylo možno chápat ani pandemii AIDS ani současnou pandemii COVID-19. Na druhé straně nelze tyto katastrofy chápat pouze přírodovědecky, bez souvislosti s dějinami člověka a jeho vztahu k Bohu. Oba extrémy jsou chybné. Přírodovědné vysvětlení COVID-19 je jen jeden rozměr události.

Jedná se o znamení času, které je třeba se učit číst a ptát se, jak jej máme rozklíčovat. I dnes žijeme ve světě, o kterém věříme, že je ve všem řízen či udržován Boží prozřetelností, ve světě, kde se nic neděje jen tak. A i když jsou naše přírodovědecké znalosti hlubší, rozpoznali jsme existenci bakterií a virů a umíme s řadou jimi způsobených chorob účinně bojovat, vesmír tím není méně zázračný. Tehdy i dnes, vše, co se děje, se děje z iniciativy Hospodina.

15 CARL GUSTAV JUNG, *Výbor z díla, sv. IV.: Obraz člověka a obraz Boha*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001.

16 EDWARD F. EDINGER, *Setkání s Bytostným Já. Jungiánský komentář k ilustracím Williama Blakea ke Knize Jóbově*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003.

6. Život soukromé modlitby

Mnoho bylo a nepochybně bude napsáno o duchovním prožívání pandemie jednotlivými věřícími. Vše se zhroutilo bezprecedentním způsobem, ani v 50. letech, ani v 70. letech za dob nejtvrďšího komunistického útlaku nabyly zavřeny kostely a zakázány mše svaté, zakázány poutě, zakázána jakékoli náboženská shromáždění. Průzkumy a data budou následovat, již nyní je ale možno říci, že pandemie COVID-19 duchovní život v českých zemích příliš nezměnila. V následných odstavcích budu popisovat situaci pouze mé domovské katolické církve.

Přes všechny negativní jevy, mezi které jistě patří nemožnost modlitby ve společenství, poutí, mši svatých a náboženských slavností obecně, může mít krize pozitivní stránku: pokud je zde dne na den znemožněn určitý náboženský stereotyp, je zde vždy šance pro obnovu víry, pro její prohloubení. Pokud věřící nemůže přistupovat ke svátostem, stále může na zúženém půdorysu Božího Slova a osobní modlitby přijímat Ježíše Krista způsobem, jehož hloubku dříve nemusil vnímat.

6.1. Komunikace mezi generacemi, návštěvy duchovních

Seniorská generace se ocitla o samotě a vzhledem k povaze pandemie nebylo jinak možno. Nejde o to, že by se jednotliví duchovní báli vlastního onemocnění nebo že by nebyli dostatečně iniciativní. Povaha pandemie je taková, že senioři jsou na onemocnění mnohem citlivější než (mladší) faráři, senioři vykazují mnohem větší smrtelnost, tedy jejich izolace byla nutná pro jejich samotné přežití.

Podle stránek Ministerstva zdravotnictví České republiky¹⁷ zemřelo v ČR v souvislosti s COVID-19 ke dni 30. června 2020 celkem 349 osob, z toho 20 v kohortě 55–64 let (5,7 %), 85 osob v kohortě 65–74 let (24,4 %), 118 osob v kohortě 75–84 let (33,8 %) a 113 osob v kohortě 85+ (32,4 %). Smrtelnost tedy prudce stoupá s věkem, nejcitlivější pro onemocnění jsou osoby trpící zároveň zejména diabetem, kardiovaskulárními problémy a hypertenzí.

Návštěvy seniorů tedy nebyly možné nikoli z důvodu malé odvahy kněží, nýbrž z důvodu ochrany navštěvovaných.

Ačkoli nemáme konkrétní čísla (a pravděpodobně nikdy mít nebudeme), pandemie v České republice zvedla statisticky nezměřitelnou vlnu solidarity. V globále lze říci, že mladá generace se dokázala postarat o tu seniorskou. 10. března 2020 odpoledne, v den, kdy byly v České republice

¹⁷ Ministerstvo zdravotnictví České republiky, Přehled úmrtí osob s onemocněním COVID-19 [cit. 30. června 2020] <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>.

zakázány koncerty, dali studenti 3. lékařské fakulty UK na facebook výzvu pro všechny studenty medicíny všech fakult v České republice, kteří by chtěli pomoci v nemocnicích s výzvou o stručný životopis a kontakt. Ráno 11. března 2020 bylo přihlášeno dva tisíce studentů. Podobně rychle zareagovalo skautské hnutí a další mnohé neziskové organizace. Po selhání vlády začali občané svépomocí šít ochranné roušky a zdarma je distribuovat ve svém okolí.

Bez příkazů shora začali vyučující na základních i středních školách svépomocí organizovat výuku. Zvedla se nepřehlédnutelná vlna solidarity. Subjektivní dojem autora tohoto textu je, že od jara 2020 došlo ke sblížení generací a pozitivní případy jednoznačně převážily všechny negativní.

6.2. Život modlitby

I když mnohé farnosti vysílaly mše svaté on-line, možnost přistupování ke svátostem se v rámci katolické církve snížila téměř na nulu. Pro všechny to byla nová zkušenost. Jak tedy je možno žít život víry, pokud se křesťan nemůže účastnit nedělní mše svaté, pokud nejsou kurzy pro biřmovance, příprava na první svaté přijímání, pokud není možno jít ke svátosti smíření? Tuto zkušenost mají za sebou křesťanské komunity v Koreji a Japonsku minulých staletí, kde tyto komunity dokázaly přežít a uchovat si víru, navzdory absenci kněží a krutému pronásledování. Krize v ČR trvala příliš krátce a byla příliš mělká (co se týče omezení, ekonomických dopadů i počtu zemřelých) na to, aby se nějak prudce a nevratně změnil náboženský život v českých zemích. Přesto se může stát významným signálem. Každá krize má v sobě potenciál se stát šancí a rozbití stereotypů jistě není pouze negativním jevem. Termíny jako „prohloubení víry“ ovšem těžko nějak kvantifikovat, a vzhledem k relativně krátké době se pandemie velmi pravděpodobně neprojeví na dlouhodobých trendech v počtech věřících, ani na jiných statistických jevech.

Mnohé farnosti zveřejnily na svých webových stránkách návod na domácí bohoslužby během velikonočního tridua.¹⁸ Teprve další měsíce ukáží, jak moc byly tyto možnosti využívány. Zůstala tedy osobní modlitba, Písmo svaté a mše svaté on-line, včetně těch ze svatopetrské baziliky.

Židovství na rozdíl od křesťanství zná instituci domácí liturgie s pevnými pravidly, kterou slaví rodina v určené dny. Pokud by se tato domácí rodinná liturgie nějakého typu stala integrální součástí křesťanského života v ČR, byl by to jistě přínos.

¹⁸ Velikonoce 2020 doma [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2613/velikonoce-2020-doma#.Xvr7ICgzaUk>.

Závěr

Pandemie COVID-19 připomenula Evropanům bez rozdílu konfesí několik důležitých ale téměř zapomenutých faktů. V přírodovědeckém poznávání světa a ve vývinu vědeckých technologií k jeho ovládnutí ještě zdaleka nejsme na takové úrovni, že bychom zcela rozuměli vesmíru, ve kterém žijeme a občasně katastrofy způsobené geologickými silami (tsunami v roce 2004), či viry (AIDS, SARS, Ebola, COVID-19) připomínají naši neschopnost událost předpovědět a po jejím vzniku s ní rychle a účinně bojovat. Teologicky nás pak pandemie vytrhla z určité pokojné zabydlenosti ve vesmíru, připomenula, že člověk na nic ze světa nemá právo, ani na velké náboženské, kulturní či sportovní události. Vše je darem Božím. Pandemie rovněž poukázala na provázanost současného světa a na nutnost řešit problémy tohoto světa globálně.

Stávající pandemii COVID-19 tak jistě nelze prvoplánově chápat jako Boží trest, stejně jako ji nelze chápat čistě přírodovědecky. Jedná se jednoznačně o znamení času, které je třeba číst.

Pro věřící všech denominací se uzavření veřejného náboženského života stalo možností pro hlubší realizaci života soukromé modlitby, lámání Božího slova a snad i u křesťanství pro vznik rodinné liturgie, která přežije i očekávané časy znovuotevření kostelů a hromadných pobožností.

Užité prameny a literatura

Literatura

- EDINGER, EDWARD F., *Setkání s Bytostným Já. Jungiánský komentář k ilustracím Williama Blakea ke Knize Jóbův*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003.
- JUNG, CARL GUSTAV, *Výbor z díla, sv. IV.: Obraz člověka a obraz Boha*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001.
- KASS, LEON R., "Sanctified Eating," in Yaffe, M. D., (ed.) *Judaism and Environmental Ethics*, Lanham: Lexington Books, 2001.
- KOVALINKA, JAN; MACHALA, LADISLAV, *Viry pro 21. století*, Praha: Academia, 2013.
- PENCE, GREGORY E., *Classic Cases in Medical Ethics*. 5th ed. New York: McGraw-Hill Companies 2008.
- SACKS, JONATHAN, *Genesis: The Book of Beginnings. Covenant and Conversation*, New Milford, USA; London; Jerusalem: Maggid Books and The Orthodox Union, 2009.

- SHILTS, RANDY, *And the Band Played On: Politics, People, and The AIDS Epidemic. 20th Anniversary Edition*, New York: St. Martin's Griffin, 2007.
- SNYDER, TIMOTHY, *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. přel. Petruška Šustrová, Praha; Litomyšl: Paseka, 2014.
- VANNICE, KIRSTEN S., CASSETTI, CRISTINA M., EISINGER, ROBERT W., et al., Demonstrating vaccine effectiveness during a waning epidemic: A WHO/NIH meeting report on approaches to development and licensure of Zika vaccine candidates, *Vaccine* 2019; 37 (6), 863–868.
- KRAMER, J. B.; BROWN, D. E.; KOPAR, P. K., Ethics in the Time of Coronavirus: Recommendations in the COVID-19 Pandemic. *Journal of the American College of Surgeons*, Volume 230, Issue 6, 2020, 1114–1118.

Elektronické zdroje

- ALTMAN, LAWRENCE K., Rare Cancer Seen in 41 Homosexuals. *The New York Times*, July 3, 1981 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.nytimes.com/1981/07/03/us/rare-cancer-seen-in-41-homosexuals.html>.
- HUANG, KRISTIN, Coronavirus: Wuhan doctor says officials muzzled her for sharing report on WeChat, *South China Morning Post*, March 11, 2020 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3074622/coronavirus-wuhan-doctor-says-officials-muzzled-her-sharing>
- LIEBERSON, JONATHAN, The Reality of AIDS, *The New York Review of Books*, January 16, 1986 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.nybooks.com/articles/1986/01/16/the-reality-of-aids>.
- MMWR, *Mortality and Morbidity Weekly Report*, June 5, 1981/30 (21); 1–3 [cit. 30. června 2020], dostupné z: https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/june_5.htm.
- Ministerstvo zdravotnictví České republiky, Přehled úmrtí osob s onemocněním COVID-19 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>.
- Velikonoce 2020 doma [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2613/velikonoce-2020-doma#.Xvr7ICgzaUk>.

Nemoc jako připomínka křehkosti člověka

Martin Vaňáč

Illness as a Reminder of Human Fragility. The article consists of two main parts. In the first part, the author presents a critique of the metaphors of illness presented by Susan Sontag according to her provocative essay entitled *Illness as a Metaphor* from 1978. In the second part, the author presents a classical Christian conception of illness based on Scripture. He also shows Anselm Grün's two approaches to illness, illness as an expression of the soul and illness as an opportunity. The coronavirus pandemic COVID-19 encourages reflection on the topic of the illness in the context of Christian anthropology. In addition to the classical approaches of Christian theology, it would be appropriate to enter into a discussion not only with other humanities and challenges but especially with the latest studies of natural and medical sciences. Different conceptions of the functioning of the body and different descriptions of the causes of illness remain a challenge for theological anthropology to rethink the phenomena of illness. According to the author, it would be appropriate to develop a Christian conception of the illness, which would not be understood only as a punishment, but as a reminder of the fragility of man.

Keywords: Illness; Metaphor of illness; Christian Anthropology; Susan Sontag; Anselm Grün

Pandemie koronaviru COVID-19 přinesla některé otázky, resp. znovu zdůraznila naléhavost promyšlení některých témat.¹ Jedním z nich je téma nemoci v kontextu křesťanského myšlení a pojetí člověka. V médiích zazněly hlasy, že klasický křesťanský přístup k nemoci je tváří tvář současné situaci nedostatečný.² Řada hlasů z křesťanského prostředí, která úvahy o pandemii redukovala na vnímání nemoci jako Božího trestu, rovněž ukázala, že schází hlubší pochopení nemoci a citlivost při její

---

1 Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

2 Např. od baptisty a absolventa teologické bioetiky Jasona Ashe s odkazem na knihu pravoslavného teologa a filozofa francouzského původu JEAN-CLAUDA LARCHETA (*The Theology of Illness*, Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2002). JOHN ASH, *We Have an Inadequate Theology of Illness*, Sojourners [online], 24. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://sojo.net/articles/we-have-inadequate-theology-illness>

interpretaci.³ Množství zavádějících interpretací nemoci však není doménou pouze křesťanského prostředí. V době sociálních sítí a mnohdy vědomě vytvářených a šířených dezinformací jsou myšlenkové zkratky a ukvapené závěry více než častým jevem. Následující text s odkazem na dnes již poněkud zapomenutý starší esej Susan Sontagové upozorňuje na negativní vliv rozmanitých lidových interpretací, které Sontagová označuje jako metafory, nemocí a nachází paralely s křesťanským pojetím, které přes klasické negativní hodnocení nemoci – jako důsledku porušení původní dokonalosti – vnímá nemoc jako součást lidského života, jako připomínku stvořenosti a křehkosti člověka.

V úvodu je třeba předeslat, že je obtížné či dokonce nemožné mluvit o nemoci jako o jednotném fenoménu. Skutečnost velmi rozmanitých druhů nemocí a obecně obtížně definovatelné hranice mezi zdravím a nemocí způsobují, že se při úvahách o nemoci jako obecném fenoménu jedná vždy o velké zjednodušení, které nemůže postihnout všechny individuální případy.⁴ Zároveň je třeba uvést, že v následujícím textu zůstane stranou fenomén duševní nemoci, nepochybně i pod vlivem výchozího textu Susan Sontagové.⁵ V neposlední řadě je třeba při psaní o nemoci a utrpení vzít v úvahu, že se jedná o témata, která se mnoha lidí existen-

3 Proti redukci pandemie na Boží trest a obecně proti přehnané snaze některých křesťanů přijít s vysvětlením původu nemoci se ohradil např. anglikánský duchovní a biblista Nicholas Thomas Wright, o kterém bude zmínka dále v textu.

4 Stručný přehled několika základních přístupů k fenoménu nemoci viz JARO KŘIVOHlavý, *Psychologie nemoci*, Praha: Grada, 2002, 15–22. Křivohlavý mimo jiné uvádí nedostatečnou terminologii v českém prostředí, která někdy obtížně rozlišuje dvě základní situace, a to klasickou chorobu (s odkazem na anglický termín disease), která se dá indikovat z řady klinicky zjištěných příznaků, nebo zdravotní nepohodu (anglické illness), při které se člověk subjektivně necítí zdrav. Prožitek osobní pohody (anglický termín well-being) je faktorem, který může komplikovat stanovení jasné hranice mezi zdravím a nemocí. Podle klasické definice zdraví Světové zdravotnické organizace (WHO) z roku 1948 však patří k posuzovaným aspektům kvality života: „Zdraví je stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody (well-being) a ne pouze nepřítomnost nemoci (disease) nebo vady (infirmity).“ (citováno podle SYLVA BÁRTLOVÁ, *Sociologie medicíny a zdravotnictví*, 6., přepracované a doplněné vydání, Praha: Grada, 2005, 21) Mírně odlišný překlad, klady a zápory této definice a jiná pojetí zdraví viz JARO KŘIVOHlavý, *Psychologie zdraví*, Praha: Portál, 2001, 37–38, resp. přehled různých teorií zdraví viz Tamtéž, 32–40. Definice zdraví WHO nebyla změněna, ale postupně byly vypracovány některé dodatečné doplňující charakteristiky viz VLADIMÍR KEBZA, *Psychosociální determinanty zdraví*, Praha: Academia, 2005, 21–24. Vladimír Kebza více rozvádí téma well-being a zdraví viz Tamtéž, 62–92.

5 Za pozornost stojí skutečnost, že i biblické texty poměrně striktně rozlišují nemoc a situace, které jsou důsledkem působení „nečistých duchů“ viz PEDRO LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích. Od asyrsko-babylonských kultů k moderní psychoanalýze*, Praha: Vyšehrad, 1995, 53. Není však možné tyto situace bez dalšího rozlišení spojovat s duševními nemocemi.

ciálně dotýkají, přičemž křesťanským textům se leckdy vytýká, že nebývají dostatečně citlivé a ohleduplné.⁶

1. Kritika metafor nemoci od Susan Sontagové

„Nemoc je nocí života, občanstvím strastiplného druhu. S okamžikem zrození získáváme dvojí občanství, království zdravých a království nemocných. Nejraději bychom užívali jen ty první, lepší doklady, ale dříve nebo později se musí každý z nás alespoň načas hlásit jako občan toho druhého.“⁷

Tímto metaforickým vyjádřením uvedla svůj esej z roku 1978 s názvem „Nemoc jako metafora“ americká spisovatelka, filozofka a politická aktivistka Susan Sontagová (1933–2004).⁸ Ve svém textu se nezabývá fyzickým popisem nemoci jako takové, ale věnuje se jejímu použití jako obrazu nebo metafory. Jde jí o „de-metaforizaci“ nebo chcete-li „dekonstrukci metafor“, které byly a jsou s nemocí spojovány: „Chci ukázat, že nemoc není metaforou a že nejpravdivější způsob, jak k ní přistupovat – a jak stonat – je co nejvíce se oprostit od metaforického myšlení a ubránit se před ním.“⁹ Pomocí uvedení různých dobových představ, spojených s nemocemi, poukazuje na jejich nevhodnost a usiluje o osvobození od „předsudků navozených zlověstnými metaforami“.

Svoji pozornost soustředila na dva podle ní exemplární případy nemoci, na tuberkulózu a na rakovinu, i když se v textu mihnou i další nemoci.¹⁰ Navíc o deset let později napsala do jisté míry pokračování, v němž se věnovala nemoci AIDS.¹¹ Představy, které vzbuzovala v 19. století tuberkulóza a ve 20. století rakovina, souvisely podle Sontagové s tím, že obě nemoci byly považovány za nevléčitelné a nevypočitatelné, což dávalo větší prostor lidské fantazii.

6 Dominikán a profesor fundamentální teologie ve švýcarském Fribourgu Johannes B. Brantschen (nar. 1935) v úvodu svojí knihy o utrpení z roku 1985 uvedl svědectví umírajícího francouzského kardinála Pierra Veuillota (1913–1968): „Umíme mistrovsky tvořit krásné věty o utrpení. Také já jsem kázával o utrpení dojmavými slovy. Řekněte kněžím, že by měli raději mlčet; nevíme totiž, co to utrpení je. Když jsem do toho musel nahlédnout, mohl jsem jenom plakat.“ JOHANNES B. BRANTSCHEN, *Proč nás dobrý Bůh nechává trpět?*, Praha: Scriptum, 1993, 5.

7 SUSAN SONTAGOVÁ, *Nemoc jako metafora. AIDS a jeho metafory*, Praha: Mladá fronta, 1997, 9.

8 V originále SUSAN SONTAG, *Illness as Metaphor*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1978. Český překlad vyšel v roce 1997.

9 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 9.

10 Z dalších nemocí zmiňuje např. mor, viz SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 50 nebo sífyliš, viz SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 42, 59–60.

11 Esaj AIDS a jeho metafory, v originále AIDS and Its Metaphors, z roku 1988 vyšla v českém překladu společně s překladem textu *Nemoc jako metafora* v roce 1997.

O tuberkulóze se např. soudilo, že vedla k návalům euforie, zvýšené chuti k jídlu a zvýraznění sexuální touhy,¹² že šlo o nemoc pramenící z chudoby a nedostatku¹³ a že byla způsobena přílišnou vášnivostí, nespoutaností a smyslností.¹⁴ Tuberkulóza byla považována za nemoc času, protože urychlovala život a poutala k němu pozornost.¹⁵ Idealizované představy o tuberkulóze zcela opomíjely obtíže a bolesti, které nemoc doprovázely. Literatura 19. století je plná popisů téměř bezpříznakových, mírných, skoro blažených smrtí na tuberkulózu, zvláště u mladých lidí.¹⁶

Naproti tomu rakovina byla spojena s opačnými charakteristikami, ochromovala vitalitu, činila jídlo utrpením a umrtvovala touhu.¹⁷ Sociálně byla považována za nemoc středostavovskou, spojenou s majetností a nadbytkem.¹⁸ Byla považována za nemoc způsobenou nedostatkem vášně, potlačováním citů a emocí.¹⁹ Oproti tuberkulóze postupovala rakovina pomalu a nepozorovaně, obvyklým eufemismem v nekrologích bylo, že „zemřel po dlouhé nemoci.“²⁰ Rakovina byla spojena s pomalostí.²¹ Více byla rakovina spojena s patologií prostoru než času: rakovina se „šíří“, „prorůstá“, nádor je chirurgicky „vyříznut“ atd.²²

---

12 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 18.

13 Tamtéž, 20.

14 Tamtéž, 25.

15 Tamtéž, 19.

16 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 20–21. Vnímání tuberkulózy v českém prostředí včetně její reflexe v české literární tvorbě viz ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ, *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945*, Praha: Academia, 2018. Viz též ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ, Tuberkulóza, Bílý mor 19. a 20. století, *Vesmír* 97 (2018/7), 424–426.

17 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 18. Znalost rakoviny sahá až do starověkého Egypta. Stručná historie rakoviny podle písemných pramenů od nejstarších dob do konce 18. století, tj. před vznikem moderní medicíny, viz EUGEN STROUHAL – ALENA NĚMEČKOVÁ, *Trpěli i dávní lidé nádory? Historie a paleopatologie nádorů, zvláště zhoubných*, Praha: Karolinum, 2008, 24–49.

18 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 20.

19 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 26. Roy Porter v souvislosti s tabuizací rakoviny uvádí, že byla do jisté míry považována za psychogenní onemocnění, při kterém se hovořilo o tzv. rakovinné osobnosti, která sama sebe stravuje ustavičnou frustrací a potlačovaným hněvem. ROY PORTER, *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*, 2. vydání, Praha: Prostor, 2013, 618. Kritika autorů mívá na přílišné zdůraznění jednoho faktoru v souvislosti se vznikem rakoviny. Tomu neprotiřečí skutečnost, že některé výzkumy poukazují na určitou souvislost mezi emocionálními projevy a objevením rakoviny. Tyto průzkumy zmiňuje KŘIVOHLAVÝ, *Psychologie nemoci*, 125–126.

20 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 19.

21 Podle Sontagové byla v tomto metaforickém smyslu poprvé použita v biblickém překladu Johna Wyclífa z roku 1382 ve verši z 2. listu Timoteovi: „The word of them crepith as a kankir.“ (citováno podle originálního textu Sontagové viz Sontag, *Illness*, 14.) Český překlad „Jejich slovo se plazí jako rakovina.“ (2Tm 2,17). SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 19.

22 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 19.

Objev bakteriologického původu tuberkulózy v roce 1882 postupně vedl k odlišnému vnímání obou nemocí.²³ Tuberkulóza byla zbavena záhadnosti, už nebyla tolik nevypočitatelná a časem došlo k nalezení účinných léků, což vedlo k výraznému snížení úmrtnosti.²⁴ Podle Sontagové se poté začala utvářet moderní fantazie o rakovině, která se od 20. let 20. století stala dědičkou většiny představ, jimiž lidská fantazie v minulosti obdařila tuberkulózu, přestože příčiny a příznaky obou chorob byly vnímány odlišně a téměř protichůdně, jak již bylo zmíněno.²⁵ Shluk metafor a postojů do té doby spojených s tuberkulózou se rozešel na dva proudy: Některé charakteristiky zdělila rakovina (např. utrpení, které již není možné romantizovat a smrtelnost),²⁶ jiné metafory převzalo šílenství nebo duševní porucha (např. vzrušený, neklidný jedinec plný vášnivých krajností, který je příliš citlivý).²⁷

V závěru svého eseje – připomeňme, že byl publikován v roce 1978 – uvedla Sontagová svoje přesvědčení, že se užití metafor v souvislosti s rakovinou taky změní, až této nemoci více porozumíme a procento uzdravených se výrazně zvýší.²⁸ Jistou paralelu je možné vnímat ve vztahu k současné nemoci způsobené koronavirem COVID-19. Malá znalost

---

23 Tamtéž, 16. O objevu bakterie *Mycobacterium tuberculosis*, která je původcem tuberkulózy, informoval veřejnost německý mikrobiolog Robert Koch (1843–1910) dne 24. března 1882. Proto je tento den Světovou zdravotnickou organizací každoročně vyhlašován za Světový den boje proti tuberkulóze. JANA SVOBODOVÁ, Robert Koch a 132. výročí oznámení objevu původce tuberkulózy, *Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie* 23 (2014/2), 50–51. Koch se však dopustil omylu přesvědčením, že nedochází k přenosu tuberkulózy z dobytka na člověka a naopak. Neúspěchem skončila i jeho snaha předložit lék, který měl údajně zabraňovat rozmnožování bacilu tuberkulózy, tzv. tuberkulin. Ve skutečnosti byl jeho extrakt bacilů tuberkulózy neúčinný. Později alespoň pomohl při diagnostice onemocnění v presymptomatickém stádiu. Roy Porter, *Dějiny medicíny*, 479–486.

24 K úplnému vymýcení tuberkulózy nedošlo s ohledem na vznik nových rezistentních typů bakterií. Zvláště v rozvojových zemích je tuberkulóza jednou z nejčastějších příčin úmrtí vedle onemocnění HIV/AIDS. Proto Světová zdravotnická organizace na svém plenárním zasedání v roce 2014 schválila strategii boje proti tuberkulóze. *The End TB Strategy*, Geneva: World Health Organization, 2015.

25 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 16.

26 Původní spojení onemocnění tuberkulózou s jistou smrtí bylo nyní přeneseno na onemocnění rakovinou. Franz Kafka v roce 1917 napsal Maxi Brodovi: „Dospěl jsem k názoru, že tuberkulóza... není žádná konkrétní choroba, není to choroba zasluhující zvláštního jména, ale jen umocněný bacil smrti samotné.“ GEORG GRODDECK (1866–1934), průkopník psychosomatické medicíny, ve své knize *Das Buch vom Es* z roku 1923 napsal: „Co nekončí smrtí, není rakovina.“ Citováno podle SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 23.

27 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 39.

28 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 83. Je otázkou, zda je možné více než po 40 letech posoudit, zda se předpověď Sontagové ohledně přístupu k rakovině naplnila. Různé metafory ustupují v souvislosti s rostoucí znalostí skutečných příčin nemoci. Na druhou stranu existuje

spolu s rychlým šířením a rozmanitými projevy onemocnění vytváří prostor pro vznik různých mýtů a spekulací.²⁹

Jak už bylo řečeno, Susan Sontagová usilovala o osvobození nemoci od břemene kulturních významů, od „předsudků navozených zlověstnými metaforami“, které měly negativní dopad na vnímání nemoci, jak u pacientů, tak ve společnosti.³⁰ Vedla jí k tomu osobní zkušenost. Důvodem k sepsání eseje bylo její vlastní onemocnění rakovinou prsu v roce 1975. Po úspěšné hospitalizaci a operaci se chtěla vyrovnat se zatížením, které je s rakovinou spojeno. S tuberkulózou se setkala nepřímo, protože na ni zemřel její otec, když jí bylo pět let.³¹

Jen stručně zmiňuje Susan Sontagová starověké pojetí nemoci jako trestu.³² V Iliadě a Odysseji se nemoc objevuje jako nadpřirozený trest, posedlost démonem a výsledek přirozených příčin.³³ U Řeků mohla být nemoc nezaviněná, ale i zasloužená za chybu jedince, za kolektivní přeštok nebo za zločin spáchaný předky. V této souvislosti Sontagová jen okrajově zmiňuje vliv křesťanství a dlužno říct, že ne zrovna lichořivě. Je to příliš jednostranné až nepřesné, v tom se zřejmě více odráží její postoj ke křesťanství než nějaký hlubší historický nebo teologický rozbor. Podle Sontagové křesťanství přineslo jen „více moralizování o nemoci i o všem ostatním“, rozvíjela se užší souvislost mezi nemocí a její „obětí“, od představy nemoci jako trestu až k názoru, že může být trestem obzvlášť náležitým a spravedlivým.³⁴ Pozornost Sontagová soustředila až na moderní dobu, kdy se nejprve uvažuje o nemoci jako o projevu pacientovy povahy, tedy že kromě vnějších podmínek (v případě tuberkulózy to byla do značné míry chudoba a nezdravé životní podmínky) musela být přítomna určitá vnitřní dispozice. Ta byla popisována různě, leckdy i rozporuplně (např. u tuberkulózy v některých případech vášnivost, v jiných naopak potlačování citů, což bylo později vnímáno jako predispo-

---

velmi mnoho různých druhů rakoviny a celá řada příčin, resp. mnoho rizikových faktorů, včetně vrozených dispozic (tj. dědičnost). KŘIVOHLAVÝ, *Psychologie nemoci*, 122–127.

29 Média jsou plná vyjádření různých odborníků, kteří si často i protiřečí. Přes usilovnou snahu a dílčí znalosti odborníci uznávají, že podstatě tohoto onemocnění stále ještě nerozumíme. JIŘÍ BENEŠ – LADISLAV MACHALA, *Paradoxy infekce způsobené SARS-CoV-2, Vesmír*, 99 (2020/6), 344–347.

30 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 9.

31 Jak informuje v doslovu k českému vydání Josef Jařab. SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 171–172.

32 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45. Stručný historický přehled různých přístupů k nemoci a jejím příčinám viz ANNE ROONEY, *Příběh medicíny. Od prvních felčarů po zázraky moderního lékařství*, Praha: Dobrovský s.r.o., 2017, 46–83.

33 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45. Blíže k pojetí nemoci v homérských básních viz LAÍN ENT-RALGO, *Nemoc a hřích*, 23–29.

34 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45. Ke křesťanskému pojetí nemoci viz dále v textu tohoto příspěvku.

zice rakoviny). V drtivé většině šlo až o zpětné posouzení jedince poté, co onemocněl.

Během 19. století byla představa, že nemoc odpovídá pacientově povaze nahrazena ideou, že je jejím vyjádřením.³⁵ Zároveň se předpokládalo, že nemoc lze změnit vůlí. Zdánlivý ústup od moralizování, tedy když nemoc přestaneme chápat jako trest a považujeme jí za vyjádření vlastního já, se v posledku ukazuje jako neméně moralistický přístup, který vytváří u pacienta pocit viny. Nemoc už není jen vyjádřením charakteru člověka, ale je přímým důsledkem toho, že se náležitě neprojevil.³⁶ Potlačená vášeň, touha nebo emoce jsou směřovány dovnitř a postihují tělo. Průkopník psychosomatické medicíny a autor německého původu Georg Groddeck v roce 1923 napsal: „Nemocný člověk je sám strůjcem své choroby... Je její příčinou a žádnou jinou netřeba hledat.“³⁷ Jako příčinu nemocí uvádí Groddeck sice taky řadu vnějších příčin, včetně vlivu bakterií, ale kritizuje lékaře, že se raději věnují vnějším příčinám místo toho, aby věnovali pozornost skutečným vnitřním příčinám. Podobně o 40 let později (v knize *The Vital Balance* z roku 1963) americký psychiatr Karl Menninger tvrdil: „Nemoc lze zčásti považovat za to, co provedl svět postiženému, ale z větší části je tím, co postižený udělal svému světu a sobě samému...“³⁸

Takové, podle Sontagové „nesmyslné a nebezpečné názory“ kladou nemoc za vinu pacientovi a nejenže mu znesnadňují pochopení dostupných léčebných možností, ale také jej od léčby implicitně odvádějí. Uzdravení jako by záleželo především na pacientově schopnosti sebelásky. Zvláště v případě rakoviny je tvrzení, že si za svou chorobu může pacient sám, podle Sontagové daleko krutější.³⁹

U tohoto bodu by mohl obsáhlý a úmyslně provokativní exkurz do některých myšlenek Susan Sontagové skončit. Její esej obsahuje ještě jiné zajímavé postřehy k metafoře nemoci. Jedním z nich je přenesení válečné terminologie pro boj s nemocemi, které se objevilo koncem 19. století, na vyhlášení „války proti rakovině“ v USA začátkem 70. let 20. století.⁴⁰ Sontagová rovněž upozornila na paralelu mezi oficiálně prezentovaným státním optimismem v době vietnamské války s optimistickým vyjádřením při vyhlášení války proti rakovině. Slib prezidenta Richarda Nixona, že cílem této války je úplné vítězství nad rakovinou (1971), se podle Sonn-

---

³⁵ SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45

³⁶ Tamtéž, 47.

³⁷ Citováno podle SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 48.

³⁸ Z Menningerovy knihy *The Vital Balance* z roku 1963 cituje SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 48.

³⁹ Tamtéž, 48–49.

⁴⁰ Používání válečné terminologie pro boj s nemocemi souviselo s objevem bakterií jako původců nemocí a snaze odolat jejich „invazi“ nebo „infiltraci“. Tamtéž, 65.

tagové nápadně podobal slibu prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho (1961) dosáhnout přistání na Měsíci.⁴¹ Za zmínku také stojí její upozornění na zneužívání metafory nemoci v novodobých totalitních hnutích. Nacistické přirovnání židovstva k rakovině nebo později označení Izraele za „rakovinu v srdci arabského světa“ evokuje představu radikální léčby a ospravedlňuje použití „drastických“ opatření nebo dokonce „konečného řešení“, tj. celkové likvidace. Všechna novodobá přirovnání k nemocem jsou nejenom laciná, ale navíc těm, kdo takovou chorobou trpí, nijak neprospívá, když neustále slyší někoho používat její název jako symbol špatnosti.⁴² Sama Sontagová přiznala, že kdysi v zoufalství nad americkou válkou ve Vietnamu napsala, že „bílá rasa je rakovinou lidských dějin.“⁴³

Provokativní esej Susan Sontagové byl zvolen za východisko k uvažování o nemoci, přestože je možné souhlasit s tvrzením Josefa Jařaba v doslovu k českému vydání, že její soudy mají mnohdy charakter provokativních bonmotů a autorka bývá akademickými kritiky obviňována ze zjednodušeného výkladu složité minulosti a nejednoduché současnosti.⁴⁴ Její snahu, na základě rozkrytí ideologizujících a redukcujících metafor budovat racionální, nesentimentální vztah k nemoci, je možné považovat za přínosnou i přesto, že je na místě také další námitka, a to, že zcela pomíjí možnost zkoumat pozitivní variantu užití metafory pro uchopení nemoci vlastního těla.⁴⁵ Můžeme se jen domnívat, že se zde promítá její osobní zkušenost a zvolená cesta při vyrovnávání se s vlastní nemocí a léčbou, připomeňme, že úspěšnou.⁴⁶ Další námitkou je skutečnost, že Sontagová přes novátorské kritické zkoumání oblasti přesahů mezi sociální realitou a její kulturní reprezentací zcela opomíjí problematiku duševní nemoci.⁴⁷

---

41 Tamtéž, 65, 67–68. Prezident John Fitzgerald Kennedy 25. května 1961 vyhlásil jako národní cíl, který má být dosažen do konce desetiletí, přistání lidí na Měsíci a jejich bezpečný návrat na Zem. Kennedyho úkol splnil let Apolla 11 v červenci 1969. Prezident Richard Nixon vyhlásil válku rakovině zákonem o boji proti rakovině (National Cancer Act), který podepsal 23. prosince 1971.

42 Tamtéž, 81–82.

43 Tamtéž, 82.

44 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 165.

45 JAN MATONOHA, Susan Sontagová, *Nemoc jako metafora*, in: VLADIMÍR MACURA – ALICE JEDLIČKOVÁ (eds.), *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, Brno: Host, 2012, 679.

46 Po diagnóze rakoviny prsu žila Susan Sontagová bezmála dalších 30 let.

47 Tamtéž, 680. Reprezentaci duševní nemoci se v 60. letech věnoval především francouzský filozof, sociolog a psycholog Michel Foucault (1926–1984). V roce 1961 vyšlo 1. vydání jeho disertační práce *Dějiny šílenství*. MICHEL FOUCAULT, *Dějiny šílenství v době osvícenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

Varování Sontagové před příliš snadným hodnocením pacienta a jeho nemoci rezonuje jak s mojí osobní zkušeností při doprovázení těžce nemocné manželky a obou rodičů (všichni onemocněli a zemřeli na rakovinu), tak s pouhým nahlédnutím do řady odborných textů, které se snaží vysvětlit velmi rozmanité příčiny a charakteristiku různých nemocí. V neposlední řadě toto varování rezonuje i s některými hlasy, které v křesťanském prostředí v nedávné době čelily tvrzení, že pandemie koronaviru COVID-19 je Božím trestem. Za všechny je možné zmínit anglikánského duchovního a novozákonního biblistu Nicholase Thomase Wrighta (nar. 1948), který v článku v americkém časopise *Time* sice označil nařízenou domácí karanténu seniorů za „krutý trest“, za postní období bez jasného data Velikonoc, při kterém jsme „ztuhli na místě... v úzkosti a smutku.“⁴⁸ Tvrzení o trestu Božím nebo o nějakém znamení však odmítl jako výroky „blouznivců“, kteří rádo by křesťanskými podmíněnými reflexy reagují pod vlivem kultury racionalismu: tedy že všechno musí mít své vysvětlení. Místo toho navrhl obnovu biblické tradice nářků (obsaženou především v Žalmech), která je adekvátní reakcí na situaci, kdy se lidé ptají „proč?“ a nedostávají odpověď. Křesťané podle Wrighta nemají povinnost přicházet s vysvětlením, ale s nářkem. S odkazem na Boha, který podle biblického svědectví prožíval lítost a trápil se v srdci, když viděl zkaženost lidstva, které stvořil, Wright uvádí „Když Duch úpí v našem nitru, stáváme se miniaturními chrámy Boží přítomnosti a jeho uzdravující lásky.“ A zde se mohou zrodit nové možnosti, nové projevy laskavosti, nové vědecké poznatky a nová naděje.⁴⁹

2. Křesťanské pojetí nemoci

Klasická křesťanská odpověď na otázku po původu nemoci, která se snaží sladit biblickou výpověď o člověku stvořeném podle obrazu Božího (Gn 1,27) s existencí nemoci, odkazovala na pád člověka chápaný jako odmítnutí společenství s Bohem a vyjádřený neposlušností jeho příkazu

⁴⁸ N. T. WRIGHT, Christianity Offers No Answers About the Coronavirus. It's Not Supposed To, *Time* [online], 29. 3. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://time.com/5808495/coronavirus-christianity> Český překlad N. T. WRIGHT, Pandemie? Křesťanství nemá vysvětlení. Má něco jiného, *Biblion* [online], 8. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://www.biblion.cz/blog/pandemie-krestanstvi-nema-vysvetleni-ma-neci-jineho-nt-wright>.

⁴⁹ N. T. Wright následně reagoval na pandemii obsáhlejším textem, ve kterém analyzoval příslušná místa ve Starém a Novém zákoně. N. T. WRIGHT, *Bůh v karanténě. Křesťanský pohled na pandemii*, Praha: Biblion, 2020.

(Gn 3).⁵⁰ V důsledku tohoto tzv. dědičného hříchu⁵¹ ztratil člověk možnost života ve stavu prvotní dokonalosti, přičemž ponechme stranou spekulace o tomto stavu a jeho vlastnostech.⁵² Pouze je možné zmínit rozdělení na lidskou přirozenost, která člověku zůstala i po jeho pádu, i když v míře její porušenosti se křesťanské tradice rozcházejí; a na nadpřirozené dary (mezi něž patřila nesmrtelnost, vědění a naprostá odolnost vůči nemocem a bolesti), o které pádem přišel.⁵³ Klasický výčet důsledků dědičného hříchu uvádí např. Tomáš Akvinský v *Teologické sumě* (ST 1–2, 85, 3 a 5), který rozlišuje čtyři rány týkající se duše: slabost, nevědomost, špatnost a dychtivost (*infirmetas, ignorantia, malitia et concupiscentia*).⁵⁴ K tomu zároveň vypočítává rány zasahující tělo: smrt a všechny tělesné nedostatky nebo vady.⁵⁵ Nemoc je tedy chápána jako důsledek prvotního hříchu.

50 K dalšímu textu viz kromě již zmíněných textů, LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích* a LARCHET, *The Theology of Illness*, např. hesla biblických slovníků: Zdraví, nemoc a uzdravování, in: J. D. DOUGLAS (ed.), *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996, 1135–1141; Člověk, in: Tamtéž, 140–142; Člověk, in: ADOLF NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, 2., zcela přepracované a rozšířené vydání, Praha: Kalich, 1956, 106–108; Nemoc, in: Tamtéž, 489–490; Nemoc/Uzdravení, in: JEAN DUPLACY (ed.), *Slovník biblické teologie*, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991, 267–269.

51 K tomuto pojmu je vhodné připojit alespoň poznámku německého katolického teologa Karla Rahnera (1904–1984): „Pro katolickou teologii ‚dědičný hřích‘ ani v nejmenším neznamená, že mravní kvalita jednání prvního člověka či/nebo prvních lidí na nás přešla ať již tak, že nám to přisoudil Bůh jako soudece, nebo jakýmkoliv myslitelným biologickým dědičným procesem.“ Teologii církve Rahner částečně vytyká používání tak nesrozumitelného a zavádějícího slova, ale uznává potřebu standardizace pojmů užívaných v teologii a toto slovo tu prostě je a není možné ho sprovodit ze světa. Při kázání a výuce by se nemělo vycházet bezprostředně z tohoto slova... „Vylíčení hříchu prvních lidí je spíše etiologický (tj. vysvětlující příčinu) závěr vyvozený ze zkušenosti existenciální situace člověka v dějinách spásy.“ KARL RAHNER, *Základy křesťanské víry. Uvedení do pojmu křesťanství*, 2. české, upravené vydání, Svitavy: Trinitas, 2004, 175–178.

52 Např. Augustin ve svém díle O Boží obci spekuluje o vášni, užívání pohlavních údů a plození potomstva v ráji, kdyby nikdo nezhřešil (I, XIV, 23–26) viz AUGUSTIN, *O boží obci knih XXII*, Praha: Karolinum, 2007, 51–57. Tomáš Akvinský ve své *Teologické sumě* v souvislosti se stavem lidí v ráji (tzv. stavem nevinnosti) např. spekuloval nad tím, zda měkké tělo člověka trpělo bolestí při nárazu do něčeho tvrdého. Jeho odpověď byla (I, q. 97, ad a. 4): „Ve stavu nevinnosti mohlo tělo člověka být ochráněno, aby netrpělo úrazu od něčeho tvrdého, a to částečně vlastním rozumem, kterým mohl uhybat škodlivým, částečně také skrze božskou prozřetelnost, která jej tak chránila, aby ho nic nepotkalo nenadále, co by mu ublížilo.“ Sv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická summa I. část* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-Icast.htm>

53 LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 68–76.

54 *Teologická summa* I–II, q. 85, a. 3 viz Sv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická summa II. část I. díl* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-IIcast-1dil.htm>

55 *Teologická summa* I–II, q. 85, a. 5 viz Sv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická summa II. část I. díl* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-IIcast-1dil.htm>

Z této odpovědi plyne, že se jedná o pojetí nemoci jako trestu, o kterém již byla zmínka a které ve starověku převažovalo.⁵⁶

Zvlášť ve Starém zákoně najdeme pro toto pojetí hned několik textů. Např. ve 28. kapitole knihy Deuteronomium: „Jestliže nebudeš bedlivě dodržovat všechna slova tohoto zákona, napsaná v této knize, a bát se toho slavného a hrozného jména Hospodina, svého Boha, dopustí Hospodin na tebe i na tvé potomstvo neobyčejné rány, rány veliké a vytrvalé i nemoci zlé a vytrvalé. Obrátí na tebe všechny egyptské choroby, jichž se lékáš, a ony na tobě ulpí. Hospodin na tebe uvede též každou nemoc a každou ránu, o níž není psáno v knize tohoto zákona, dokud nebudeš zahlazen. I zbude vás maličko, ač vás bylo mnoho jako nebeských hvězd, protože jsi neposlušal Hospodina, svého Boha.“ (Dt 28, 58–62). Naopak odpuštění nepravosti je úzce spojeno s uzdravením: „On ti odpouští všechny nepravosti, ze všech nemocí tě uzdravuje.“ (Ž 103,3).

Na druhou stranu už Starý zákon obsahuje texty, které tehdy běžné propojení nemoci, hříchu a trestu narušují. Jób byl „muž bezúhonný a přímý, bál se Boha a vystříhal se zlého“ (Jb 1,1), přesto Hospodin dopustil, aby ho měl satan v moci a postihl ho od hlavy až k patě ošklivými vředy (Jb 2,6–7). Pointou Jobova příběhu není vztah k utrpení a nemoci, ale vztah člověka k Bohu.⁵⁷ V této perspektivě je třeba číst nejenom zprávy o nemocech ve Starém zákoně, ale i zmínky o lékářích. Jób obviňuje své přátele, že jsou „šířitelé klamu, lékaři k ničemu“ (Jb 13,4). Provinění krále Ásy, který onemocněl těžkou nemocí nohou, spočívalo v tom, že podobně jako se dříve neopíral o Hospodina, ale hledal oporu u aramejského krále, tak nyní vyhledal jen lékaře a nedotazoval se Hospodina (2 Pa 16, 7–12). Možná se jednalo o pohanské lékaře, které by bylo možné považovat za mágy nebo kultické služebníky jiného boha.⁵⁸ Nikdo a nic nemělo zastínit svrchovanost Hospodina a závislost člověka na něm, a to ani v době nemoci, ale kniha Sirachovcova zároveň vybízela k využití pomoci lékaře: „Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin.“ (Sir 38,1).⁵⁹

⁵⁶ Většinou se jednalo o formu trestu božstev pro nedodržení kultických předpisů a náboženských ustanovení. Viz *Nemoc*, in: NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, 489.

⁵⁷ *Zdraví, nemoc a uzdravování*, in: J. D. DOUGLAS (ed.), *Nový biblický slovník*, 1141.

⁵⁸ *Tamtéž*, 1138.

⁵⁹ Celé znění příslušné pasáže. „Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin. Od Nejvyššího má schopnost léčit a od krále přijímá dary. Lékařské vědění ho vyvyšuje, i u velmožů sklízí obdiv. Hospodin stvořil léčivé byliny ze země a rozumný člověk se jich neodříká. Což nezesládla voda dřevem, aby byla poznána jeho síla? On sám dal lidem vědění, aby byl oslavován pro své obdivuhodné skutky. Jimi léčí a tiší bolest, lékárník z nich připravuje lék, aby jeho skutky nevymizely a na zemi aby

Ještě zřetelněji je striktní kauzalita mezi hříchem a nemocí zpochybněna v Novém zákoně. Podle Adolfa Novotného, autora Biblického slovníku, „Ježíš prolomil židovský názor o mechanické souvislosti hříchu a nemoci.“⁶⁰ Španělský lékař, historik a filozof Pedro Laín Entralgo (1908–2001) ve své knize *Nemoc a hřích* rozdělil hojně zmínky o nemocích a lékařství v Novém zákoně do tří kategorií.⁶¹ V následujícím textu budou zmíněné pouze dvě z nich, protože třetí kategorie zmínek se netýká přímo nemoci, ale postoje a vztahu křesťana k bližnímu postiženému nemocí. Tento postoj nepochybně zasluhuje velkou pozornost, podle Laín Entralga právě v tomto vztahu k nemocnému přináší evangelium lidstvu „cosi radikálně nového“, ale přesahuje téma tohoto příspěvku.⁶²

První kategorií zmínek o nemoci v Novém zákoně jsou zmínky rázu metaforického, které věrnost Kristu označují za jedinou správnou cestu k lidskému zdraví: „Lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní,“ je asi nejznámějším veršem tohoto typu v synoptických evangeliích.⁶³ Řada raných křesťanských spisovatelů používala označení „Kristus, náš lékař.“⁶⁴ Tuto tradici pojetí spásy, ve které je nemocná lidská přirozenost vyléčena lékem spásy, rozvinula především východní teologická tradice, zatímco na Západě bylo Kristovo vykupitelské dílo dlouhou dobu prezentováno v právnických pojmech. Zřejmě nejznámějším současným představitelem

---

byl stále jeho pokoj. Synu, svou nemoc nepodceňuj, ale pros Hospodina, a on tě uzdraví. Zanech přestoupení, vztáhni ruce k dobru a očisti srdce od každého hříchu. Přinášej oběť zápalnou jako libou vůni a oběť přídavnou z bílé mouky. Přinášej jako oběť tuk, buď štědrý, jak jen můžeš. Pak dej lékařům příležitost, vždyť i jeho stvořil Hospodin. Ať není daleko od tebe, když ho potřebuješ; někdy je úspěch v jejich rukou. Vždyť i oni budou prosit Hospodina, aby se jim podařilo přinést nemocnému úlevu a uzdravení k záchraně života. Kdo hřeší před tím, kdo je jeho tvůrcem, ať padne do rukou lékaře.“ (Sir 38,1–14)

⁶⁰ Nemoc, in: Novotný, *Biblický slovník*, 490.

⁶¹ Originál knihy vyšel v roce 1961. Český překlad byl připraven k vydání v nakladatelství Vyšehrad v roce 1972, ale státní úřady vydání zakázaly. Překlad vyšel v roce 1979 v samizdatové edici Expedice pod názvem *Nemoc a zdraví v dějinách*. Knižně vyšel překlad ve Vyšehradu až v roce 1995. LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 128.

⁶² Novost křesťanského postoje ve vztahu k nemocnému Laín Entralgo ilustruje citáty z antických autorů, kteří nedoporučovali věnovat pozornost nevléčitelným případům. Naopak podle křesťanské lásky k bližnímu má být slabým a nemocným věnována zvláštní pozornost. LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 54–55.

⁶³ Mt 9, 12; Mk 2, 17; Lk 5,31.

⁶⁴ Laín Entralgo uvádí např. Ignáce z Antiochie, Tertulliana, Cypriána z Kartága, Klementa z Alexandrie nebo Origena. Evangelium bylo pro lidi podle Klementa z Alexandrie „sladkým lékem“. Zajímavá byla rovněž polemika Origena s novoplatónským kritikem křesťanství Celsem, který považoval křesťanství za náboženství „pro nemocné“. Viz LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 49–50.

tohoto „lékařského obrazu spásy“ je francouzský pravoslavný teolog Jean-Claude Larchet, autor knihy *Theologie nemoci* z roku 1991.⁶⁵

Do druhé kategorie zmínek o nemocech v Novém zákoně zařadil Laín Entralgo zmínky o tělesných nemocech, které Ježíš vyléčil.⁶⁶ Ani v tomto případě nesmíme zapomenout, že se nejedná o lékařské zprávy ale o teologické výpovědi, které jsou vyjádřeny na základě dobových lékařských znalostí a představ.⁶⁷

Na příběhu v 9. kapitole Janova evangelia o setkání s člověkem, který byl od narození slepý, je možné podle Laín Entralga názorně ilustrovat rozdíl mezi dobovým pojetím hříchem podmíněné nemoci, který zde reprezentují učedníci otázkou: „Mistře, kdo se prohřešil, že se ten člověk narodil slepý? On sám, nebo jeho rodiče?“ a Ježíšovým přístupem k této podmíněnosti, který je vyjádřen v jeho odmítavé odpovědi: „Nezhřešil ani on ani jeho rodiče; je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží.“ (Jan 9, 2–3).⁶⁸

Na příběh o slepém od narození se odvolává i jeden z nejčtenějších křesťanských autorů současnosti, německý benediktinský mnich Anselm Grün (nar. 1945). V knize *Zdraví jako duchovní úkol* z roku 1989 představil dvě pojetí nemoci. Prvním je pojetí nemoci jako výrazu duše.⁶⁹ Pokud porozumíme symbolické řeči nemoci, tím více porozumíme sami sobě. Některé nemoci nám mohou podle Grüna signalizovat něco, co se snažíme potlačit, ať už je to agrese, rozkoš nebo jiné potřeby.⁷⁰ V případě přetížené ženy v domácnosti může nemoc signalizovat potřebu odkládání odpočinku, což může být pro ostatní členy domácnosti výzvou k hledání nového modelu soužití, který poskytne nemocné ženě větší prostor pro její potřeby.⁷¹ Přes zodpovědnost každého za vlastní zdraví bychom se podle Grüna měli zvlášť v případě psychosomatických nemocí vyvarovat hledání viny u nemocného. V druhém pojetí nemoci, které je nazváno „nemoc

65 Anglický překlad vyšel v roce 2002, LARCHET, *The Theology of Illness*.

66 LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 50–54.

67 Jak zdůrazňuje mimo jiné heslo v biblickém slovníku, které zároveň nabízí poměrně obsáhlý rozbor různých lékařských termínů v bibli. Zdraví, nemoc a uzdravování, in: J. D. DOUGLAS (ed.), *Nový biblický slovník*, 1135–1138.

68 Laín Entralgo odmítavý přístup k pojetí nemoci podmíněné hříchem ilustruje i na dalších biblických příbězích o uzdravení: O uzdravení ochrnutého v Kafarnaum (Mt 9,1–6; Mk 2,1–12; Lk 5,17–26), kde se ve skutečnosti jednalo o dva zázraky: Odpouštějí se ti hříchy. Vstaň a chod! Stejně tak ani z poučení uzdraveného u rybníka Bethesda, „Už nehřeš, aby tě nestihlo něco horšího.“ (J 5,14), není podle Laín Entralga možné vyvozovat přesvědčení Ježíše o příčinném vztahu mezi hříchem a nemocí. LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 51–52.

69 ANSELM GRÜN – MEINRAD DUFNER, *Zdraví jako duchovní úkol*, Svitavy: Trinitas 1994, 9–15.

70 Tamtéž, 11.

71 Tamtéž, 12–13.

jako šance“, navázal Grün na výše zmíněný dialog učedníků s Ježíšem v příběhu o uzdravení slepého od narození v 9. kapitole Janova evangelia. Tvrdí, že učedníci chápou nemoc zřejmě podobně, jako ji chápe soudobá psychosomatika jen s tím rozdílem, že dnes je situována vina na rovinu psychologickou a ne morální.⁷² Má na mysli tendenci, kdy okolí je přesvědčeno, že nemocný v sobě něco potlačil nebo má nějaký komplex, že byl nesprávně vychováván nebo vyrůstal v nezdravém rodinném prostředí. Přestože může být tento pohled podle Grüna správný, tak ho označuje za nebezpečný, zvláště pokud si klade nárok na výlučnost. Protože v každém nemocném vzbuzuje navíc špatné svědomí. Je mu předkládáno, že má nějaké problémy, což nemusí být pravda a může mu to působit nespravedlnost.⁷³ V tomto bodě je zřejmá blízkost pohledu Anselma Grüna s postojem vyjádřeným Susan Sontagovou výše.

Grün zdůrazňuje, že Ježíš svojí odpovědí takové úzce pojeté pojetí nemoci odmítá.⁷⁴ Nemoc může mít i jiný smysl. Není třeba při každé nemoci úzkostlivě zkoumat, co nemocný udělal špatně a co v sobě potlačil. Důležité podle Grüna není spekulovat nad tím, odkud se ta nemoc vzala, ale k čemu tady je. Tento postoj může představovat hodně osvobozující pohled na nemoc.⁷⁵ V následujícím textu Grün uvádí některé další myšlenky k pojetí nemoci jako šance. Nemoc pro nás může být třeba místem, kde se s námi chce Bůh setkat a dotknout se nás svojí milující rukou, a to nejrozmanitějšími způsoby, ať už bezprostředním zážitkem nebo třeba prostřednictvím druhých lidí. Díky nemoci si můžeme uvědomit naši lidskou omezenost a chatrnost. To, že jsme zdraví, není vůbec samozřejmé. Nemoc mnohem zřetelněji ukazuje naši situaci před Bohem: jsme odkázáni na jeho pomoc, na jeho milost. V nemoci zažíváme, že zdraví je dar, nikoliv jen naše zásluha. Nemoc nám ukazuje, že na zdraví nemáme žádný právní nárok, nýbrž že veškerá vitalita je vždy Boží milostí. Většinou platí, že ten, kdo zná nemoc, si dovede mnohem víc vážit zdraví. Nejde o to, že bychom neměli o své zdraví pečovat, ale měli bychom se smířit s tím, že nejsme dokonalí, že tedy býváme nemocní a že zdraví není jen výsled-

⁷² Tamtéž, 16. Zřejmě by bylo vhodnější, kdyby v tomto zjednodušeném přirovnání psychosomatiky Grün trochu lépe rozlišoval mezi jejími směry a reprezentanty. Navíc i tento obor se rozvíjí. V současnosti se psychosomatika v Německu vyučuje na lékařských fakultách a v rámci celostátního zdravotního systému fungují specializovaná psychosomatická pracoviště. RADKIN HONZÁK, Psychosomatická medicína dnes, *Practicus*, 10 (2011/1), 16–17. Popularizační úvod do problematiky současné psychosomatiky viz RADKIN HONZÁK, *Psychosomatická prvouka*, Praha: Vyšehrad, 2019.

⁷³ GRÜN – DUFNER, *Zdraví*, 16.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž, 16–17.

kem našich snah, nýbrž darem. K našemu lidství náleží pokora přijmout tuto pravdu. Pravdu, že jsme chybující lidé, hříšníci, odkázaní na Boží milost a milosrdenství. „Nepřijmout nemoc znamená nepřijmout své lidství,“ konstatuje Grün.⁷⁶ I zde je možné najít styčný bod s již uvedeným citátem Susan Sontagové o dvojitým občanství, království zdravých a království nemocných, které v okamžiku narození získáváme. Jak už bylo řečeno v úvodu tohoto příspěvku ohledně potřeby větší citlivosti a rozlišování při psaní o nemoci a utrpení, bylo by vhodné, kdyby Grün ve svém textu více rozlišoval různé druhy nemocí a různé situace pacientů, neboť i označení nemoci jako šance může být v některých případech necitlivé a zraňující.

Grünovo pojetí nemoci klade důraz na přijetí faktu nemoci a nalezení smyslu v této nové situaci. Ke křesťanské tradici od nejstarších dob patří také aktivní postup vůči nemoci a fenomén uzdravování. Příkladem může být biblická zpráva o uzdravení chromého od narození u chrámové brány apoštolem Petrem (Sk 3,1–10) nebo pokyn pro starší církve, aby se nad nemocným modlili a pomazali ho olejem (Jk 5,14–15). Dar uzdravování je také uveden v seznamu charismat v rané křesťanské obci (1 K 12,28.30). V průběhu dějin ustoupil fenomén uzdravování poněkud do pozadí, ale nejpozději s nástupem letničního hnutí na počátku 20. století a jeho důrazem na působení Ducha svatého nabyl opět na důležitosti jako jedno z výrazných znamení Boží přítomnosti ve světě.⁷⁷ Během druhé vlny letničního hnutí (tzv. charismatické hnutí) ve druhé polovině 20. století se důraz na duchovní dary, včetně daru uzdravování, rozšířil napříč různými církvemi a křesťanskými tradicemi. Díky tomu je možné se setkat se znovuobjeveným důrazem na uzdravování rovněž v římskokatolické církvi.⁷⁸ Důležitost fenoménu uzdravování v křesťanském prostředí dnešní doby v neposlední řadě dokládá skutečnost, že jedno z patnácti témat základních otázek křesťanské víry v rámci populárních evangelizačních kurzů (tzv. kurzů Alfa) nese název „Uzdravuje Bůh i dnes?“⁷⁹

---

⁷⁶ Tamtéž, 17.

⁷⁷ K fenoménu uzdravování z perspektivy letniční teologie viz VERNON L. PURDY, Boží uzdravování, in: STANLEY M. HORTON a kol., *Systematická teologie*, Albrechtice: Křesťanský život, 2001, s. 503–538.

⁷⁸ Jedním z řady římskokatolických autorů, který se fenoménu uzdravování věnoval, je německý dominikánský kněz Michael Marsch viz MICHAEL MARSCH, *Uzdravení skrze víru*, 2. vydání, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2007.

⁷⁹ NICKY GUMBEL, *Otazníky života*, 5. vydání, Praha: KMS, 2017, s. 151–163.

Závěr

Jak již bylo zmíněno v úvodu, situace v souvislosti s pandemií koronaviru COVID-19 znovu vybízí k promyšlení tématu nemoci v kontextu křesťanské antropologie. Kromě klasických přístupů křesťanské teologie by bylo vhodné, vstoupit do diskuse nejenom s dalšími humanitními vědami a výzvami, byť provokativního charakteru, jak bylo ilustrováno na textu Susan Sontagové a některými styčnými body s textem Anselma Grüna, ale především s nejnovějšími studiemi přírodních a lékařských věd. Různá pojetí fungování těla a různé popisy příčin nemocí zůstávají výzvou pro teologickou antropologii, aby znovu promýšlela vztah mezi lidstvím a nemocí. Zároveň aby na základě současných vědeckých poznatků rozvinula pojetí nemoci, které by bylo bližší také evangelijnímu pojetí, tedy ne jako trestu, ale jako připomínku křehkosti člověka.

Užité prameny a literatura

Literatura

- AUGUSTIN, *O boží obci knih XXII*, Praha: Karolinum, 2007.
- BÁRTLOVÁ, SYLVA, *Sociologie medicíny a zdravotnictví*, 6., přepracované a doplněné vydání, Praha: Grada, 2005.
- BENEŠ, JIŘÍ – MACHALA, LADISLAV, Paradoxy infekce způsobené SARS-CoV-2, *Vesmír*; 99 (2020/6), 344–347.
- BRANTSCHEN, JOHANNES B., *Proč nás dobrý Bůh nechává trpět?*, Praha: Scriptum, 1993.
- DOUGLAS, J. D. (ed.), *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996.
- DUPLACY, JEAN (ed.), *Slovník biblické teologie*, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991.
- ENTRALGO, PEDRO LAÍN, *Nemoc a hřích. Od asyrsko-babylonských kultů k moderní psychoanalýze*, Praha: Vyšehrad, 1995.
- FOUCAULT, MICHEL, *Dějiny šílenství v době osvícenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.
- GRÜN, ANSELM–MEINRAD DUFNER, *Zdraví jako duchovní úkol*, Svitavy: Trinitas 1994.
- GUMBEL, NICKY, *Otažníky života*, 5. vydání, Praha: KMS, 2017.
- HONZÁK, RADKIN, Psychosomatická medicína dnes, *Practicus*, 10 (2011/1).
- HONZÁK, RADKIN, *Psychosomatická prvouka*, Praha: Vyšehrad, 2019.

- KEBZA, VLADIMÍR, *Psychosociální determinanty zdraví*, Praha: Academia, 2005.
- KŘIVOHLAVÝ, JARO, *Psychologie nemoci*, Praha: Grada, 2002.
- KŘIVOHLAVÝ, JARO, *Psychologie zdraví*, Praha: Portál, 2001.
- LARCHETE, JEAN-CLAUDE, *The Theology of Illness*, Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2002.
- MARSCH, MICHAEL, *Uzdravení skrze víru*, 2. vydání, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2007.
- MATONOHA, JAN, Susan Sontagová, Nemoc jako metafora, in: VLADIMÍR MACURA – ALICE JEDLIČKOVÁ (eds.), *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, Brno: Host, 2012, 679.
- NOVOTNÝ, ADOLF, *Biblický slovník*, 2., zcela přepracované a rozšířené vydání, Praha: Kalich, 1956.
- PORTER, ROY, *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*, 2. vydání, Praha: Prostor, 2013.
- PURDY, VERNON L., Boží uzdravování, in: STANLEY M. HORTON a kol, *Systematická teologie*, Albrechtice: Křesťanský život, 2001, s. 503–538.
- RÁBOVÁ, ŠÁRKA CAITLÍN, *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945*, Praha: Academia, 2018.
- RÁBOVÁ, ŠÁRKA CAITLÍN, Tuberkulóza, Bílý mor 19. a 20. století, *Vesmír* 97 (2018/7), 424–426.
- RAHNER, KARL, *Základy křesťanské víry. Uvedení do pojmu křesťanství*, 2. české, upravené vydání, Svitavy: Trinitas, 2004.
- ROONEY, ANNE, *Příběh medicíny. Od prvních felčarů po základy moderního lékařství*, Praha: Dobrovský s.r.o., 2017.
- SONTAG, SUSAN, *Illness as Metaphor*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1978.
- SONTAGOVÁ, SUSAN, *Nemoc jako metafora. AIDS a jeho metafory*, Praha: Mladá fronta, 1997.
- STROUHAL, EUGEN– NĚMEČKOVÁ, ALENA, *Trpěli i dávní lidé nádory? Historie a paleopatologie nádorů, zvláště zhoubných*, Praha: Karolinum, 2008.
- SVOBODOVÁ, JANA, Robert Koch a 132. výročí oznámení objevu původce tuberkulózy, *Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie* 23 (2014/2), 50–51.
- WRIGHT, N. T., *Bůh v karanténě. Křesťanský pohled na pandemii*, Praha: Biblion, 2020.

Elektronické zdroje

- AKVINSKÝ, TOMÁŠ, *Teologická summa I. část* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-Icast.html>.
- AKVINSKÝ, TOMÁŠ, *Teologická summa II. část 1. díl* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-IIcast-1dil.html>.
- ASH, JOHN, We Have an Inadequate Theology of Illness, *Sojourners* [online], 24. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://sojo.net/articles/we-have-inadequate-theology-illness>.
- WRIGHT, N. T., Christianity Offers No Answers About the Coronavirus. It's Not Supposed To, *Time* [online], 29. 3. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://time.com/5808495/coronavirus-christianity/>.
- WRIGHT, N. T., Pandemie? Křesťanství nemá vysvětlení. Má něco jiného, *Biblion* [online], 8. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://www.biblion.cz/blog/pandemie-krestanstvi-nema-vysvetleni-ma-neci-jineho-nt-wright>.

Cirkvi a štát v čase koronavírusu: Česká republika a Slovensko

Martin Kováč

Churches and State in the Time of Coronavirus: Czech Republic and Slovakia.

Global pandemic of the new coronavirus COVID-19 influenced also the religious life. Religious institutions and individual believers experienced unprecedented tension between their religious freedom and public health security. In addition, within the Christian churches the state regulations often directly shaped the form of the liturgy and celebration of the sacraments – including the Eucharist. This article chronologically reconstructs, compares and analyses the state-church relations during the “corona crisis” in the Czech Republic and Slovakia, two countries with a common history, but very different religious life. The author describes the development of the state regulations and the reactions of the selected Christian churches within both countries and compares the differences. The article can also be seen as a case study in the field of the research of the Czech and Slovak religiosity.

Keywords: Coronavirus; COVID-19; Pandemic; Church and state relations; Czech Republic; Slovakia; Czech and Slovak religiosity

Globálna pandémia spôsobená šírením nového koronavírusu COVID-19 sa podpísala aj na živote cirkvi.¹ Jej prvá vlna navyše Európu zasiahla v čase pôstneho obdobia a Veľkej noci. Právne predpisy a nariadenia prijaté štátnymi orgánmi na rôznych úrovniach v záujme ochrany verejného zdravia obyvateľstva, viackrát nielen obmedzili možnosť výkonu náboženských práv jednotlivcov, ale aj priamo určovali možné formy bohoslužobného slávenia.

Ambíciou tohto článku je zhromaždiť a porovnať oficiálne stanoviská a nariadenia štátnych orgánov Českej a Slovenskej republiky počas prvej vlny pandémie, ktoré sa v súvislosti s prevenciou ochorenia dotkli bohoslužobného života, a zároveň porovnať a analyzovať oficiálne vyhlásenia a stanoviská cirkevných orgánov, najvyšších predstaviteľov a teológov, ktoré v tomto období zaznievali vo verejnom priestore.

Pokúsím sa tak priblížiť neobvyklý fenomén, keď nariadenia štátnych úradov veľmi konkrétne určovali formu slávenia bohoslužieb a vysluhovania sviatostí – vrátane tak centrálného bodu kresťanského života, akým

---

¹ Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

je slávenie eucharistie, Večere Pánovej. Zároveň sa budem usilovať identifikovať faktory, ktoré vplývali na mieru akceptácie štátnych opatrení v prostredí jednotlivých cirkví. Druhou rovinou, ktorú budem v článku sledovať, je, či existuje vzťah medzi religiozitou obyvateľstva a akceptáciou štátnych nariadení.²

Pri popise jednotlivých krokov zo strany štátu a cirkví budem postupovať chronologicky. Z dôvodu obmedzeného rozsahu článku sa však sústredím iba na vybrané registrované kresťanské cirkvi, no pokúsim sa o dostatočne reprezentatívny výber rôznych prístupov.

1. Situácia na Slovensku

Pandémia koronavírusu COVID-19 zasiahla Slovensko v spoločensko-politickej situácii, ktorá bola poznačená parlamentnými voľbami z 29. 2. 2020 a následnou zmenou vlády. Prezidentka SR Zuzana Čaputová vymenovala novú vládu Igora Matoviča (OLANO) v sobotu 21. 3. 2020.

Zavádzanie opatrení proti šíreniu vírusu bolo však v porovnaní s okolitými krajinami rýchle – a to aj vďaka promptným krokom univerzít a samospráv. Už v nedeľu 8. 3. 2020 bratislavský župan Juraj Droba prikázal zatvoriť všetky školy v zriaďovateľskej pôsobnosti kraja (teda stredné školy) a rektori Univerzity Komenského v Bratislave a Slovenskej technickej univerzity prerušili prezenčnú výučbu. To spustilo ďalšie kroky na všetkých úrovniach štátnej správy.

Pokiaľ ide o cirkvi a náboženské spoločnosti, vládne opatrenia sa ich dotkli už 9. 3. 2020,³ hoci vo vyhláske Úradu verejného zdravotníctva (UVZ SR) sa bohoslužby a náboženské podujatia výslovne nespomínali. Dňa 10. 3. 2020 dosluhujúci predseda vlády SR Peter Pellegrini (SMER-SD) telefonicky oznámil Konferencii biskupov Slovenska (KBS), ako reprezentatívne orgánu Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku,⁴ že

2 Práve v čase vzniku tohto textu vyšla nová monografia ZDEŇKA R NEŠPORA, *Česká a slovenská religiozita po rozpadu spoločného štátu: Náboženství Dioskúřů*, Praha: Karolinum, 2020, ktorá poskytuje možnosť pochopiť širší kontext témy toto článku.

3 Verejná vyhláska UVZ SR č. OLP/2405/84443 zo dňa 9.3.2020 [online], [cit. 20. 5. 2020], dostupné z: www.uvzsr.sk/docs/info/covid19/Rozhodnutie_zakaz_hromadneho_podujatia_verejna_vyhlaska09_03.pdf.

4 V roku 2011 sa v sčítaní ľudu k rímskokatolíckej cirkvi prihlásilo 68,9 % populácie, čím tvorí z hľadiska vierovyznania najpočetnejšiu skupinu. Druhou najväčšou skupinou sú ľudia bez vyznania (13,0 %), 6,9 % obyvateľstva sú evanjelici a.v., gréckokatolíci tvoria 4,1 % obyvateľstva, reformovaní kresťania tvoria 2 % a 0,9 % obyvateľov Slovenska sú pravoslávni. Zvyšných 4,2 % obyvateľov je iného vierovyznania alebo svoje vierovyznanie v sčítaní neuviedli.

s platnosťou od 10. 3. 2020 do 23. 3. 2020 sa nesmú na území Slovenska sláviť žiadne verejné bohoslužby – a to bez ohľadu na počet účastníkov.

Informácia sa biskupom dostala v priebehu 95. plenárneho zasadania KBS v Čičmanoch a zareagovali naň spoločným stanoviskom: „Tento zákaz biskupi prijali s veľkou bolesťou, žiadajú však všetkých kňazov a veriacich, aby ho uposlúchli. (...) V tejto chvíli prosíme kňazov, aby veriacich o nariadení s pokojom informovali a verejné bohoslužby do 23. marca odvolali. Tam, kde je to možné, kostoly nech zostanú pre súkromnú modlitbu otvorené.“⁵

Katolícki biskupi veriacich zároveň vyzvali k modlitbám za chorých, zdravotníkov, ako aj za odvrátenie šírenia choroby a povzbudili ich k sledovaniu televíznych a rozhlasových prenosov bohoslužieb, ktoré sa od tejto chvíle mali konať výlučne neverejným spôsobom. Kňazov povzbudili k poskytovaniu duchovnej služby v súlade s vládnymi nariadeniami.⁶

Okrem oficiálneho stanoviska však vo verejnom priestore rezonoval aj osobný text hovorca KBS Martina Kramaru, ktorý zverejnil na oficiálnom portáli Tlačovej kancelárie KBS.⁷ Vo svojom texte emotívnym spôsobom popísal napätie medzi občianskou akceptáciou zákazu bohoslužieb v záujme zachovania verejného zdravia, alebo prijatie nepopulárneho rozhodnutia aj za cenu kritiky z vlastných radov veriacich.⁸

Predsedníctvo Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku (ECAV na Slovensku) sa však k téme hroziacej pandémie koronavírusu vyjadrilo v predstihu už 3. 3. 2020,⁹ teda presne týždeň pred zverejnením vládných reštrikčných opatrení. Vo svojom stanovisku s názvom *Zodpovedné Služby Božie a koronavírus* informovalo farárov a farárky, ako aj členky a členov presbyterstiev i celých cirkevných zborov o možnom šírení nákazy a vyzvalo ich k zodpovednému správaniu. Predsedníctvo zároveň

5 Stanovisko KBS k zakazu verejného slávenia bohoslužieb (10. 3. 2020) [online], [cit. 20. 5. 2020], dostupné z: www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20200310023.

6 *Ibid.*

7 MARTIN KRAMARA, Bratom kňazom. O nariadení nesláviť bohoslužby píše hovorca KBS. (11. 3. 2020) [online], [cit. 20. 5. 2020], dostupné z: www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20200311034.

8 „Napíšem to jasne. Nik nemal ‚strach postaviť sa svetskej moci‘. Ani náhodou. Lenže o to vôbec nešlo. Všetci v miestnosti si pamätali časy, keď Cirkev čelila režimu. A neustúpila. Lenže tu je iná situácia. Nechcú nás zakázať. Naopak, prosia a vravia, že nemienia na Cirkev útočiť, ale boja sa o zdravie a životy ľudí, najmä seniorov, ktorých máme plné kostoly. A v Taliansku už je zle. Ak to príde aj k nám... Čo teda? Odmietnuť? Čeliť sankciám zo strany štátu? Lenže o tie nešlo. Kľúčové pre rozhodnutie boli život a zdravie ľudí. Ak sa nákaza rozšíri, a budú mať na tom podiel aj bohoslužby, lebo sme neustúpili, hoci nás prosili, ponesieme vinu.“ *Ibid.*

9 *Zodpovedné Služby Božie a koronavírus* 3. 3. 2020, zdroj: www.ecav.sk/aktuality/stanoviska-a-vyjadrenia/zodpovedne-služby-bozie-a-koronavirus.

predstavilo niekoľko praktických možností prevencie, „aby sa na pôde cirkvi každý mohol cítiť neohrozene a bezpečne.“

Vedenie ECAV na Slovensku vyzvalo na riadnu dezinfekciu rúk pred podávaním posväteného chleba pri slávení VP, ako aj na dočasnú možnosť použitia jednorazových pohárikov na podávanie posväteného vína. Farárov a farárky poprosilo, aby veriacim vhodne vysvetlili vynechanie podania rúk, ako aj nariadenia príslušných orgánov. Veriacich však pripravovali aj na možnosť, že štát môže verejné slávenie bohoslužieb obmedziť, čo sa aj stalo o týždeň neskôr:

„Na ochranu proti šíreniu vírusu, v prípade nevyhnutnosti môžu štátne úrady zakázať všetky verejné zhromaždenia. To sa môže týkať aj Služieb Božích a cirkevných podujatí. Aj keď platí právo na slobodu náboženského vyznania, v prípade závažného prepuknutia infekčnej choroby, toto základné právo sa musí zvážiť. Platí totiž aj právo ostatných na zdravie, ktoré je vo verejnom záujme,“ uvádza sa v stanovisku. Vedenie cirkvi tiež vyzvalo predstaviteľov cirkevných zborov k vhodnej komunikácii, „aby sa každý cítil dobre informovaný, chránený a bezpečný.“

Predsedníctvo Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku, ktorú väčšinou tvoria veriaci maďarskej národnosti, taktiež už začiatkom marca 2020 vyzvalo zbory, aby rešpektovali a poslúchli štátne nariadenia, obmedzili používanie jedného kalicha pri VP a hľadali iné možnosti,¹⁰ čím zachovali dostatočnú mieru slobody.

Súhlasný oficiálny postoj najvyšších predstaviteľov štyroch najpočetnejších kresťanských cirkví na Slovensku však nezdieľali pravoslávni biskupi, ktorí na vládne opatrenia zareagovali 10. 3. 2020 spoločným Vyhlásením v súvislosti s epidémiou koronavírusu.

„Napriek epidémii zapríčinenej novým koronavírusom (ochorenie Covid-19) a oprávneným požiadavkám Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky prijať opatrenia na prevenciu pred šírením vírusu (zákaz organizovania hromadných podujatí) Pravoslávna cirkev na Slovensku považuje za nevyhnutné pripomenúť svojim veriacim nevyhnutnosť rovnocenného zabezpečovania svojich duchovných a materiálnych potrieb,“¹¹ uviedli v spoločnom vyhlásení pravoslávni biskupi Rastislav, arcibiskup prešovský, metropolita českých krajín a Slovenska, a Juraj, arcibiskup michalovsko-košický.

10 Koronavírus – výzva predsedníctva našej cirkvi (7. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.reformata.sk/mutat/6171.

11 Vyhlásenie v súvislosti s epidémiou koronavírusu zo dňa 10. 3. 2020: <https://orthodox.sk/vyhlasenie-v-suvislости-s-epidemiou-koronavirusu>.

„Je vhodné všetkým tým, ktorí sa obávajú, že by sa mohli pri spoločných bohoslužbách nakaziť bozkávaním sv. ikon alebo prijímaním z jedného kalicha, zdôrazniť nasledovné: sv. Eucharistia nebola, nie je a nikdy nebude príčinou choroby a smrti, ale práve naopak – je ustavičným zdrojom nového života v Christovi, odpustenia hriechov a uzdravenia duše a tela,“ pokračujú ďalej pravoslávni biskupi.

Vo vyhlásení tiež odmietli akúkoľvek zmenu formy prijímania eucharistie – teda podávania eucharistie veriacim kňazom z jedného kalicha tou istou lyžičkou. Duchovných zároveň vyzvali, aby veriacich, ktorí majú strach, povzbudili vo viere, že takýto spôsob udeľovania eucharistie „nikdy nepredstavoval a nebude predstavovať pre nikoho žiadne nebezpečenstvo.“

Ohľadom bozkávania ikon biskupi vo vyhlásení uviedli, že „pravoslávni veriaci majú pevnú a živú vieru, že sú ochraňovaní modlitbou a požehnaním svätých zobrazených na ikonách a neobávajú sa, že ochorejú.“ Zároveň však dodali, že úctu ikonám je možné vyjadriť aj poklonou bez bozkávania.

Vo vyhlásení zaznieva aj odvolanie sa na slobodu veriacich v náboženských úkonoch a výzva, aby viac než obvykle sledovali svoj zdravotný stav a v prípade príznakov ochorenia ihneď vyhľadali lekársku pomoc a vyhli sa nielen účasti na bohoslužbách, ale aj kontaktu s okolím. Kňazov a veriacich tiež vyzvali k modlitbám a pôstu za lekárov, chorých a včasné odvrátenie pandémie.

Vyhlásenie pravoslávnych biskupov spustilo vlnu verejnej kritiky. UVZ SR dňa 11. 3. 2020 zverejnil vysvetľujúce zdôvodnenie obmedzenia bohoslužieb, pričom argumentoval najmä veľkou účasťou rizikových skupín obyvateľstva na bohoslužbách.¹² Kriticky sa na adresu pravoslávnej cirkvi vyjadril aj premiér Peter Pellegrini. „Som prekvapený a sklamaný z prístupu, cirkev tu je na to, aby pomáhala ľuďom, nie na to, aby v záujme sebeckého dodržiavania tradícií ohrozovala verejné zdravie (...) Ak nebudú rešpektovať nariadenia a budú si tvrdohlavo presadzovať svoje, ja budem prvý, kto voči nim bude iniciovať postihy,“ povedal ostro premiér SR.

Ešte v ten istý deň pravoslávna cirkev následne prehodnotila svoj postoj a s okamžitou platnosťou nariadila zrušiť všetky svoje verejné bohoslužby okrem „nevyhnutných obradov“. Aj tie sa však mali prednostne konať v exteriéroch a s čo najmenším počtom veriacich. Zároveň sa však ohradila

---

¹² Zdôvodnenie zákazu svätých omší a usmernenie ostatných cirkevných obradov (11. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: http://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=4079:zdovodnenie-zakazu-svaetych-omi-anusmernenie-ostatnych-cirkevnych-obradov&catid=250:koronavirus-2019-ncovi&Itemid=153.

voči „neprofesionálnemu jednaniu a výhražným, nenávisťným prejavom predsedu vlády SR“, ako aj voči reakciám ostatných kresťanských cirkví.¹³

Rozdiel medzi oficiálnou pozíciou cirkví a praxou miestnych spoločností sa však prejavil aj v prípade iných cirkví a situáciu viackrát monitorovala polícia či médiá.¹⁴ Na oficiálnych weboch cirkví i v bulvárnych médiách sa taktiež pravidelne objavovali verejné prejavy ľudovej zbožnosti v modernom prevedení, ako napr. požehňvanie krajiny relikviami, eucharistiou či ikonami predstaviteľmi katolíckej cirkvi,¹⁵ či kropenie svätenou vodou z auta pravoslávny duchovným.¹⁶ Tieto gestá je ale možné interpretovať aj ako istú manifestáciu klerikalizmu, ktorou duchovní reagovali na situáciu, keď sa ochromil okruh ich verejnej pôsobnosti.

Tieto svojské prvky zbožnosti samozrejme vzbudili pozornosť i pobúrenie časti verejnosti, a stávali sa predmetom diskusie. Pomerne ostrú verejnú kritiku si vyslúžili od Tomáša Halíka,¹⁷ naopak uznanie od člena krízového štábu Vladimíra Krčméryho, profesora infektológie a rektora

---

13 Oznámenie o zrušení bohoslužieb konaných za účasti širšej verejnosti (11. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.orthodox.sk/oznamenie-o-zruseni-bohosluzieb-konanych-za-ucasti-sirsej-verejnosti.

14 Takéto incidenty s bohoslužbami či pobočnosťami napriek zákazu sa odohrali napr. v rímskokatolíckych farnostiach v Michale nad Žitavou (15. 3. 2020), Hronskom Beňadiku (15. 3. 2020), Trenčianskej Teplej (22. 3. 2020), Hlohovci (28. 3. 2020) či Pribiši (21. 4. 2020). V pravoslávnom Chráme sv. Rastislava v Bratislave sa na veľkonočnú nedeľu 19. 4. 2020 zišla viac ako stovka veriacich.

15 Generálny vikár Nitrianskej diecézy a rektor Baziliky sv. Benedikta v Hronskom Beňadiku Mons. Peter Brodek napríklad z lietadla žehnal Slovensku relikviou Kristovej krvi: Slovensko pozhnané relikviou Kristovej krvi z Hronskeho Beňadika (20. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.biskupstvo-nitra.sk/slovensko-pozehnanerelikiou-kristovej-krvi-z-hronskeho-benadika. Farár Marián Mlynárik z farnosti Dobrá Niva z lietadla požehnával Slovensko eucharistiou: Úžasné gesto! Miestny farár sa rozhodol netradičnou cestou pomôcť ľuďom na Slovensku (22. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www1.pluska.sk/regiony/uzasne-gesto-miestny-farar-rozhodol-netradicnou-cestou-pomocť-luďom-slovensku. A emeritný arcibiskup Ján Sokol zasa z lietadla požehnával Slovensko relikviou vlasov pápeža Jána Pavla II.: Slovensko pozhnali relikviou sv. Jána Pavla II. v deň 30. výročia jeho prvej návštevy [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.abu.sk/archiv/spravy/na-30-vyrocie-svojej-prvej-navstevy-papez-sv-jan-pavol-ii-pozehnal-slovensko.

16 Ďalší kňaz žehná Slovensku v boji proti pandémie (6. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www1.pluska.sk/regiony/dalsi-knaz-zehna-slovensku-boji-proti-pandemiinavyse-velkolepou-ozdobou.

17 „Každý katolík s aspoň elementárnym vzdelaním vo viere vám povie, že zázraky je možné si priať, ale nie je možné s nimi kalkulovať. Pokusy zmanipulovať Boha a vynútiť si zázraky náboženskými rituálmi je hriech v niekoľkonásobnom slova zmysle.“ Teológ Halík: Zaháňať vírus obrazom Bohorodičky? Nezamieňajme si vieru s mágiou (10. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.dennikn.sk/1848416/teolog-halik-zahanatvirus-obrazom-bohorodicky-nezamienajme-si-vieru-s-magiou.

Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety,¹⁸ ktorého vplyv ešte spomenieme neskôr.

Dňa 23. 3. 2020, po uplynutí pôvodne plánovaných dvoch týždňov platnosti opatrení, vydal hlavný hygienik SR usmernenie ku konaniu bohoslužieb a otvoreniu kostolov v súvislosti s blížiacimi sa Veľkonočnými sviatkami.¹⁹ Konštatoval v ňom, že verejné bohoslužby musia zostať aj naďalej zrušené až do odvolania.

Podľa tohto usmernenia sa bohoslužieb mohol zúčastniť iba celebrant a nevyhnutná asistancia či technický pracovník, ktorý zabezpečoval prenos pre veriacich. Kňazi mohli aj naďalej slúžiť súkromné obrady prenášané cez internet pre ľudí, no verejnosť nemohla počas bohoslužieb vstupovať do kostola.

Mimo konania bohoslužieb mohli kostoly zostať otvorené, no vstup do kostola mal byť povolený iba ľuďom s prekrytými hornými dýchacími cestami, pri vchode do kostola mal byť umiestnený dezinfekčný prostriedok na ruky alebo jednorazové rukavice, medzi osobami okrem úzkej rodiny mal byť zabezpečený rozstup aspoň 2 metre, pričom maximálny počet veriacich vo verejne dostupnej časti kostola nemal prekročiť koncentráciu jednej osoby na 25 m² a bolo potrebné zabezpečiť pravidelnú dezinfekciu týchto priestorov a dotykových plôch.²⁰

---

18 V rozhovore pre *Konzervatívny denník Postoj* prof. Krčméry na otázku po možných príčinách výrazne pomalšieho šírenia nákazy na Slovensku uviedol: „Poviem však vec, ktorá ide celkom mimo záber vedeckých či racionálnych vysvetlení, pre mňa ako kresťana má však váhu. Zaregistroval som, že nitriansky biskup s generálnym vikárom prenajali lietadlo a vikár obletel a požehnal Slovensko relikviou Kristovej krvi alebo v Šaštíne sa každý večer saleziáni modlia za odvrátenie epidémie. To poznáme aj z minulosti, keď Európa horela epidémiami moru, po celej Európe sa budovali morové stĺpy. Zabúdame, že aj tie epidémie končili niekedy z celkom nevysvetliteľných dôvodov, a to v dobe svojho najväčšieho rozmachu. Iste, keby som teraz povedal, že sa skončili aj vďaka tomu, že Panne Márii postavili morový stĺp, vyhlásia ma za blázna, lebo je to nevedecké. Ja to preto ani neuvádzam ako vysvetlenie čohokoľvek, ale ako kresťan pripúšťam, že čím viac toho ako vedec viem a poznám, tým väčší sa každý deň s pokorou skláňam a hovorím, čo všetko nevieme vysvetliť.“ Ľudia už potrebujú vidieť svetlo na konci tunela (18. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.postoj.sk/53777/ludia-uz-potrebuju-vidiet-svetlo-na-konci-tunela.

19 Usmernenie hlavného hygienika Slovenskej republiky ku konaniu bohoslužieb a otvoreniu kostolov zo dňa 23. 3. 2020: www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=4176:usmernenie-hlavneho-hygienika-slovenskej-republiky-ku-konaniu-bohosluieb-a-otvoreniu-kostolov&catid=250:koronavirus-2019-ncov&Itemid=153.

20 V tejto súvislosti stojí za povšimnutie, že úrady od začiatku pri zavádzaní opatrení používali predovšetkým zaužívanú terminológiu majoritnej cirkvi. V nariadeniach sa nikdy nespomínali podmienky pre menšinové náboženské spoločnosti – či už registrované

V slovenskom prostredí ojedinelým spôsobom zareagovala Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku na možnosti slávenia VP v čase opatrení. Jej synodná rada prijala na online zasadnutí 24. 3. 2020 uznesenie, v ktorom okrem iného odporučila veriacim a cirkevným zborom, aby v súvislosti so slávením VP „využili možnosti poskytované elektronickými prostriedkami a zapojili sa do liturgie VP, ktorá bude vysielaná v réžii duchovných, seniorátov a generálnej cirkvi a doma prijímali znaky sviatosti.“²¹ Ako jediná registrovaná cirkev na Slovensku tak oficiálnym spôsobom schválila to, čo zvykneme označovať termínom „virtuálna eucharistia“. Dňa 6. 4. 2020 na svojom webe dokonca zverejnila inštrukcie k prijímaniu VP počas Veľkej noci s odkazmi, kde je možné sledovať priamy prenos bohoslužieb, pri ktorých si môžu aj u seba doma pripraviť chlieb a víno a sláviť takto VP virtuálne.²²

Biskupi ECAV na Slovensku naproti tomu 31. 3. 2020 vyzvali duchovných, aby pri priamych prenosoch bohoslužieb vynechali spovedné otázky a všeobecné rozhrášenie, keďže táto forma je neosobná.²³ Hoci sa k virtuálnemu sláveniu VP explicitne nevyjadrili, z obsahu stanoviska k spovedi nepochybne vyplýva analogický (zamietavý) prístup.

Vláda SR na svojom mimoriadnom zasadnutí 6. 4. 2020 prijala uznesenie o obmedzení slobody pohybu počas Veľkej noci, ktoré presne vymedzovalo, za akým účelom môžu občania vychádzať zo svojich domovov.²⁴ Komplikáciou bolo najmä cestovanie mimo okresu, ktoré kontrolovali policajné a vojenské hliadky.

V stredu 8. 4. 2020, teda pred začiatkom Veľkonočného tridua, sa nový premiér SR Igor Matovič po prvýkrát oficiálne stretol s predsedom KBS a bratislavským arcibiskupom Stanislavom Zvolenským a generálnym biskupom ECAV na Slovensku Ivanom Elkom. Zástupca pravoslávnej cirkvi na stretnutí nebol prítomný a z verejne dostupných informácií nie je známe, či bol na stretnutie prizvaný.

Arcibiskup Zvolenský na tlačovej besede po stretnutí informoval, že predstavitelia cirkvi sa zaujímali o to, kedy by mohli byť obnovené boho-

---

(židovská obec) alebo neregistrované (muslimské komunity). Aj tie však napriek tomu akceptovali tieto opatrenia a aplikovali ich na svoje vlastné prostredie.

21 Koronavírus – uznesenie Synodnej rady našej cirkvi [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.reformata.sk/mutat/6198.

22 Ako pristupovať k Večere Pánovej na veľkú noc? (6. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.reformata.sk/mutat/6226.

23 Stanovisko biskupov k online spovedi (31. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.ecav.sk/aktuality/stanoviska-a-vyjadrenia/stanovisko-biskupov-k-online-spovedi.

24 Uznesenie vlády slovenskej republiky č. 207 (72/202 Z. z.) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/72.

služby. Premiér SR ich však informoval, že v tejto chvíli stanoviť taký termín ešte nedokáže a jeho vysvetlenie predstavitelia cirkví prijali.

„S bolesťou vnímame situáciu, že nemôžeme konať verejné bohoslužby, ale uvedomujeme si, že pre ochranu zdravia a života vlastného aj ostatných treba dodržiavať preventívne opatrenia (...) Je pre nás veľmi cenné uvedomiť si, že náboženstvo je o duchovnom vzťahu k Bohu. Rozhodujúce je, čo je v srdci a vo svedomí. Tam nie sme obmedzení, či sme v priestore chrámu, alebo v domácnosti,“ uviedol po stretnutí arcibiskup Zvolenský.

Zároveň potvrdil, že počas Veľkej noci sa bohoslužby budú v katedrálach a farských kostoloch konať bez účasti verejnosti. Jasne sa tiež postavil voči ľudovým výhradám, že „obchody sú otvorené, no kostoly zatvorené“, keďže uviedol, že kostoly zostávajú otvorené mimo bohoslužieb za rovnakých podmienok, ako vybrané predajne.

Generálny biskup ECAV na Slovensku Ivan Elko po stretnutí priblížil, že sa v cirkvách dejú mnohé dobré zmeny, ktoré by nemali zaniknúť ani keď odíde koronavírus.

K uvoľneniu štátnych opatrení vo vzťahu k bohoslužbám na Slovensku došlo na začiatku mája – po 8 týždňoch od vydania úplného zákazu verejného slávenia. UVZ SR vydal 5. 5. 2020 opatrenie,²⁵ ktorým od 6. 5. 2020 umožnilo slávenie bohoslužieb, prvého svätého prijímania, sviatosti birmovania a sobášneho obradu. Okrem zachovania dovtedy platných opatrení (povinné rúška, dezinfekcia rúk, rozostupy aspoň 2 m, vynechanie fyzického kontaktu) sa v opatrení hovorí o preferovaní recitovanej formy liturgie pred spievanou, zavedení špeciálnych bohoslužieb pre seniorov nad 65 rokov, zákaze prijímania viacerých ľudí z jedného kalicha či odstránení nádob so svätenou vodou. Počet ľudí v kostole aj naďalej nemal prekročiť koncentráciu jednej osoby na 25 m².

2. Situácia v Českej republike

Ministerstvo zdravotníctva ČR vydalo prvé mimoriadne opatrenie, ktoré sa dotklo aj života cirkví a náboženských spoločností, 10. 3. 2020.²⁶ Zakázalo ním organizáciu všetkých verejných i súkromných podujatí, kde sa v rovnaký čas zhromažďuje nad 100 ľudí. Výslovne spomínalo aj náboženské podujatia, púte a slávnosti. Už od 12. 3. 2020 však začal platiť núdzový stav, ktorý obmedzoval počet účastníkov podujatí na max. 30. Bohoslužby

²⁵ Opatrenie Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky pri ohrození verejného zdravia (5. 5. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.uvzsr.sk/docs/info/covid19/opatrenia_hromadne_podujatia_bohoslužby.pdf.

²⁶ www.fulsoft.cz/download/fulsoft/covid19_3.pdf.

tak na začiatku mohli naďalej v obmedzenej miere pokračovať a Česká biskupská konferencia (ČBK) vyzvala farnosti, aby bohoslužby v prípade potreby rozdelili tak, aby na každej bolo menej než 100 ľudí. Veriacich taktiež informovali, že svoju povinnosť nedeľnej účasti na bohoslužbe si môžu splniť aj počúvaním bohoslužby v rozhlase či pozeraním v priamom prenose.²⁷ Na webe cirkev.cz v nasledujúcich dňoch pribudlo vyhlásenie biskupov k núdzovému stavu a praktické inštrukcie pre farnosti jednotlivých diecéz. V súvislosti s našou témou sú však zaujímavejšie poriadky domácich bohoslužieb a najmä príspevok o možnosti tzv. „duchovného prijímania“ eucharistie. Táto forma prijímania sa uskutočňuje prostredníctvom špeciálnych modlitieb a podľa „učení cirkve je toto, duchovní prijímaní skutočným osobným setkáním s Ježíšem, neboť působí milost, kterou svátost eucharistie dává, bez vlastního – fyzického – přijímání této svátosti.“²⁸

V podobnom duchu reagovala aj Ekumenická rada cirkví v ČR.²⁹ Českobratrská církev evangelická (ČCE) vo svojom stanovisku doplnila aj možnosť používania individuálnych kalíškov pri VP.³⁰ Vo veci slávenia VP zďaleka najdetailnejšie a viackrát do diskusie vstúpil patriarcha Cirkve československé husitské (CČSH) Tomáš Butta, ktorý hneď 10. 3. 2020 vydal Inštrukciu k liturgickému životu a pastoračným aktivitám.³¹ Jej najdlhšou časťou je pojednanie o vonkajšom úkone prijímania VP, v ktorom sa stavia za zachovanie prijímania pod obojím a duchovným odporúča zachovať formu intinkcie a vloženia do úst. Naopak neodporúča používanie jedného kalicha ani namáčanie hostie do vína veriacimi.³²

27 Výzva ČBK v souvislosti s vyhlášením mimořádného opatření Ministerstva zdravotnictví ČR ohledně shromáždění osob (10. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.cirkev.cz/cs/aktuality/200310vyzva-cbk-v-souvislosti-s-vyhlasenim-mimoradneho-opatreni-ministerstva-zdravotnictvi-cr-ohledne-shromazdeni-osob.

28 Duchovní přijímání (14. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.cirkev.cz/cs/aktuality/200314duhovni-prijimani.

29 Výzva Ekumenické rady cirkví ohledně koronaviru (11. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ekumenickarada.cz/in/3121/vyzva_ekumenicke_rady_cirkvi_ohledne_koronaviru.

30 Reakce na mimořádné opatření Ministerstva zdravotnictví (10. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.e-cirkev.cz/clanek/6609-Reakce-na-mimoradne-opatreni-Ministerstva-zdravotnictvi/index.htm.

31 TOMÁŠ BUTTA, Instrukce k liturgickému životu a pastoračním aktivitám (10. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.aktualne.ccsch.cz/9-aktualni-informace/11-instrukce-k-liturgickemu-zivotu-a-pastoracnim-aktivitam.html.

32 Ešte podrobnejšie technické inštrukcie zverejnil patriarcha Butta 29. 4. 2020. Obsahujú až humorne znejúce detaily – napr. vrátane toho, že duchovný „môže použiť k manipulácii s hostiemi kleštičky či pinzetu, ktorou uchopí hostii, aniž by se jí dotýkal rukou. Nikoli však pro vlastní vysluhování svátosti.“ TOMÁŠ BUTTA, Varianty vysluhování svá-

Na štátne opatrenia zareagovali aj obe pravoslávne eparchie v Českej republike, ktoré zhodne odporučili veriacim uposlúchnuť štátne opatrenia. „Jelikož Pravoslavná církev v českých zemích je státem registrovaná církev a dodržování všeobecných právních norem má zakotveno ve své Ústavě (čl. 29., odst. 1), vztahuje se toto opatření i na naši Církev a Eparchii,“ napísal vo svojom nariadení pražský arcibiskup Michal.³³ „Vyzýváme duchovenstvo, aby respektovalo zákony České republiky a pokyny vlády. Pán Ježíš v této souvislosti učí, abychom císaři dávali, co je císařovo,“³⁴ uviedli v spoločnom vyhlásení biskupi olomoucko-brnenskej eparchie Simeon a Izaiáš.

Situácia po zavedení štátnych opatrení bola až na malé výnimky³⁵ pokojná. Z hľadiska vnútrocirkevného života bola v prostredí ČCE diskutovaná možnosť virtuálneho slávenia VP, ku ktorému v nedeľu 5. 4. 2020 pozvali aj dvaja mládežnícki farári v rámci ich konceptu Pastoral Brothers.³⁶ Synodná rada ČCE však k takémuto sláveniu VP vydala už 1. 4. 2020 zdržanlivé stanovisko, v ktorom sa konštatuje, že „synodní rada sborům pro tuto chvíli doporučuje, aby slavení svátostí odložily na dobu, kdy bude opět možné slavit je tímto způsobem. Respektujeme, pokud se z pastoračních ohledů v této nouzové situaci rozhodnete jinak.“³⁷

Pomerne pokojnú atmosféru akceptácie vládných nariadení cirkvami narušila až epizóda, keď vláda ČR 14. 4. 2020 predstavila svoj plán uvoľňovania opatrení. Jeho súčasťou však neboli cirkvi a náboženské spoločnosti, pričom premiér ČR Andrej Babiš (ANO) sa v televíznom vysielaní preriekol, že na cirkvi zabudli.³⁸ V cirkvách aj medzi veriacimi navyše vzbudilo nevôľu, keď počas Veľkej noci boli otvorené „hobby markety“ a sociálne

---

tosti večere Páně v čase zprísňených hygienických opatření [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ccsb.cz/dokumenty/4099-varianty-vysluhovani-svatosti-vecere-pane-v-case-pandemie-pastoralne-liturgicky-podklad-29-4-2020.pdf.

33 Nařízení č. 7 v souvislosti s nouzovým stavem a mimořádným opatřením vlády ČR (12. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.pp-eparchie.cz/narizeni-c-7-v-souvislosti-s-nouzovym-stavem-a-mimoradnym-opatrenim-vlady-cr.

34 Vyhlášení biskupů olomoucko-brněnské eparchie ohledně epidemie [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ob-eparchie.cz/2020/03/12/vyhlaseni-biskupu-olomoucko-brnenske-eparchie-ohledne-epidemie.

35 Patřilo k nim napr. slávenie verejných bohoslužieb v dvoch pražských pravoslávnych obciach: www.novinky.cz/krimi/clanek/straznici-v-praze-ukoncili-behem-velikonoc-dve-bohosluzby-40320414.

36 Oficiálna stránka na Facebooku: www.facebook.com/pastoralbrothers.

37 Bohoslužby a svátosti v období stavu nouze (1. 4. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ustredicce.cz/data/g/N/R/Bohosluzby-a-svatosti-v-dobe-s.pdf.

38 Vláda při uvolňování restrikcí zapomněla na církve. Duka chce kostely otvírat postupně (15. 4. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.denikn.cz/341179/vlada-pri-uvolnovani-restrikci-zapomnela-na-cirkve-duka-chce-kostely-otvirat-postupne.

siete zaplavovali fotografie preplnených parkovísk, pričom bohoslužby stále zostávali zakázané. Ako však ukazujú aj teologické reflexie tohto obdobia, ktoré priblížime nižšie, tento na prvý pohľad nepatrný krok napomohol k oslabeniu dôvery veriacich voči štátnym opatreniam.

ČBK a ERC v ČR na to zareagovali ešte 14. 4. 2020 a oslovili premiéra ČR s požiadavkou umožniť cirkvám slávenie verejných bohoslužieb za vopred stanovených podmienok. „Církvě jsou připraveny přijmout opatření, která jsou přiměřená a odpovídají podobným opatřením v jiných oblastech života společnosti,“ konštatovali v liste.³⁹ Ako prílohu tiež doplnili návrh opatrení, ktoré sú cirkvi schopné a ochotné zabezpečiť.

Podľa následne zverejnených informácií mali byť verejné bohoslužby obnovené až 8. 5. 2020, no Vláda ČR nakoniec termín posunula už na 24. 4. 2020, odkedy sa bohoslužieb mohlo zúčastniť do 15 ľudí.⁴⁰ Od 11. 5. 2020 sa maximálny počet účastníkov zvýšil na 100 a od 8. 6. 2020 následne až na 500 ľudí.

3. Teologické reflexie v ČR

Pokiaľ koronavírusová kríza nebola iba jednou z kapitol vzťahu štátu a cirkvi, ale ak ju môžeme interpretovať ako udalosť týkajúcu sa vzťahu medzi Bohom a cirkvou či svetom, je potrebné položiť si niekoľko otázok: Čo nám táto kríza hovorí o našom poňatí cirkvi (inštitucionálny rozmer vs. duchovný rozmer cirkvi ako Božieho ľudu či „domáceho spoločenstva“)? Ako sa dotkla oblasti teológie sviatostí? A ako formovala liturgickú teológiu a bohoslužobné slávenie?⁴¹

Na vzniknutú situáciu v českom prostredí zareagovali aj teológovia. Viacerí z nich sa venovali otázke VP. Z evanjelikálneho prostredia zaznel hlas Pavla Černého, ktorý vo svojom texte popisuje volanie členov starošovstiev, ktoré sa pýtali na možnosť slávania VP po domácnostiach podľa praxe prvotnej cirkvi. Približuje následné rozhodnutie v čase núdzového stavu, keď kazateľ a členovia starošovstva dospeli k súhlasu na virtuálnom

³⁹ List ČBK a ERC v ČR Vláde ČR zo dňa 14. 4. 2020 [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.e-cirkev.cz/data/N/Z/4/20200414-scan-000944.pdf.

⁴⁰ Usnesení vlády ČR ze dne 23. dubna 2020 č. 452 [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/uv200423-0452-converted.pdf.

⁴¹ Viaceré cirkvi, cirkevné zbory i farnosti v ČR a na Slovensku predovšetkým počas Veľkej noci publikovali na svojich webových stránkach poriadok slávania bohoslužieb v domácom prostredí – a to vrátane oficiálnych celoštátnych weboch rímskokatolíckej cirkvi.

slávení VP, ktoré viedol kazateľ prostredníctvom priameho prenosu cez internet.⁴²

Zaujímavú úvahu o vysluhovaní VP v ČCE v roku 2020 na webe ČCE publikoval prof. Jan Štefan.⁴³ Otvára v nej otázku, ako ďalej vysluhovať VP, keďže globálna pandémia nás stavia do situácie, ktorá môže formy slávenia ovplyvniť na dlhý čas – a snaží sa na ňu odpovedať v 10 + 1 bodoch. Vychádza z dôrazov na časté vysluhovanie VP a na to, že VP nesmie zbor rozdeľovať na tých, ktorí odvážne prijímajú a tých, ktorí majú naopak obavy. Ne-evanjelického čitateľa zrejme prekvapí téza, že „pro dnešního evangelíka by nebyl – dobrovolný! – návrat k přijímání pod jednou a priori nepřijatelný“ (bod 3). Zábranou však podľa neho môžu byť nezahojené rany z obdobia protireformácie. V ďalších bodoch sa prof. Štefan viacmenej kriticky vyjadruje k prijímaniu VP formou namočenia (intinkcie), jej ojedinelému prijímaniu z bázne pred sviatosťou, či zástupnému prijímaniu, ktoré pozná CČSH. Polemizuje aj s formou virtuálnej VP, ktorú v prostredí ČCE otvoril mládežnícky farár Karel Müller, no pripúšťa, že debate o realite virtuálnej reality sa zrejme nevyhneme. Za jedinú možnosť riešenia núdzovej situácie považuje použitie individuálnych kalíškov, čo môže vyvolať rôzne negatívnejšie, ale aj pozitívne konotácie. Nové formy prijímania však podľa neho tiež prinesú potrebu vhodného komentovania a vysvetľovania úkonov, ako aj pomoci farárovi či farárke.

Rôzne formy bohoslužobného slávenia Veľkej noci počas „koronakrízy“ výstižne zmapoval aj Pavel Hradilek.⁴⁴

Z rímskokatolíckeho prostredia môžeme tiež spomenúť knihu Michala Altrichtera *Na počátku nebyl koronavirus, ale Bůh*⁴⁵ a tri podnetné príspevky prof. Pavla Ambrosa publikované na webe českých jezuitov.⁴⁶

42 PAVEL ČERNÝ, Svatá večere Páně v době koronavirové krize (5.5.2020) [online], [cit. 22.5.2020], dostupné z: <https://portal.cb.cz/2020-svata-vecere-pane-v-dobe-koronavirove-krize>.

43 JAN ŠTEFAN, Pod obojí. Teologické úvahy o vysluhování Večere Páně v ČCE 2020 (11.5.2020) [online], [cit. 22.5.2020], dostupné z: www.evangelnet.cz/586-pod-oboji-teologicke-uvahy-k-vysluhovani-vecere-pane-v-cce-2020.

44 PAVEL HRADILEK, Slavení Velikonoc v době virtuální [online], [cit. 22.5.2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3744.

45 MICHAL ALTRICHTER, *Na počátku nebyl koronavirus, ale Bůh*, Refugium: Velehrad-Roma, 2020.

46 PAVEL AMBROS, Obnova života a poslání v epoše po Covid-19 – vidět, posoudit, rozhodovat (1) (9.6.2020) [online], [cit. 11.9.2020], dostupné z: www.jesuit.cz/clanek.php?id=2174, PAVEL AMBROS, Obnova života a poslání v epoše po Covid-19 (2) (12.6.2020) [online], [cit. 11.9.2020], dostupné z: www.jesuit.cz/clanek.php?id=2174 a PAVEL AMBROS, Obnova života a poslání v epoše po Covid-19 (3) (15.6.2020) [online], [cit. 11.9.2020], dostupné z: www.jesuit.cz/clanek.php?id=2179.

Z hľadiska témy tohto článku sú však zaujímavé predovšetkým reflexie, ktoré vnímali bezvýhradnú akceptáciu štátnych opatrení kriticky. Evanjelický farár Karel Šimr napr. v reakcii na nešťastné verejné vyjadrenia predstaviteľov štátu, že pri uvoľňovaní opatrení na cirkvi zabudli, napísal článok, v ktorom sa zamýšľa, „zda jsme nejen navenek (zákony je třeba respektovat, nejsou-li proti svědomí), ale i vnitřně neakceptovali postavení na úrovni cirkusů, kdesi za prací, hobby a sportem.“ Hoci na jednej strane toto obdobie pomohlo nanovo objaviť význam osobnej zbožnosti či domácej cirkvi, na neosobné prežívanie cirkvi pri obrazovkách by sme si zvyknúť nemali, pretože k bohoslužbe patrí telesná prítomnosť. V tejto súvislosti otvára tému, ktorá je známa aj v zahraničnom protestantskom prostredí – a síce či má vôbec zmysel slúžiť liturgiu v prázdnom kostole. Kriticky sa tiež pýta, ako vnímať odvolávanie sa na solidaritu.⁴⁷

V podobnom polemicko-kritickom duchu sa nesie aj text prof. Jaroslava Vokouna. Aj on vo svojom texte kriticky vníma situáciu, keď počas Veľkej noci boli otvorené hobby centrá a tenisové kurty, ale nie kostoly, a keď sa predseda vlády preriekol, že na cirkvi zabudli. Vzniknutú situáciu reflektuje dokonca slovami, že „víru nahradila koronavíra“ a v texte ponúka viacero provokatívnych reflexií – napr. keď sa podľa neho katolícki biskupi vyjadrovali o spirituálnom prežívaní takmer ako Kalvín a Zwingli, alebo keď pred magickým poňatím sviatosti varovali skôr katolícki než reformovaní vyučujúci teológie. Dotýka sa však aj zásadnej otázky po vzťahu štátu a cirkví v otázke kompetencie štátu rušiť bohoslužby a povinnosti cirkví takýto zákaz poslúchnuť.⁴⁸

4. Porovnanie interakcie medzi štátom a cirkvami v SR a ČR

Ak sa spätne pozrieme na postup štátnych opatrení v SR a ČR vo vzťahu k cirkvám, jedným z prvých rozdielov je dĺžka ich trvania. Kým v ČR boli verejné bohoslužby zakázané 6 týždňov,⁴⁹ v SR to bolo až 8 týždňov,⁵⁰ pričom je dôležité uvedomiť si, že Slovensko je výrazne religióznejšou krajinou. V slovenskom prostredí však (s výnimkou počia-

47 KAREL ŠIMR, Až se rozezní zvony (18. 4. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.christnet.eu/clanky/6386/az_se_rozezni_zvony.url.

48 JAROSLAV VOKOUN, Teologické a pastorální podněty současných týdnů (05/2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3743.

49 Úplný zákaz veřejných bohoslužeb v České republice platil od 15. 3. do 23. 4. 2020; predtým od 10. 3. do 13. 3. 2020 do 100 ľudí, od 13. 3. do 14. 3. 2020 do 15 ľudí, potom od 24. 4. 2020 opäť najskôr do 15 ľudí, od 11. 5. 2020 bohoslužby s účasťou do 100 ľudí.

50 Úplný zákaz veřejných bohoslužieb na Slovensku platil od 10. 3. do 5. 5. 2020.

točného a krátko trvajúceho vzdoru pravoslávnej cirkvi) napriek tomu nezaznela žiadna výraznejšia kritika štátnych opatrení – a to tak zo strany predstaviteľov cirkví, ako aj teológov. Na túto skutočnosť sa ponúka niekoľko vysvetlení: všeobecne prísnejšie opatrenia aj voči iným oblastiam kultúrno-spoločenského života v porovnaní s ČR, vyššia miera dôvery spoločnosti voči krokom vlády či zastúpenie hlboko veriacich ľudí v krízovom štábe – predovšetkým prof. Vladimíra Krčméryho, ktorý bol jedným z najvýraznejších hlasov vo verejnom priestore.⁵¹ Cirkvi na Slovensku tak nemali dôvod cítiť sa opomenuté tak, ako sa to stalo v prípade ČR.

Pri spätnom pohľade je potrebné kriticky konštatovať, že v SR aj v ČR bol dominantným a často aj jediným predmetom komunikácie medzi cirkvami a štátom termín uvoľnenia opatrení a opätovnej možnosti slávenia bohoslužieb. Tento aspekt je nešťastný, keďže vo verejnom priestore mohol pôsobiť ako manifestácia klerikálneho správania najvyšších cirkevných predstaviteľov, ktorí mimo bohoslužobného slávenia len ťažko hľadali uplatnenie cirkví v spoločnosti. Vo verejných vyhláseniach a stanoviskách najvyšších predstaviteľov cirkví nezaznela v podstate žiadna konkrétna ponuka pomoci.

V ČR bolo v istých momentoch vidieť väčšiu intenzitu komunikácie cirkví smerom k štátu, čo nepochybne posilnil nešťastný výrok premiéra ČR o tom, že na cirkvi sa pri uvoľňovaní opatrení zabudlo. Z hľadiska komunikácie zo strany štátu však stojí za povšimnutie, že kým na Slovensku boli štátne nariadenia písané jazykom vlastným väčšinou rímskokatolíckej cirkvi, v ČR boli použité aj termíny vlastné protestantským cirkvám (napr. eucharistia/VP, farnosti/zbory a pod.), hoci v oboch krajinách sa zhodne nevyjadrovali k menšinovým náboženským zoskupeniam mimo kresťanstva.

Komunikácia cirkevných predstaviteľov v SR aj ČR smerom dovnútra sa zasa zameriavala predovšetkým na technické detaily možného slávenia bohoslužieb a sviatostí. Len veľmi málo sa pritom hovorilo o možnostiach praktickej sociálnej a zdravotnej pomoci, ktorú môže cirkev ponúknuť potrebným. Ak sa táto téma aj v oficiálnej komunikácii náhodou objavila, bola skôr okrajová.

---

⁵¹ Na fenomén prof. Krčméryho upozornili aj viacerí známi komentátori. Matúš Ritomský z denníka *SME* na sociálnej sieti upozornil na rozporuplné vyhlásenia prof. Krčméryho, ktorý ešte koncom januára tvrdil, že riziko šírenia koronavírusu v Európe je malé (27. 1. 2020, týždenník *.týždeň*), v marci tvrdil, že koronavírus „vybavíme do Veľkej noci“ (3. 3. 2020, relácia *.lampa*) a neskôr tvrdil, že k bežnému životu sa vrátíme v máji (18. 3. 2020, týždenník *Trend*).

O to cennejšie je všimnúť si iniciatívy viacerých rehoľných spoločností,⁵² Armády spásy, individuálnych duchovných i laických a dobrovoľníckych iniciatív, ktoré sa rozhodli využiť čas bez bohoslužieb na praktickú službu blížnym a potrebným. Pozorovanie tejto nezrovnalosti medzi oficiálnym a politickým volaním po obnovení bohoslužieb a konkrétnou službou ľuďom však mohlo nanovo otvoriť otázku, kto vlastne je cirkev.

Paradoxom, ktorý by si zaslúžil samostatnú analýzu, je fakt, že v tradične religióznejšom slovenskom prostredí boli verejné bohoslužby obmedzené dlhšie a prísnejšie bez výraznej kritiky a odporu verejnosti, cirkevných predstaviteľov i teológov.

Spoločným prvkom medzi ČR a SR boli tiež pravoslávne veľkonočné bohoslužby v hlavných mestách, ktoré riešili štátne orgány ako porušenie nariadení. Na Slovensku však podobné priestupky polícia riešila viackrát aj v rímskokatolíckych farnostiach.

Za pozornosť ale stojí, že polemicko-kritický postoj k vládnym nariadeniam v ČR zaujali aj viacerí farári a teológovia z protestantského prostredia, čo sa na Slovensku nestalo. V slovenskom prostredí zatiaľ taktiež absentuje reflexia z akademického teologického prostredia. Vo verejnom priestore na Slovensku však túto medzeru do istej miery vyplňal prof. Tomáš Halík, ktorého texty vychádzali v slovenskom preklade v dennej tlači.⁵³

---

52 Na Slovensku môžeme ako príklady spomenúť napr. pomoc s nakupovaním pre seniorov a odkázaných, ktorú zorganizovali františkáni, bezplatná linka pre seniorov, ktorú v spolupráci s telekomunikačným operátorom zriadili štyri ženské rehoľné spoločenstvá aj Nitrianska diecéza, dobrovoľnícku pomoc kapucínov v karanténnych centrách, ale aj ďalšie aktivity lokálnych farností, cirkevných zborov či charít.

53 Ako príklad môžeme spomenúť jeho text *Kresťanstvo v čase choroby*, ktorý vyšiel na stránkach *Denníka N*: TOMÁŠ HALÍK, *Kresťanstvo v čase choroby*, (28. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.dennikn.sk/1822709/krestanstvo-v-case-choroby.

Užité prameny a literatura

Literatura

- ALTRICHTER, MICHAL, *Na počátku nebyl koronavir; ale Bůh*, Refugium: Velehrad-Roma, 2020.
- Nešpor, ZDENĚK R., *Česká a slovenská religiozita po rozpadu společného státu: Náboženství Dioskúriů*, Praha: Karolinum, 2020.

Elektronické zdroje

- Ako pristupovať k Večere Pánovej na veľkú noc? (6. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.reformata.sk/mutat/6226.
- AMBROS, PAVEL, *Obnova života a poslání v epoše po Covid-19 – vidět, posoudit, rozhodovat (1)* (9. 6. 2020) [online], [cit. 11. 9. 2020], dostupné z: www.jesuit.cz/clanek.php?id=2174.
- AMBROS, PAVEL, *Obnova života a poslání v epoše po Covid-19 (2)* (12. 6. 2020) [online], [cit. 11. 9. 2020], dostupné z: www.jesuit.cz/clanek.php?id=2178.
- AMBROS, PAVEL, *Obnova života a poslání v epoše po Covid-19 (3)* (15. 6. 2020) [online], [cit. 11. 9. 2020], dostupné z: www.jesuit.cz/clanek.php?id=2179.
- Bohoslužby a svátosti v období stavu nouze (1. 4. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ustredicce.cz/data/g/N/R/Bohosluzby-a-svatosti-v-dobe-s.pdf.
- BUTTA, TOMÁŠ, *Instrukce k liturgickému životu a pastoračním aktivitám* (10. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.aktualne.ccsch.cz/9-aktualni-informace/11-instrukce-k-liturgickemu-zivotu-a-pastoracnim-aktivitam.html.
- BUTTA, TOMÁŠ, *Varianty vysluhování svátosti večere Páně v čase zpřísněných hygienických opatření* [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ccsch.cz/dokumenty/4099-varianty-vysluhovani-svatosti-vecere-pane-v-case-pandemie-pastoralne-liturgicky-podklad-29-4-2020.pdf.
- ČERNÝ, PAVEL, *Svatá večere Páně v době koronavirové krize* (5. 5. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: <https://portal.cb.cz/2020-svata-vecere-pane-v-dobe-koronavirove-krize>.
- Ďalší kňaz žehná Slovensku v boji proti pandemii (6. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www1.pluska.sk/regiony/dalsi-knaz-zehna-slovensku-boji-proti-pandemii-navyse-velkolepou-ozdobou.
- Duchovní přijímání (14. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.cirkev.cz/cs/aktuality/200314duchovni-prijimani.

- HALÍK, TOMÁŠ, Kresťanstvo v čase choroby, (28. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.dennikn.sk/1822709/krestanstvo-v-case-choroby.
- HRADILEK, PAVEL, Slavení Velikonoc v době virtuální [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3744.
- Koronavírus – uznesenie Synodnej rady našej cirkvi [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.reformata.sk/mutat/6198.
- Koronavírus – výzva predsedníctva našej cirkvi (7. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.reformata.sk/mutat/6171.
- KRAMARA, MARTIN, Bratom kňazom. O nariadení nesláviť bohoslužby píše hovorca KBS. (11. 3. 2020) [online], [cit. 20. 5. 2020], dostupné z: www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20200311034.
- List ČBK a ERC v ČR Vládi ČR zo dňa 14. 4. 2020 [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.e-cirkev.cz/data/N/Z/4/20200414-scan-000944.pdf.
- Ludia už potrebujú vidieť svetlo na konci tunela (18. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.postoj.sk/53777/ludia-uz-potrebuju-vidiet-svetlo-na-konci-tunela.
- Nariadení č. 7 v souvislosti s nouzovým stavem a mimořádným opatřením vlády ČR (12. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.pp-eparchie.cz/narizeni-c-7-v-souvislosti-s-nouzovym-stavem-a-mimoradnym-opatrenim-vlady-cr.
- Opatrenie Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky pri ohrození verejného zdravia (5. 5. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.uvzsr.sk/docs/info/covid19/opatrenia_hromadne_podujatia_bohoslužby.pdf.
- Oznámenie o zrušení bohoslužieb konaných za účasti širšej verejnosti (11. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.orthodox.sk/oznamenie-o-zruseni-bohoslužieb-konanych-za-ucasti-sirsej-verejnosti.
- Patrilo k nim napr. slávenie verejných bohoslužieb v dvoch pražských pravoslávnych obciach: www.novinky.cz/krimi/clanek/straznici-v-praze-ukoncili-behem-velikonoc-dve-bohoslužby-40320414.
- Reakce na mimořádné opatření Ministerstva zdravotnictví (10. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z:
- Slovensko požehnali relikviou sv. Jána Pavla II. v deň 30. výročia jeho prvej návštevy [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.abu.sk/archiv/spravy/na-30-vyrocie-svojej-prvej-navstevy-papez-sv-jan-pavol-ii-pozehnal-slovensko.

- Slovensko požehnané relikviou Kristovej krvi z Hronského Beňadika (20. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.biskupstvomitra.sk/slovensko-pozehnane-relikviou-kristovej-krvi-z-hronskeho-benadika.
- Stanovisko biskupov k online spovedi (31. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.ecav.sk/aktuality/stanoviska-avyjadrenia/stanovisko-biskupov-k-online-spovedi.
- Stanovisko KBS k zákazu verejného slávenia bohoslužieb (10. 3. 2020) [online], [cit. 20. 5. 2020], dostupné z: www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20200310023.
- ŠIMR, KAREL, Až se rozezní zvony (18. 4. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.christnet.eu/clanky/6386/az_se_rozezni_zvony.url.
- ŠTEFAN, JAN, Pod obojí. Teologické úvahy o vysluhování Večere Páně v ČCE 2020 (11. 5. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.evangnet.cz/586-pod_oboji_teologicke_uvahy_k_vysluhovani_vecere_pane_v_cce_2020.
- Teológ Halík: Zaháňať vírus obrazom Bohorodičky? Nezamieňajme si vieru s mágiou (10. 4. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.dennikn.sk/1848416/teolog-halik-zahanat-virus-obrazom-bohorodicky-nezamienajme-si-vieru-s-magiou.
- Usmernenie hlavného hygienika Slovenskej republiky ku konaniu bohoslužieb a otvoreniu kostolov zo dňa 23. 3. 2020: www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=4176:usmernenie-hlavneho-hygienika-slovenskej-republiky-ku-konaniu-bohosluieb-a-otvoreniu-kostolov&catid=250:koronavirus-2019-ncov&Itemid=153.
- Usnesení vlády ČR ze dne 23. dubna 2020 č. 452 [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/uv200423-0452-converted.pdf.
- Uznesenie vlády slovenskej republiky č. 207 (72/202 Z. z) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/72.
- Úžasné gesto! Miestny farár sa rozhodol netradičnou cestou pomôcť ľuďom na Slovensku (22. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www1.pluska.sk/regiony/uzasne-gesto-miestny-farar-rozhodol-netradicnou-cestou-pomoc-t-ludom-slovensku.
- Verejná vyhláška UVZ SR č. OLP/2405/84443 zo dňa 9. 3. 2020 [online], [cit. 20. 5. 2020], dostupné z: www.uvzsr.sk/docs/info/covid19/Rozhodnutie_zakaz_hromadneho_podujatia_verejna_vyhlaska09_03.pdf.

- Vláda při uvolňování restrikcí zapomněla na církve. Duka chce kostely otvírat postupně (15. 4. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.denikn.cz/341179/vlada-pri-uvolnovani-restrikcii-zapomnela-na-cirkve-duka-chce-kostely-otvirat-postupne.
- VOKOUN, JAROSLAV, Teologické a pastorální podněty současných týdnů (05/2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3743. Vyhlášení v súvislosti s epidémiou koronavírusu zo dňa 10. 3. 2020: <https://orthodox.sk/vyhlasenie-v-suvislosti-s-epidemiou-koronavirusu>.
- Vyhlášení biskupů olomoucko-brněnské eparchie ohledně epidemie [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ob-eparchie.cz/2020/03/12/vyhlaseni-biskupu-olomoucko-brnenske-eparchie-ohledne-epidemie
- Výzva ČBK v souvislosti s vyhlášením mimořádného opatření Ministerstva zdravotnictví ČR ohledně shromáždění osob (10. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: www.cirkev.cz/cs/aktuality/200310vyzva-cbk-v-souvislosti-s-vyhlasenim-mimoradneho-opatreni-ministerstva-zdravotnictvi-cr-ohledne-shromazdeni-osob.
- Výzva Ekumenické rady církví ohledně koronaviru (11. 3. 2020) [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.ekumenickarada.cz/in/3121/vyzva_ekumenicke_rady_cirkvi_ohledne_koronaviru.
- www.e-cirkev.cz/clanek/6609-Reakce-na-mimoradne-opatreni-Ministerstva-zdravotnictvi/index.htm.
- Zdôvodnenie zákazu svätých omší a usmernenie ostatných cirkevných obradov (11. 3. 2020) [online], [cit. 21. 5. 2020], dostupné z: http://www.uvzs.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=4079:zdovodnenie-zakazu-svaetych-omi-anusmernenie-ostatnych-cirkevnych-obradov&catid=250:koronavirus-2019-ncov&Itemid=153.
- Zodpovedné Služby Božie a koronavírus 3. 3. 2020, zdroj: www.ecav.sk/aktuality/stanoviska-a-vyjadrenia/zodpovedne-sluzby-bozie-a-koronavirus.

Pandemie koronaviru a proměny křesťanství¹

Tomáš Halík

The Pandemic of Coronavirus and the Transformations of Christianity. The coronavirus pandemic in 2020 is a global phenomenon, one of the faces of globalization. It will have a significant impact on the moral climate of individual societies, and thus on their economic, social, and political development. The wave of unrest after the period of forced isolation can be described as a manifest radical phase of the “third enlightenment,” the revolt of the young generation against neoliberal capitalism and the ideology of unlimited growth. The pandemic also had an impact on the life of the churches, both in the field of the theological interpretation of this phenomenon and in the field of the liturgy. The radical restriction of liturgical celebration poses the question of the faithful as to what is essential to their Christian identity.

Keywords: Christianity; Church; Covid19; Kairology; Globalization

1. Pandemie a paradoxy globalizace

Lidské dějiny znají nepochybně zhoubnější nemoci, než je Covid-19. Tato pandemie se však od ostatních liší svým globálním charakterem – během několika týdnů zasáhla život lidí prakticky na celé planetě. Snad nikdy předtím se nevynořilo před lidstvem v jednu dobu jedno vskutku globální téma, nutnost zaujmout praktické stanovisko k jednomu jevu.

Pandemie koronaviru byla jednou z tváří globalizace – nebýt globalizace, mnohovrstevného propojení světa, nikdy by nákaza nenabyla takového rozsahu. Přesto sama pandemie měla různý dopad na různé společnosti a společenské skupiny. Jinak jí prožívali nakažení a lékaři, zdravotníci, záchranáři a dobrovolníci, čelící nákaze v první linii, bezdomovci a ostatní ohrožené skupiny, jinak bohatí lidé, kteří se mohli rychle stáhnout do bezpečné vzdálenosti od míst nákazy. Jinak prožívali nucenou izolaci osamělí staří lidé, jinak ti, kteří mohli nudný stereotyp kancelářské práce vyměnit za pohodlný „home-office“; jinak harmonické rodiny,

---

¹ Původní verze tohoto textu byla psána pro Studia Aloisiana, recenzovaný časopis Teologické fakulty Trnavské univerzity. Toto je jeho zkrácená a mírně přepracovaná podoba. Část tohoto textu je použita rovněž v knize TOMÁŠ HALÍK, Čas prázdných kostelů, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020.

kteří se těšili z darovaného společného času, jinak rodiny, trpící „ponorkovou nemocí“, která někdy vedla až k projevům domácího násilí. Jinak se vedlo lidem v zemích s dobře organizovanou zdravotní a sociální péčí, jinak těm, kteří v důsledku zastavení hospodářského provozu přišli o práci. Jinak reagovaly totalitní autoritářské země jako Čína, která cenzurou informací spoluzavinila rychlé rozšíření nákazy, poté zaplavila trh většinou nekvalitními a nefungujícími zdravotními pomůckami, přičemž vyžadovala od představitelů zákaznických zemí devótní projevy vděčnosti, jinak demokratické země, které jsou nuceny při zavádění hygienických opatření, omezujících občanské svobody, respektovat svobodnou vůli občanů. Jinak reagovali odborně nekompetentní populističtí politici jako Trump či Bolsonaro, jinak moudří a zodpovědní státníci jako kancléřka Angela Merkelová. Zkouška, jíž byla vystavena celá současná civilizace, ukázala jak globální propojení jednotlivých společností v jeden svět, tak obnažila propastné rozdíly v tomto světě, rozdíly mezi jednotlivými společnostmi a ještě více uvnitř nich.

Otázka, jaký bude svět po koronaviru, zaměstnává politiky i ekonomy, vyjadřují se k ní specialisté řady společenských vědních oborů a pochopitelně si ji kladou všichni uvažující lidé. Odpovědi ekonomů, politologů a sociologů se pronikavě liší. Někteří očekávají pád populistů, kteří prokázali svou nekompetenci a větší úctu k expertům. Jiní se naopak obávají, že populisté zneužijí nastalou situaci k proloužení mimořádných opatření, omezujících občanské svobody, zejména kritické hlasy v médiích, a nastolí v řadě zemí tvrdé autoritativní režimy. Někteří doufají v brzký restart ochroměných ekonomik, jiní předpovídají světovou ekonomickou krizi nebývalého rozsahu, která spolu s masovou nezaměstnaností přinese politický chaos a revoluční zvraty.

Analýzy ekonomů a politologů je však třeba doplnit důkladnou reflexí morálních a psychologických aspektů nastalé situace. Právě na tom, jaký dopad bude mít korona-krize na morální klima jednotlivých společností, závisí také ekonomický, sociální a politický vývoj „světa po koronaviru“. Morální a psychologické klima není prostým odrazem ekonomických poměrů, jak se domnívali marxisté, nýbrž spíše naopak: tvoří „biosféru“ politického a ekonomického vývoje. Jak zřetelně ukázal politický vývoj postkomunistických společností, budování politické a hospodářské demokracie předpokládá určitou kulturu vztahů mezi lidmi a sdílení zásadních morálních hodnot, rozvoj „občanských ctností“.

Jaký vliv může mít morálně-psychologické klima, vyvolané strachem ze zdravotních a sociálních důsledků pandemie, na politický vývoj, ukázaly rasové nepokoje v USA, rychle rozšířené i do dalších zemí. Jedna brutální

vražda, způsobená sadistickým policistou, se stala jiskrou, která dopadla do sudu s prachem: do atmosféry všeobecné existenční nejistoty, která vznikla v době pandemie. Mnohé další latentní problémy a nevyřešené otázky, související se sociální a rasovou politikou akcelerovaly výbuchy nespokojenosti. Anglosaský svět – na rozdíl např. od Německa – postrádá v současné době důvěryhodné politické představitele, kteří by byli schopni vidět a pojmenovat hlavní sociální problémy a postavit se jim čelem.

Politický neklid se stává extrémně nebezpečným ve chvíli, kdy dostává uhrančivý ideologický náboj. Dne 7. července 2020 byl v USA publikován velmi důležitý dokument, otevřený dopis 153 významných západních „veřejných intelektuálů“, upozorňující na fašizující a autoritářské snahy extrémní levice umlčovat názorové oponenty.² Tento dokument je vzácný hlas rozumu v době, kdy na jedné straně je nebezpečný a odpudivý populismus a nacionalismus krajní pravice, reprezentovaný politiky jako Donald Trump a Boris Johnson, na druhé straně stejně nebezpečná „jakobínská“ podoba krajní levice. Z legitimních počátečních snah intelektuální levice na západních univerzitách a v médiích respektovat práva a cítění menšin dodržováním „politické korektnosti“ se za jistých okolností může stát „mccarthismus naruby“, jak už kdysi varoval filozof Paul Ricoeur.³ Také přívrženci této ideologie už vědí, kde je pravda, jaká je logika pokroku a nehodlají se zdržovat diskusí s těmi, kdo jejich názory nesdílejí: chtějí je ideologicky nálepkovat, lidsky diskreditovat a vzít jim hlas ve veřejném prostoru.

2. Třetí osvícenství?

Dobu, kdy proces globalizace zřejmě dosáhl vrcholu a ukazuje své stinné rysy, které dosavadní ekonomický a politický systém globálního kapitalismu, vyžadující neomezený růst výroby a spotřeby, není schopen řešit, doprovází globální ořes jistot. K dlouhodobému ořesu tradičních náboženských jistot se připojil ořes jistot sekulárního humanismu. Tyto ořesy všech dosavadních jistot se prohloubily v době koronavirové pandemie, kdy svět zakusil existenční ohrožení (ohrožení života a zdraví a sociálně-ekonomické ohrožení) a připravil tak psychologickou půdu pro rasové a sociální nepokoje a ideologický vliv extrémistů politické levice i pravice.

---

² Jde o „A Letter on Justice and Open Debate“, otevřený dopis 153 významných intelektuálů, adresovaný Harper's Magazine 7. července 2020.

³ Srov. PAUL RICOEUR, *La Critique Et La Conviction*, Paris: Éditions Esprit, 1995; česky *Myslet a věřit*, Praha: Kalich, 2000.

Domnívám se, že celé toto období (poté, co Fukyamova vize globálního vítězství demokratického kapitalismu po skončení studené války se ukázala – nejspíše tváří v tvář teroristickému útoku 11. září 2001 – jako iluze) lze nazvat „třetím osvícenstvím“ – a že tato třetí velká kulturní revoluce novověkých dějin nyní vstupuje do své radikální fáze. Osvícenství – ani to „první osvícenství“ nechápu jako „vítězství rozumu“⁴, nýbrž především jako radikální revoltu liberálních idejí vůči autoritám a tradici.

První osvícenství připravilo půdu pro Francouzskou revoluci, jejíž radikální fází byla doba jakobínského teroru. Druhé osvícenství 60. let dvacátého století vyvrcholilo kulturní revolucí roku 1968, jejíž radikální fází byly studentské nepokoje ve Francii, Německu a dalších zemích. Jsem přesvědčen, že od počátku 21. století prožíváme „třetí osvícenství“, které právě nyní vlnou nepokojů vstupuje do své radikální fáze a získává, podobně jako předchodzí dvě „kulturní revoluce“, své ideologické vyjádření.

Pád komunismu, který se odehrál souhrou řady okolností, ale zejména v důsledku toho, že režimy „reálného socialismu“ nebyly schopny obstát v konkurenci na globálním volném trhu zboží a idejí, nebyl tak významnou kulturní revolucí, protože byl, jak správně poznamenal Timothy Gordon Ash, „revolucí bez idejí“. Vzpouira proti komunismu čerpala zejména z filozofie lidských práv, dědictví křesťanství a sekulárního humanismu osvícenství. Přihlásila se k evropskému a západnímu myšlenkovému dědictví, nabídla několik inspirativních osobností, jako byl Václav Havel, sama však nepřinesla žádné skutečně nové myšlenky, žádnou novou politickou filozofii či ideologii. Revolta polských dělníků, z níž se zrodilo hnutí Solidarita, tato patrně jediná skutečně „proletářská revoluce“, která paradoxně odstranila marxistický režim, se přihlásila vlivem Jana Pavla II. a Jozefa Tischnera k idejím katolického sociálního učení. Pravděpodobně také tato absence nových idejí způsobila, že ideově-politický prostor postkomunistických zemí brzy ovládli ideologové „tržního fundamentalismu“ a pionýři „divokého kapitalismu“.

„Třetí osvícenství“, jehož manifestní radikální fází vidím ve vlně současných nepokojů (včetně „bourání pomníků“, tedy typicky osvícenských vzpouře proti autoritám minulosti), však má a stále dotváří svůj ideový profil – hodnoty, jimiž žije nejmladší generace.

Patří k nim na prvním místě ekologické zaujetí, nabývající někdy až pseudoreligiózní podoby, starost o životní prostředí, zejména v době klimatických změn, doprovázené odmítáním neoliberálního globálního

---

⁴ Srov. THEODOR W. ADORNO; MAX HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství: Filosofické fragmenty*, Praha: OIKOYMENH, 2009.

kapitalismu a ideologie neomezeného růstu. Patří k nim uznání kulturní plurality (odmítání rasismu, nacionalismu a kulturního šovinismu), respekt k právům menšin, včetně sexuálních menšin a odmítání tradičních genderových rolí, skepse k tradičnímu modelu manželství a rodiny. Odmítání tradičních autorit je patrné zejména v despektu ke všem tradičním institucím včetně politických stran a církví, zároveň však roste ochota mladé generace zapojovat se do různých občanských iniciativ a hnutí. V období pandemie mnoho mladých lidí projevovalo solidaritu s ohroženými a účastnilo se dobrovolnických aktivit. V náboženské oblasti je u části mladé generace patrný zájem o spiritualitu (příkladem je vitalita ekumenického hnutí Taize), související s odmítáním konzumně-materialistického životního stylu. Zvnějšku viděno, určité záblesky naděje jsou v pokusech o alternativní, nekomerční životní styl.

Pokud představitelé dnešního společenského (ale i církevního) establishmentu označují hnutí mládeže nálepkou „neomarxismu“, prozrazují tím svou neschopnost porozumět tomu, co je v těchto hnutích nové; často přehlížejí, že tato hnutí mají silný etický náboj, mají však jiné morální důrazy, než měla předchozí generace.

3. Pohled teologie: metodologické otázky

Pokusil jsem se pojmenovat to, co považuji za společensko-dějinný kontext události koronavirové pandemie. Nyní se chci tomuto fenoménu věnovat v perspektivě mé odborné specializace, teologie a sociologie náboženství.

Jak souvisí pandemie s náboženstvím? Jak se během pandemie projevovaly náboženské instituce? Co nabízely svým členům a čím oslovovaly nebo mohly oslovit i společnost jako celek? Aby se určitá událost mohla stát zkušeností, musí být reflektována a interpretována. Jaké interpretace události pandemie nabízelo náboženství a teologie?

Dříve však, než se budeme věnovat těmto otázkám, je třeba udělat stručný metodologický exkurs. Jak a čím může teologie obohatit interdisciplinární dialog o smyslu a významu společenských událostí, jako je pandemie? Jaký druh teologie je schopen partnerského dialogu s ostatními současnými společenskými vědami?

Autor tohoto textu se v posledních letech pokouší rozvinout teologickou disciplínu, kterou nazývá *kairologie* (podle řeckého slova *kairos*, které označuje biblické chápání času jako „času příležitosti“). *Kairologie* je teologickou hermeneutikou událostí současných dějin, společnosti a kultury,

zejména krizových a přelomových událostí, změn paradigmat; snaží se „číst znamení doby“.

Kairologie odmítá statický metafyzický koncept Boha, blíží se spíše „procesuální teologii“, která nechápe Boha v kategoriích jsoucen, nýbrž dění; biblicky chápaný Bůh se děje v dějinách. Filozofickým východiskem kairologie je fenomenologie a hermeneutika; „dává do závorky“ metafyzické otázky po podstatě a existenci Boha, chce být spíše fenomenologickým popisem toho, jak je „horizont horizontů“ zakoušen v dějinách.

Kairologie patří do oboru „veřejné teologie“ (public theology)⁵, a to ve dvojitým smyslu slova. Je teologií „veřejného prostoru“, zkoumá ze své perspektivy společnost a kulturu; proto se snaží být ve stálém dialogu se sociologií, filozofií kultury, politologií a ostatními společenskými vědami. Je „veřejnou teologií“ také v tom smyslu, že jejím adresátem není pouze církev a svět nábožensky věřících lidí, nýbrž usiluje o jazyk a styl prezentace svých reflexí, který by byl srozumitelný i širšímu, neteologickému akademickému publiku a širší veřejnosti.

Kairologie jakožto „veřejná teologie“ je bytostně *ekumenická*, a to to rovněž ve dvojitým smyslu slova. Čerpá z teologií různých konfesí a obrací se nejen k věřícím vlastní církve, roste z ekumenické spolupráce teologů. Jedním z jejích důležitých témat je však sám fenomén ekumenismu, a to trojí typ ekumenismu: sblížování křesťanských církví a denominací, mezináboženský dialog, avšak také „ekumenismus třetího typu“⁶, vztah k sekulárnímu humanismu.

Autor tohoto textu je hlavním řešitelem mezinárodního výzkumného úkolu „Faith and Beliefs of Nonbelievers“, který se zabývá netradičními způsoby religiozity a spirituality lidí, kteří se neidentifikují s tradičními náboženskými institucemi (a někdy bývají omylem paušálně označováni za ateisty či nevěřící).⁷ Dosavadní výsledky tohoto výzkumu naznačují, jak problematické je v době „otřesu všech jistot“ řadit lidi do jednoduchých kategorií věřící/nevěřící, protože „víra“ a „nevíra“ se v postojích a myslích mnoha dnešních lidí složitě prolínají.

5 Pojem „veřejná teologie“ jako překlad pojmu „public theology“ prosazuje zejména průkopník této teologie na Slovensku LUBOMÍR MARTIN ONDRÁŠEK, *Verejná teológia na Slovensku*, Trnava: Dobrá kniha, 2019. Podle Ondráška „veřejná teologie“ má deset charakteristik: je „kontextuální, interdisciplinární, dialogická, normativní, dialektická, apolitická, ekumenická, pneumatologická, kolaborativní a zrozumitelná“.

6 Tento pojem v posledních letech používá zejména prof. Eberhard Tiefensee, emer. profesor Teologické fakulty univerzity v Erfurtu.

7 Viz Project Templeton: Faith and Beliefs of “Nonbelievers” (30. 1. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <http://www.krestanskaakademie.cz/projecttempleton/>.

V dramatických chvílích, kdy dějinný vývoj překračuje další práh, se často zachvěje víra mnohých věřících, zároveň však i mnozí „nevěřící“ si začínají klást podstatné otázky.

Český básník Vladimír Holan, to vyjádřil veršem: „Co je bez chvění, není pevné“. Nejen mezi věřícími různých církví a náboženství, nýbrž i *mezi vírou a skepsí může docházet k cenné „výměně darů“*. Víra, která je víc než jen „náboženská ideologie“, která vyvěrá z „ontologické pra-důvěry“ ve smysluplnost světa a života, může nabídnout terapeutickou sílu naděje. Skepse zas může víru očistit od naivity a iluzí, od projekcí našich přání a obav a tím posílit její vitalitu.

Kritický ateismus (na rozdíl od dogmatického ateismu) může sloužit jako „ancilla theologiae“, demaskovat patologické nebo infantilní podoby náboženství. Může plnit pomáhat víře bořit modly, „příliš lidské“ představy o Bohu.⁸ Může „ateismu“, který nebyl odporem vůči Bohu, nýbrž odporem vůči určitému druhu „teismu“ (ať už v ideologické nebo institucionální podobě), ukázat ještě jiné podoby víry, věrohodnější a srozumitelnější.

Domnívám se, že radikální proměny našeho světa – k nimž patří i fenomén pandemie – ukazují, že se dnes otvírají závažné výzvy pro „třetí ekumenismus“. Nabízet „naším nevěřícím přátelům“ v církvi podobný prostor, jaký Židé nabízeli „neobřezaným“ a „zbožným pohanům“ v jeruzalémském chrámu, jak o tom hovořil papež Benedikt XVI.⁹, už dnes nestačí. Stále se vracím k obrazu, který užil kardinál Bergoglio v předvečer svého zvolení papežem: Kristus stojí u dveří a klepe. Dnes však – dodal Bergoglio – Ježíš klepe z nitra církve a chce vyjít ven – a my ho musíme následovat. Chápu tento obraz jako odvážnou výzvu překročit dosavadní institucionální a mentální hranice křesťanství, učinit z křesťanské víry skutečný kvas světa, duchovní mízu globalizace, univerzální nabídku a inspirující vizi. Je však současné křesťanství připraveno udělat tento krok, má k němu dostatek odvahy a vitality?

8 O „ikonoklastické“ funkci kritického ateismu – na příkladu Freudovy kritiky náboženství – píše např. PAUL RICOEUR v knize *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*, New Haven: Yale University Press, 1970.

9 Myšlenku vytvořit v církvi prostor pro agnostiky, podobný „nádvoří pohanů“ v jeruzalémském chrámě, vyslovil papež Benedikt XVI. poprvé při návratu z České republiky v roce 2009.

4. Koronavirus a reakce náboženských institucí: teologie

Pandemie koronaviru jistě přispěla k hlubšímu globálnímu vědomí propojenosti našeho světa. Ovšem dopad tohoto vědomí byl různý: někde vedl k potřebě posílit nadnárodní solidaritu, globální vzájemnou pomoc, jinde k úsilí izolovat vlastní společnost od okolí, vnímaného především jako ohrožení.

Jak se v této situaci chovaly náboženské instituce, z nichž mnohé – v největší míře pak katolická církev – jsou po staletí významnými „globálními hráči“? K odpovědi na tuto otázku bude potřeba shromáždit množství empirických dat, která dosud nejsou k dispozici. Zaměříme-li se na prostředí katolické církve, pak je třeba zmínit mnohé sociálně-charitativní aktivity, kterými ostatně církev od nepaměti odpovídá na tragické události ve světě a rovněž neúnavné výzvy papeže Františka k pomoci všem potřebným přes všechny hranice. Velmi působivá byla modlitba římského biskupa a požehnání „urbi et orbi“: do celého světa přenášený obraz papeže, který kráčí sám v dešti prázdným svatopetrským náměstím jistě dlouhodobě zůstane v paměti mnoha lidí.

Jedním z dramatických celosvětových důsledků pandemie bylo zastavení veřejných bohoslužeb všech náboženství téměř na celém světě. Křesťanské církve to zastihlo v době nejdůležitějších svátků a zákaz veřejných náboženských shromáždění trval prakticky po celou dobu velikonočního okruhu. Tato situace vyvolala řadu teologických otázek a praktických pastoračních problémů.

V minulosti byl teologický výklad přírodních katastrof a pandemií často spojován s představou trestajícího Boha. Tento typ theodicee je dnes zcela zkompromitovaný: Představa Boha, který z pohodlného závětří za horizontem přírody a dějin vystavuje své děti krutým trestům, za které by každý lidský rodič stanul před soudem, byla demaskována jako sadomasochistická projekce kazatelů, kteří činili z Boha nástroj zastrasování a disciplinování lidí. Jejich kruté trestající bůh byl jen fiktivní prodlouženou rukou jejich vlastní pomstychtivosti: trestal ty, které oni nenáviděli a trestal je za to, co oni sami odmítali nebo čeho se báli.

Knihu Jób můžeme chápat jako jednu velkou polemiku proti názoru, že za každým utrpením je třeba hledat lidskou nepravost, která přivolává a zasluhuje Boží trest a sám Ježíš v evangeliích výslovně odmítá vysvětlovat tragické události jako Boží odpověď na hřích: slepota není trest za hřích

slepce, ani jeho rodičů¹⁰ a oběti neštěstí v Siloe nebyli většími hříšníky, než ti druzí.¹¹

Ale i opačná představa Boha jako všemocného dobrotivého panovníka už dávno ztratila věrohodnost. Ze zkušenosti první světové války – zkušeností kněží a pastorů, kteří sami byli na frontě, anebo kteří si uvědomili, že mluví k mužům, kteří prošli peklem války – vznikla „dialektická teologie“ či „teologie krize“. Dietrich Bonhoeffer, mučedník protinacistického odboje, nastínil v dopisech z cely smrti teologii „nenáboženského křesťanství“ – víry, která se vzdává představy mocného Boha kdesi nad námi a objevuje pravou transcendenci v „kenosis“, v lidství, které se podle Ježíšova příkladu vydává pro druhé. Tragédie holokaustu podnítila řadu židovských i křesťanských teologů k podobné „dekonstrukci“ klasického metafyzického konceptu Boha.

Také reakce na pandemii podle mého názoru ukazují, že je třeba se hlouběji teologicky – ale zejména v pastorační praxi, homiletice a katechezi – zabývat *představami Boha*. Je třeba očišťovat víru od infantilních projekcí, od představy Boha, sídlícího v „zásvětí“, odkud kontroluje a tvrdě trestá lidi. Srdcem křesťanství je vyznání, že *Bůh je láska*. Křesťané jsou ti, „kteří uvěřili v lásku“¹² a vsadili na ni svůj život. Křesťanství chápe lásku jako „transcendenci v imanenci“. Teologická interpretace zkušenosti pandemie by se měla zaměřit na projevy solidarity a obětavé lásky během krize – ať to byly aktivity „věřících“ nebo „nevěřících“: právě v nich se ukazovalo cosi svatého a nepodmíněného. Tam se zjevovalo to, co my křesťané nazýváme „Bůh“.

Ve svých kázáních na YouTube během koronavirové krize jsem doporučoval věřícím hledat Boha zejména v aktech solidární lásky, prokazované nemocným a ohroženým: „Bůh je to, co je v lásce svaté“.¹³ Ve svých textech jsem vyzýval domýšlet oblíbenou metaforu papeže Františka „církev jako polní nemocnice“. Papež touto metaforou míní, že by církev neměla dlít v pohodlné „splendid isolation“ od světa, nýbrž vycházet ze svých hranic a pomáhat tam, kde jsou lidé fyzicky, psychicky, sociálně a duchovně zraňováni. Avšak církev jako dobrá nemocnice má plnit ještě další úlohy: diagnostickou (rozpoznávat „znamení doby“), preventivní (vytvářet „imunitní systém“ ve společnosti, v níž se šíří zhoubné viry strachu, nenávisti,

---

¹⁰ Srov. Jan 9,3.

¹¹ Srov. Lk 13,5.

¹² 1 Jan 4,16.

¹³ Srov. HALÍK, *Čas prázdných kostelů*. Zejména v předmluvě k této knize se vracím k řadě myšlenek z tohoto článku.

populismu a nacionalismu) a rekonvalescenční (rozpouštět odpuštěním traumata minulosti).

5. Liturgie v době koronaviru

Zkušenost postní a velikonoční doby roku 2020 – včetně postu od veřejných bohoslužeb a svátostí – mohla nám křesťanům ukázat mnoho důležitého. Zejména to, že Bůh a jeho působení není ohraničeno svátostnou praxí církve (*Deus non tenetur sacramentis*) a křesťané jsou vyzváni k tvořivému hledání komunikace s Bohem také mimo tradiční církevní prostor. Mnozí laici objevili hloubku prostého slavení liturgie slova a modlitby doma v rodinném kruhu.

Ve svých mystických textech popisuje Teilhard de Chardin svou zkušenost prožívání tajemství eucharistie bez chleba a vína na poušti.¹⁴ Teilhard v samotě na poušti „neimitoval“ slavení eucharistie, nýbrž cestou kontemplanace tohoto tajemství vnímal eucharistii jako zdroj „christifikace vesmíru“, posvěcení lidské práce, touhy a utrpení. Tyto texty inspirovaly i nás, tajně vysvěcené kněze „podzemní církve“ v době komunistického pronásledování – a v podmínkách ještě daleko tvrdších prožívali tajemství eucharistie naši učitelé, kněží ve věznicích a koncentračních táborech nacismu a komunismu.

Kněží, projíždějící s eucharistií v monstraci či s relikviemi na motorce sídlišti nevěřících a zažehnavající démona nemoci – inspirovaní zřejmě podobným podnikáním ruských pravoslavných popů, kteří k tomu využívali i motorová letadla – teatrálně předváděli smutný regres do archaického světa magie a do světa pověr, svou neschopnost rozlišit úkon víry od blasfemické manipulace s posvátnem. Jeden polský biskup zas odmítal dodržovat hygienické předpisy při podávání eucharistie tvrzením, že „Pán Ježíš přece nemůže být infekční“; zřejmě nikdy nepochopil tradiční katolické chápání transsubstanciace, rozdíl mezi substantia a accidens, duchovní a hmotnou stránkou eucharistie; ukazuje se, že právě „tradicionalisté“ často trpí neznalostí tradice, kterou se neustále zaklínají.

Křesťanská média i sociální sítě mnoha farností hojně předkládala přenosy mší on-line. Já jsem opakovaně kritizoval tendenci jednoduše nahradit veřejné bohoslužby konzumem mší na televizních a počítačových obrazovkách. Eucharistie je životodárným zdrojem církve jako společenství, je médiem komunikace nejen s Bohem, nýbrž i s druhými:

---

¹⁴ Srov. TEILHARD DE CHARDIN, P., *Le Milieu Divin*, Paris: Éd. du Seuil, 1957; česky *Božské prostředí*, Praha, Vyšehrad, 1970.

slavení eucharistie je skutečně hostinou, při níž reálná přítomnost Kristova ve svátosti je spojena s reálnou (nikoliv virtuální) přítomností věřících; v eucharistii nás přijímá Kristus a my přijímáme zároveň Krista i své bratry a sestry, přijímáme ho i v nich a skrze ně.

Sociální sítě jsou vítanou pomocí při přenosu informací – a těmi jsou mnohé projevy církve včetně kázání a katecheze – avšak nemohou umožnit *slavení*, natož slavení eucharistie. Hostinu nelze nahradit „hostinou na dálku“. Argument, že sledování mše v televizi budí u diváků zbožné pocity, prozrazuje nepochopení smyslu liturgie a možná i smyslu víry: účast na eucharistii není věcí „pocitů“. „Biosférou víry“ není emocionalita, nýbrž celek naší existence, zapuštěné do reality světa.

Jsem přesvědčen, že půst od svátostí byl výzvou k tomu, abychom návrat ke Kristovu stolu spojili s vášnivou touhou po svátostném společenství s ostatními křesťany. Jak dlouho nás budou rozdělovat středověké definice, kterým už dnes nerozumí nikdo, kromě hrstky specialistů na dějiny teologie, s nimiž nás však spojuje jeden Kristus, jedna víra, jeden křest, jedna naděje a láska? Domnívám se, že tento vynucený půst od eucharistie by nám měl dát rovněž odvahu k ježíšovskému milosrdenství k lidem v „neregulérních situacích“, k níž nás – za pokřiku farizeů naší doby – vyzval papež František v „*Amoris laetitia*“.

Eucharistie je chléb poutníků (*panis viatorum*), pokrm na cestu. Není – jak to sugerovala jistá pastorační praxe – odměnou pro premianty Boží školy. Slavení eucharistie nám říká, že nejsme ještě v cíli: v eucharistii zvěstujeme Kristovu smrt a vyznáváme jeho vzkříšení, ale také *čekáme* na jeho příchod. Možná právě triumfalismus církve, která, spokojena sama se sebou, už nic nečeká, je oním hříchem, který může působit „nehodné přijímání“ – eucharistie je chléb poutníků, církve na cestě; kdo stojí na místě a obrací se jen zpátky, kdo se pyšně domnívá, že je už v cíli, ten ať ho nejí!

Možná i promyšlení tohoto aspektu eucharistie může sloužit jako argument proti tvrzení, že společné slavení eucharistie křesťanů různých církví bude možné až tehdy, až naše jednota bude dokonalá. V dějinách nebude dokonalá nikdy – a v nebeském Jeruzalémě už slavení eucharistie nebude možné: chrám tam nebude.¹⁵

6. Zavřené kostely jako varovné znamení

V eseji, v němž se pokusil na samém začátku pandemie teologicky reflektovat tuto událost – textu, který se rychle rozšířil a v mnoha překladech

---

¹⁵ Zj 21,22.

byl brzy publikován v řadě zemí několika kontinentů¹⁶ – jsem si položil otázku, zda „čas zavřených kostelů“ není prorockým varovným znamením pro budoucnost. Vždyť v mnoha zemích – nejen v České republice – se kostely, kláštery a kněžské semináře už dlouho rok po roce vyprazdňovaly, církev tyto budovy zavírala a prodávala. Není „čas prázdných kostelů“ varovným obrazem blízké budoucnosti, pokud církev nevezme vážně naléhavé výzvy papeže Františka k vnitřní reformě – nejen k „modernizaci struktur“, nýbrž k radikálnímu obratu k evangeliu, k prohloubení své teologie, spirituality a pastorační praxe?

16 TOMÁŠ HALÍK, Křesťanstvo v čase choroby, (28. 3. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://denikk.sk/1822709/krestanstvo-v-case-choroby/>;

TOMÁŠ HALÍK, Kościoły jak nagrobki Boga, (28. 3. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,25826263,kościoly-jak-nagrobki-boga.html>;

TOMÁŠ HALÍK, Auf dem Weg in die Tiefe, (1. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.zeit.de/2020/15/kirche-gottesdienste-coronavirus-gott>;

TOMÁŠ HALÍK, Christianity in a Time of Sickness, (13. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.americamagazine.org/faith/2020/04/03/christianity-time-sickness>;

TOMÁŠ HALÍK, Los cristianos en la hora de la pandemia [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: https://www.revistacriterio.com.ar/bloginst_new/2020/04/03/los-cristianos-en-la-hora-de-la-pandemia.

Tomáš Halík: A keresztyénység betegség idejé, (3. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.magyarurir.hu/hirek/toma-halik-keresztenyseg-betegseg-idejen-i-resz>;

TOMÁŠ HALÍK, Il segno delle chiese vuote, (4. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.vitaepensiero.it/news-novita-il-segno-delle-chiese-vuote-5293.html>;

Halík: Končí zřejmě další kapitola dějin křesťanství, je třeba se přichystat na novou, (5. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://denik.cz/333808/nastavac-as-videt-hlubsi-souvislosti-otresu-jistot-naseho-sveta/>;

TOMÁŠ HALÍK, Fede e pandemia. Halík: le chiese vuote sono un segno che è tempo di prendere il largo, (5. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.avvenire.it/agora/pagine/coronavirus-chiese-chiuse-pasqua-tomas-halik>;

TOMÁŠ HALÍK, Este é o momento de avançar para águas mais profundas, (6. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <http://www.ihu.unisinos.br/597821-este-e-o-momento-de-avancar-para-aguas-mais-profundas-artigo-de-tomas-halik>;

TOMÁŠ HALÍK, De coronacrisis is hét moment voor de kerk om te veranderen, (8. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/de-coronacrisis-is-het-moment-voor-de-kerk-om-te-veranderen~b2305794/>;

TOMÁŠ HALÍK, Les églises fermées, un signe de Dieu? (8. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: http://www.lavie.fr/debats/idees/les-eglises-fermees-un-signe-de-dieu-23-04-2020-105809_679.php;

TOMÁŠ HALÍK, Closed churches are foretaste of the future, warns Tomas Halik, (1. 5. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://international.lacroix.com/news/closed-churches-are-foretaste-of-the-future-warns-tomas-halik/12290>.

Pro nemálo katolíků byla a je pravidelná účast na nedělní mši ve farním kostele významným pilířem jejich křesťanské identity. Náhle nebylo možné „chodit do kostela“, poslouchat kázání a přijímat svátosti. A před věřícími vyvstala otázka: Z čeho opravdu žije a z čeho i v mimořádných situacích, které se mohou opakovat, může žít má víra, *co mne opravdu dělá křesťanem?*

Možná nám mělo být řečeno: Křesťanství není něco, co vlastníme jako cosi hotového a neměnného, jako „dědictví otců“. *Křesťany se musíme stále znovu stávat*. Křesťanská existence je cesta následování, pohyb, něco dynamického, živého a tedy stále se obnovujícího. Být křesťanem je *umění* tvořivě odpovídat na Ježíšovu výzvu k následování teď a tady, v každé jedinečné dějinné a společenské situaci.

Shrnutí

Pandémie koronaviru v roce 2020 má globální rozsah; je jednou z tváří globalizace. Bude mít značný dopad na morální klima jednotlivých společností, a tím také na jejich ekonomický, sociální a politický vývoj. Vlnu nepokojů po době nucené izolace můžeme označit za manifestní radikální fázi „třetího osvícenství“, revolty mladé generace vůči neoliberalnímu kapitalismu a ideologii neomezeného růstu. Pandémie měla dopad i na život církvi, jak v oblasti teologické interpretace tohoto jevu, tak v oblasti liturgie. Radikální omezení liturgického slavení staví věřící před otázku, co je podstatné pro jejich křesťanskou identitu.

Užití prameny a literatura

Literatura

- ADORNO, THEODOR W.; HORKHEIMER, MAX, *Dialektika osvícenství: Filozofické fragmenty*, Praha: OIKOYMENH, 2009.
- HALÍK, TOMÁŠ, *Čas prázdných kostelů*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020.
- CHARDIN, PIERRE TEILHARD DE., *Le Milieu Divin*, Paris: Éd. du Seuil, 1957; česky *Božské prostředí*, Praha, Vyšehrad, 1970.
- ONDRÁŠEK, LUBOMÍR MARTIN, *Verejná teológia na Slovensku*, Trnava: Dobrá kniha, 2019.
- RICOEUR, PAUL, *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*, New Haven: Yale University Press, 1970.
- RICOEUR, PAUL, *La Critique Et La Conviction*, Paris: Éditions Esprit, 1995; česky *Myslet a věřit*, Praha: Kalich, 2000.

Elektronické zdroje

- HALÍK, TOMÁŠ, A kereszténység betegség idejé, (3. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.magyarokurir.hu/hirek/tomas-halik-keresztenyseg-betegseg-idejen-i-resz>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Auf dem Weg in die Tiefe, (1. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.zeit.de/2020/15/kirche-gottesdienste-coronavirus-gott>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Closed churches are foretaste of the future, warns Tomas Halik, (1. 5. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/closed-churches-are-foretaste-of-the-future-warns-tomas-halik/12290>.
- HALÍK, TOMÁŠ, De coronacrisis is hét moment voor de kerk om te veranderen, (8. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/de-coronacrisis-is-het-moment-voor-de-kerk-om-te-veranderen~b2305794/>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Este é o momento de avançar para águas mais profundas, (6. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <http://www.ihu.unisinos.br/597821-este-e-o-momento-de-avancar-para-aguas-mais-profundas-artigo-de-tomas-halik>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Fede e pandemia. Halík: le chiese vuote sono un segno che è tempo di prendere il largo, (5. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.avvenire.it/agora/pagine/coronavirus-chiese-chiuse-pasqua-tomas-halik>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Christianity in a Time of Sickness, (13. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.americamagazine.org/faith/2020/04/03/christianity-time-sickness>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Il segno delle chiese vuote, (4. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://www.vitaepensiero.it/news-novita-il-segno-delle-chiese-vuote-5293.html>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Končí zřejmě další kapitola dějin křesťanství, je třeba se přichystat na novou, (5. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://denikn.cz/333808/nastava-cas-videt-hlubsi-souvislosti-otresu-jistot-naseho-sveta/>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Kościoły jak nagrobki Boga, (28. 3. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,25826263,koscioly-jak-nagrobki-boga.html>.
- HALÍK, TOMÁŠ, Křesťanstvo v čase choroby, (28. 3. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <https://dennikn.sk/1822709/krestanstvo-v-case-choroby/>.

- HALÍK, TOMÁŠ, Les églises fermées, un signe de Dieu? (8. 4. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: http://www.lavie.fr/debats/idees/les-eglises-fermees-un-sign-de-dieu-23-04-2020-105809_679.php.
- HALÍK, TOMÁŠ, Los cristianos en la hora de la pandemia [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: https://www.revistacriterio.com.ar/bloginst_new/2020/04/03/los-cristianos-en-la-hora-de-la-pandemia.
- Project Templeton: Faith and Beliefs of “Nonbelievers” (30. 1. 2020) [online], [cit. 19. 10. 2020], dostupné z: <http://www.krestanskaakademie.cz/projecttempleton/>.

Slavení Velikonoc v roce 2020

Martina V. Kopecká

Celebrating of Easter in 2020. In the second week of Lent, we were hit by an emergency measure to fight the spreading coronavirus infection. Churches were closed all at once, and churches responded quickly to the situation by launching online and radio broadcasted services. New programs were launched, and many preachers offered their spiritual speeches and biblical lessons. The Bible in many translations has also been read online without any interpretation. Various lay groups began to engage in regular evening prayers with intercessions. Churches also offered a crisis pastoral telephonic intervention. And, for example, the Mass of Pope Francis broadcasted from his private chapel in the house of St. Marta and from other places in the Vatican was daily available. How did the churches cope with the sudden situation, and how did the varied offer of worships and the spiritual speeches originate across the churches? How did the World Council of Churches in Geneva, the European Conference of Churches in Brussels and our Ecumenical Council of Churches in the Czech Republic react? What ecumenical activities were initiated? How we can deal with real presence and virtual reality? Easter 2020 has become an unrepeatable experience for many Christians, and it is a question of whether the situation and online celebration leads us to a deepening of our spiritual experience or, on the contrary, it is a source of some spiritual frustration.

Keywords: Easter 2020; Real and virtual presence; Worship; Church in time of corona crisis.

Postní doba roku 2020 přinesla řadu opatření zabraňujících šíření nákazou koronavirem.¹ V České republice i na jiných místech Evropy se všechny kostely a modlitebny v polovině března pro veřejnost úplně uzavřely, a to s výhledem, že ani na Velikonoc se v nich nebudou konat bohoslužby za účasti veřejnosti.

Cílem této studie je zmapovat a popsat reakce, které se po zavření kostelů objevovaly, se zvláštním zřetelem na aspekty duchovního života církve a aktivity, které lze realizovat i mimo sakrální prostory a bez nutnosti bezprostředního mezilidského kontaktu. Nejprve je pozornost věnována církvím v Evropě a ve světě, a poté následuje rozběr reakcí na situaci v našem prostředí a alternativ k tradičnímu bohoslužebnému životu, které

---

¹ Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

církvě napříč spektrem začaly zanedlouho po uzavření kostelů nabízet (online kázání a bohoslužby, programy pro děti, dobrovolnické aktivity, využití moderních technologií pro přenos bohoslužby, hledání nových způsobů liturgického slavení a otázka fyzické a prostředkované přítomnosti v souvislosti s přijímáním Večeře Páně).

1. Církev jednající mezinárodně

Předtím, než se zaměříme na to, jaké možnosti účasti na životě církve byly (a jsou) k dispozici v naší zemi, podívejme se na dění za hranicemi. Na poli ekumeny byly Světová rada církví² i Evropská konference církví³ od samého počátku připraveny reflektovat dění ve svých členských církvích a zároveň poskytovat platformu pro další rozvíjení mezináboženského dialogu. Papežská rada pro jednotu křesťanů zveřejnila výzvu Papeže František, který svolal všechny věřící církvi po celém světě, aby se v duchu či online připojili v modlitbě Otčenáš⁴ 25. března 2020 v pravé poledne a modlili se společně za brzký konec pandemie. S blížícími se Velikonoce vyzýval předseda Komise biskupských konferencí Evropské unie (COMECE) kardinál Jean-Claude Hollerich SJ a předseda Rady biskupských konferencí Evropy (CCEE) kardinál Angelo Bagnasco všechny katolíky, aby šířili poselství naděje a na Bílou sobotu večer rozsvítili svíce v oknech.⁵ V naší zemi tato výzva ke společné konkrétní akci rezonovala prostřednictvím České biskupské konference a Ekumenické rady církví v ČR.

Kompletní provázení tímto obdobím svým věřícím mj. nabídla Anglikánská církev na svém webu.⁶ Připravila několikastránkový soupis online dostupných iniciativ, odkazů na bohoslužby, duchovní texty, kázání

2 Velikonoční zpráva Světové rady církví, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/covid-19>.

3 KONFERENCE EVROPSKÝCH CÍRKVÍ, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.ceceurope.org/let-us-remain-united-churches-call-for-commitment-to-common-european-values-amidst-covid-19/>.

4 Papežská rada pro jednotu křesťanů, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/news/2020/2020-03-23-pope-francis-our-father-pandemic.html>. K této výzvě se připojila i Konference evropských církví a další ekumenická grémia. V České republice se k této iniciativě přidala Ekumenická rada církví v ČR.

5 CÍRKEV.CZ, Velikonoční výzva České biskupské konference a Ekumenické rady církví [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200406velikonozni-vyzva-ceske-biskupske-konference-a-ekumenicke-rady-cirkvi>.

6 Webové stránky Anglikánské církve, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.churchofengland.org/more/media-centre/coronavirus-covid-19-guidance-parishes/holy-week-and-easter-2020>.

a nápady k tematickým činnostem v domácnosti a rodině na každý den velikonočního týdne, včetně popisu bezpečnostních opatření. Podobně nabídla provázení Velikonočním týdnem i Evangelická luterská církev v Německu (EKD), biskup Heinrich Bedford-Strohm publikoval několik prohlášení pro věřící v souvislosti s uzavřením kostelů a církev připravila alternativní program slavení Velikonoc v domácím prostředí.⁷

Římskokatolická církev pro své věřící přichystala každodenní živé vysílání mše svaté vedené papežem Františkem z kaple v Domě sv. Marty, přenosy ze středních generálních audiencí, které se odehrávaly bez přítomnosti účastníků, stejně jako požehnání Urbi et orbi 15. března 2020, a další mimořádné bohoslužby svatého týdne a další program.⁸ Online je na facebooku a prostřednictvím kanálu youtube sledovaly stovky tisíc lidí.⁹

Komise biskupských konferencí Evropské unie (COMECE) spustila online portál SanctuaryStreaming.eu. Tato platforma nabízí živé vysílání z významných katolických poutních míst a kostelů v Evropě.¹⁰ Doposud je možné sledovat bohoslužby z 28 kostelů ze 17 evropských zemí a Vatikánu. Českou republiku reprezentuje na webu kostel svatého Tomáše v Brně a bazilika Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku u Olomouce. Přenosy mší by neměly končit pandemií koronaviru. Tvůrci počítají s tím, že by se v budoucnu web mohl rozšířit o nové služby a jazyky.

Některé církve měly již z minulosti zkušenosti se streamováním a online přenosem bohoslužeb, jiné s tím teprve začaly. Např. Ruská pravoslavná církev v kostele sv. Tatiany v Moskvě oslovila svého PR zaměstnance, aby navrhl řešení této situace. S výsledkem jsou spokojeni duchovní i věřící.¹¹

A vznikaly i inovativní projekty, které nabízejí alternativní duchovní prožití velikonoční doby. S online programem směřovaným k času Velikonoc započalo mnoho církví, které přijaly situaci jako výzvu k vytváření nových možností a misii, jak oslovit člověka, který doposud do kostela nechodil a duchovní útěchu začal vyhledávat až v této době.

7 EKD, Evangelische Kirche in Deutschland, Kirche von zu Hause [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ekd.de/kirche-von-zu-hause-53952.htm>.

8 Např. katecheze 8. dubna 2020, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-04/velikonoce-domaci-liturgie.html>.

9 Youtube kanál Vatikánu, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: [Vatican Media Live](https://www.youtube.com/watch?v=M-RFWoMT574) <https://www.youtube.com/watch?v=M-RFWoMT574>.

10 CÍRKEV.CZ, Comece spustilo streamování bohoslužeb z poutních míst Evropy [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200410comece-spustilo-streamovani-bohosluzeb-z-poutnich-mist-evropy>.

11 Deutsche Welle, Orthodox Christians in Moscow celebrate Easter online [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.dw.com/en/orthodox-christians-in-moscow-celebrate-easter-online/av-53172058>.

Jako příklad jmenujme online platformu www.gracepointonline.org,¹² kterou zřizuje Jižní baptistická konvence (Southern Baptist Convention) a která nejprve zaujme vzhledem webových stránek. Kromě velikonočních čtení biblických textů a následného kázání nabízí například tzv. Virtual Passion Experience, což je půlhodinový program zaměřený na vlastní reflexi pašijového příběhu a vede diváka k tomu, aby si vytvořil klid na přemýšlení a modlitbu. Seznamuje ho s se základními fakty o Velikonočích, o životě Ježíše, o dobových reáliích a základech teologie. Obsah by nemusel vyhovovat věřícím všech církví, ale nápad i forma zpracování vyniká a neodradí ani mladé publikum, které vyžaduje i uspokojivou vizuální stránku platformy. Dalším počinem je např. virtuální sbor o několika stovkách členů, kteří zpívají Handelovo Halelujah z oratoria Mesiáš. Za pomoci IT technologií a práce s digitálními stopami se podařilo propojit hlasy do jedné nahrávky. Ve světě i např. Německu byly zahájeny bohoslužby, kterých se zúčastňují osoby i skupiny v autech, ze kterých nevystupují.¹³ Chicagský farář Ed Stetzer, odborník na misi a růst církve, se označil za „televangelistu“.¹⁴

2. Hledání nových cest

Uzavření kostelů a karanténa v mnoha zemích vedla k přesunutí aktivit do světa online platforem, televizního a rozhlasového vysílání, které má svá specifické výhody – zejména v tom, že je dostupné relativně kdekoliv, kde lze sledovat televizi nebo se připojit počítačem k internetu, ale současně má i své nevýhody, že nemůže nahradit mezilidský kontakt a nevyřeší přijímání Večeře Páně. Otázku po hledání nových způsobů duchovního života si pokládal mj. americký vatikanista Robert Mickens. Uvažuje nad tím, že kněží, kteří dříve technologie odmítali, se velmi rychle pustili do pořádání přenosů mší a bohoslužeb, a přitom se nevěnovali úvahám o tom, zdali se v této situaci nemáme cosi nového dovědět o sobě samotných, když si myslím, že „jsme tím, co děláme“.¹⁵ Omezení, které jsme si nevy-

12 Grace point Online, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.gracepointonline.org/our-stories/easter2020>. (obsah celého webu je anglicky a v dalších jazycích)

13 BBC, Coronavirus: World celebrates Easter despite lockdown [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-52241453>.

14 CNN, There's no church, but it's still Easter and Christians are celebrating [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://edition.cnn.com/2020/04/12/world/easter-sunday-2020-coronavirus/index.html>.

15 La Croix, A church and world in denial that just can't stop itself [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/a-church-and-world-in-denial-that-just-cant-stop-itself/12232>.

brali, ale nastalo, bylo příležitostí k nezbytnému zastavení, které mohli duchovní velmi dobře zarámovat postními i Velikonočními úvahami. Ale místo promýšlení a meditace nad situací a Velikonoce samotnými, se rychle duchovní život přesunul do virtuálního prostoru a kněží vydávali instrukce, jak duchovně žít. V rámci online přenosů bylo možné mj. sledovat každý den i ranní mši svatou s papežem Františkem, na konci nechyběla adorace.¹⁶

Římskokatolická církev věří v reálnou přítomnost Krista v eucharistii, kdy je On přítomen v chlebu a víně, a zároveň církev učí o přítomnosti Krista ve Slově (jak o tom píše Písmo), i ve shromáždění věřících, kteří se setkávají v modlitbě.¹⁷ V textu¹⁸ o Reálné přítomnosti a virtuální liturgii popisuje Felix Just praxi kostela sv. Ignáce (San Francisco), kde se posouvají ke zkvalitnění předávání informací o tom, kdy bohoslužby proběhnou pomocí notifikací zprávou nebo videem a nabízejí účastníkům i prohloubené výše zmíněné komunikativní dialogické roviny pomocí chatu během bohoslužby, jdou až na jistou hranici, neboť provádějí i kropení vodou a okuřování. Přinášení těchto aspektů a promýšlení detailů a jejich provedení může u některých účastníků prohloubit zážitek a pomoci k imaginaci, ale dle mého názoru jsou některé snahy už nadbytečné v tom, že zdůrazňují materiální stránku věci a nevedou k dalšímu prohlubování duchovního zážitku připojené osoby, která pouze sleduje dění na obrazovce. Je tedy otázka, jak se tyto aspekty dotýkají způsobů reálné přítomnosti, jak o nich mluví konstituce *Sacrosanctum concilium*, která předpokládá fyzickou účast věřících při bohoslužbě, modlitbách, společném zpěvu a sdílení svátostí a poslech Slova. Tato přítomnost je tedy reálná pouze v místě konání mše a obrazem se přenáší tato událost mezi diváky, kteří nejsou v kostele přítomni, tento přenos reality na diváky ale reálně působí. Zajímavý je aspekt obrazovek např. při generální audienci, kdy se také díváme na přítomného papeže spíše na obrazovce, protože jej díky přenosu lépe vidíme. Jeho hlas sice slyšíme v reálném čase, ale prochází audiotechnikou a zesilo-

¹⁶ Viz výše.

¹⁷ Podle liturgické konstituce II. vatikánského koncilu *Sacrosanctum Concilium*, je Kristus v liturgickém slavení reálně přítomen v úkonech kněze, ve svátostech, v eucharistických prvcích, ve Slově a ve shromáždění lidu k modlitbě a společnému zpěvu, *Constitution on the sacred liturgy, Sacrosanctum concilium*, no. 7. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_en.html.

¹⁸ La Croix, Real presence and virtual liturgies Part I. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/real-presence-and-virtual-liturgies-part-i/12261>.

vači, tedy také neslyšíme a nevidíme papeže jako kněze v kostele, ale vidíme jeho obraz a slyšíme reprodukováný hlas.

Mickens popisuje snahu udržet běh bohoslužeb během Velikonoc a snad ještě nějaké navíc přidat a proměnit tak církev v „kyber-církev“. Dotýká i tématu kritiky nadřazenosti duchovních a určité neschopnosti církve, vystihnou podstatu problému a řešit ho. Každý z věřících pravděpodobně někdy vyslechl v kázání, že „být“ je podstatnější než „mít“ a „dělat“, ale právě proti této myšlence stojí dle Mickense celá urputná snaha o to, aby se za žádnou cenu bohoslužebný život nezastavil zejména v tuto dobu. Je třeba vzít v potaz, že reálná přítomnost není nutně totéž, co fyzická přítomnost. Dle Mickense je zcela zjevné, že se nelze fyzicky účastnit virtuální mše, protože některé věci, jako je třeba polibek, podání ruky nebo právě bohoslužba vyžadují fyzickou přítomnost.¹⁹

Několik autorů (například J. P. Grayland²⁰ a Felix Just²¹) na webu La-Croix se zamýšlelo nad tím, zdali je kvalita digitální přítomnosti srovnatelná s fyzickou přítomností. Jezuita a ředitel Jesuit Biblical Ministries, Felix Just, odpovídá, že to digitální a fyzická přítomnost není úplně stejná, ale zároveň ani o jedné z nich nemůžeme uvažovat v tom smyslu, že je nebo není „reálná“. Můžeme říci, že se zde vrací ke komplexní diskusi o tom, co v římskokatolické teologii znamená mluvit o reálné přítomnosti. Z jeho výkladu vyplývá, že např. Boží slovo a jeho výklad, modlitba a zpěv, a dokonce i jednání kněze, jsou dobře digitálně přenositelné a neztrácejí svou realitu. S fyzickou zkušeností shromáždění a s přijímaním eucharistických živlů je to komplikovanější, tam je reálná přítomnost více propojena s přítomností fyzickou.

Felix Just se ohrazuje proti Mickensově názoru a upozorňuje, že diskusi nevedeme o protikladu mezi „reálnou přítomností“ a „virtuální prostředkovanou přítomností“, ale mezi „virtuální realitou“ a „fyzickou realitou“, které jsou sice od sebe rozdílné, ale obě jsou „realitami“. Tyto reality ze své podstaty umožňují „reálnou přítomnost“, třebaže jinou než fyzickou. Zde se opět dotýkáme otázky, jestli formy Kristovy přítomnosti v liturgickém slavení mohou být takto nefyzicky reálné. Virtuální realitou neumíme přenést svátost Večeře Páně, její fyzickou podobu ani vjem člověka při při-

19 Moderní teologie hovoří o reálné přítomnosti více než jedním způsobem. Viz dogmatickou konstituci druhého Vatikánského koncilu o církvi, *Lumen gentium*.

20 LA CROIX, Liturgy is an act of the people and they must be really present, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/liturgy-is-an-act-of-the-people-of-god-and-they-must-be-really-present/12200>.

21 LA CROIX, Real presence and virtual liturgies, part I. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/real-presence-and-virtual-liturgies-part-i/12261>.

jímání.²² S ostatními druhy Kristovy přítomnosti umíme přicházíme do kontaktu i pomocí přenosu zvuku nebo obrazu, protože jsou jiné povahy.

Je zjevné, že se liší podání ruky, objetí i políbení, ale neznamená to, že by tyto projevy ve virtuálním světě neexistovaly nebo neměly žádnou hodnotu, nebyly symbolem projevu a výrazem lidského uvažování. Jistě nejsou zcela uspokojivé a postrádají některé rozměry fyzického projevu, ale přesto mohou pomoci přiblížení ve chvíli, kdy jiná blízkost není možná nebo bezpečná.

V Graylandově analýze „virtuální přítomnosti“ hraje důležitou roli výraz „téměř.“ V IT terminologii virtuální znamená nemající fyzickou existenci, ale budící dojem „jako by to skutečné bylo“.²³ Reálné a fyzické v sobě předznamenává „bytí v sobě“ mající vlastní existenci, tedy nejen imitaci. Uvádí příklad, jaké to je učit se ve virtuální třídě a v běžné školní třídě. Ve virtuální realitě odpadá mnoho vjemů a naše pozornost je snáze unavitelná. A podobné je to jako s prožitkem bohoslužby, necítíme vzduch kostela, neslyšíme ostatní účastníky, (a přesto se můžeme bohoslužby účastnit).

Digitální platformy a sociální sítě mají ambici člověka s druhým člověkem spojit, když odhlédneme od všech negativních vlivů, které jejich nadužívání má a tato varianta může být dokonce posilována, ve chvíli, kdy se celý lidský život scvrkne do virtuální reality, včetně jedné z mála možností setkat se s lidmi při nedělní bohoslužbě, dopady mohou být také negativní. Postupně, a nakonec docela, přesouvat citovou a duchovní rovinu na virtuální úroveň ale není a nebylo cílem všech projektů s přenosy bohoslužeb a duchovního slova.²⁴

Diskuse během období Velikonoc se ale nesoustřeďovala jen na to, které technologie využívat, ale nadále probíhala osvěta v tom smyslu, že věřící nejsou proti viru nějak speciálně imunní, a že opatření spočívající v zákazu konání bohoslužeb má svůj důležitý smysl, přesto že je právě čas nejdůležitějších křesťanských svátků.

Pravoslavný teolog George Demacopoulos na svém Twitteru v době Velikonoc reagoval na situaci odmítnutím názoru, že by věřící člověk měl být automaticky chráněn před nákazou: „Koronavirus vyrovnal podmínky hry podle univerzální skutečnosti o zranitelnosti. Nemoc překročila

²² Technologie hologramu možná jednou umožní jinou formu přítomnosti a hlubší možnosti přenosu obrazu a zvuku.

²³ La Croix, Liturgy is an act of the people of God and they must be really present [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/liturgy-is-an-act-of-the-people-of-god-and-they-must-be-really-present/12200>.

²⁴ O tématu digitalizace ve vzdělávání a mezilidském kontaktu (ohrožení sociálními sítěmi atd.) píše mj. prof. Manfred Spitzer a zdůrazňuje zejména negativní účinky působení kontinuálnímu vystavení digitálnímu světu.

všechny linie a nezná žádné rozdíly. Jako nepravdivé se ukazuje tvrzení pravoslavné církve, že ti, kdo mají „jednu pravou víru“, dostávají imunitu vůči tomuto modernímu moru.“²⁵ A odkazoval na článek Anastasia Brandona Gallahera a Richarda Rena, který předkládá pohled na pandemii jako na apokalypsu spojenou s posledním soudem, ale zmiňuje i rozměr naděje, právě i s ohledem na velikonoční události.²⁶

Praxi a slavení bohoslužeb v době Velikonoc v pravoslavné církvi v roce 2020 přinesl Panagiotis G. Pavlos, který ve svém textu²⁷ píše mj. o myšlence Jana z Damašku: „Přicházíme k dočasnému konci, když vyjdeme chrámů a setkáváme se s paradoxem. Církev je zjevně vyděšená, stažená, skrytá ze strachu z další instance našeho padlého bytí, přírody, vesmíru a těla: z nového viru.“ Na webu Public Orthodoxy se vedly též diskuse týkající se přijímání pomocí lžičky²⁸ a možnosti slavení Velikonoc ve specifických podmínkách.

Teolog Rowan Williams, dřívější arcibiskup v Canterbury, uvažoval o tom, co nás situace ohrožení nákazou COVID-19 učí o našem zacházení se zdravím a popisoval dřívější zkušenost s onemocněním ebolou v Kongu.²⁹ Na Facebooku se před Velikonocemi objevilo jeho video³⁰, ve kterém hovoří o tom, že je nejprve třeba zajistit lidem bezpečnost a zázemí a potom teprve si klást další otázky. V krátkém videu hovoří o sdílené zodpovědnosti, o situaci, ve které náš vlastní blahobyt souvisí i s blahobytem a bezpečím druhých lidí, protože virus nevnímá hranice států a také se zamýšlí nad praktickými otázkami ve smyslu, jak to bude s příjmy lidí,

²⁵ Twitter Dr. Georga Demacopoula <https://twitter.com/GDemacopoulos>.

²⁶ Public Orthodoxy, *Orthodox Apocalypse: Judgement and Hope for Orthodoxy in the Time of Coronavirus* [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/06/02/orthodox-apocalypse-coronavirus/>.

²⁷ Public Orthodoxy, *Why should Orthodoxy remain public in Coronavirus Times?* [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/05/25/why-should-orthodoxy-remain-public-in-coronavirus-times/>.

²⁸ Public Orthodoxy, *Liturgy History and Communion Spoons* [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/05/21/liturgy-history-and-communion-spoons/#more-6904> a o Eucharistii se píše v článku ROBERTA M. ARIDA *Faith, Reason, and the Eucharist. A Reflection in Light of the Coronavirus Crisis* [online], [cit. 28.5.2020]. Dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/05/13/faith-reason-and-the-eucharist/>.

²⁹ The Times. *Rowan Williams, Coronavirus has taught us health is a common concern between nations* [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.thetimes.co.uk/article/coronavirus-has-taught-us-health-is-a-common-concern-between-nations-5w57gvgw3>.

³⁰ BBC Newsnight, *rozhovor Emily Maitlis s Rowanem Williamsem*, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z <https://www.facebook.com/bbcnewsnight/videos/768309987029429/>.

kteří jsou placeni hodinovou mzdou, jaká je situace osob v uprchlických táborech a dalších sociálně ohrožených osob.

3. Život farních společenství během pandemie a po ní

„Čas bezdotykové víry nám jistě pomohl znovuobjevit význam osobní zbožnosti nebo domácí církve. V čase krize je potřeba se učit novým věcem. Stejně tak je ale důležité podstatné věci držet a neopouštět. Změny totiž nemusí být jen k dobrému. Doufám, že některé věci také brzy zapomeneme. Třeba že nemusíme chodit do kostela a můžeme se bohoslužby „zúčastnit“ z křesla v obýváku.“ píše ve svém textu³¹ evangelický farář Karel Šimr a dál v něm rozebírá, jaký bude návrat věřících do kostelů.

William Grimm, misionář v Tokiu, si kladl otázku, co se stane s obcemi, až pandemie opadne a věřící se po velikonočním čase opět vrátí do kostelů. Uvažoval, zdali je možné z těchto počtů posuzovat funkčnost těchto společenství.³² Popsal tři skupiny návštěvníků bohoslužeb. První je na pravidelný rytmus bohoslužeb naučena a jsou to lidé, kteří nepovažují aspekt společného sdílení se ve víře za zcela zásadní, další skupinu nazývá „poutníky – Božím lidem“, a tito věřící čerpají ze společenství povzbuzení a jsou jím duchovně formováni, a třetí skupinu tvoří jedinci, jejich individualistická víra slouží k podpoře osobních cílů a do kostela chodí ze zvyku. Grimm se ve svém článku zamýšlí nad tím, zdali se první a třetí skupina do kostela vůbec vrátí. Celé období nemožnosti se scházet v kostelích ale netrvá tak dlouho, aby došlo k úplnému „zapomenutí“ této praxe. Každý zásah do bohoslužebné praxe přináší komplikace pro život společenství, obzvlášť, když společenství nemůže prožívat dny velikonočního týdne, jak bylo dříve zvyklé, ale zároveň může být prožitek sounáležitosti v období krize důležitým impulsem pro znovuoživení touhy po setkávání, a tak se krom realizace přenosů bohoslužeb vytváří i skupinky a po telefonu se věnují např. společné modlitbě růžence.

4. Církev a využití komunikačních technologií

Veškeré snahy církve o tvořivé využití moderních technologií se mohou mjet účinkem tam, kde nemají lidé přístup k televizi a počítači nebo nedis-

31 KAREL ŠIMR, Až se rozezní zvony [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.christnet.eu/clanky/6386/az_se_rozezni_zvony.url.

32 LA CROIX, What will happen when the shutdown ends [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/what-will-happen-when-the-shutdown-ends/12231>.

ponují připojením k internetu. Situaci, která je běžnou realitou v afrických zemích popsal katolický farář profesor Stan Chu Ilo z diecéze Awgu v Nigérii, který v současnosti vyučuje na univerzitě v Chicagu.³³ Popsal rozhovor se svou rodinou v Africe, která po něm žádala velikonoční mši online a on to odmítl, s odůvodněním, že virtuální realita nenahrazuje skutečnost. Uvažoval o tom, jak oslavovat Boží mystéria v těchto časech, jakým způsobem by měl doprovázet jako kněz a co se může církev jako celek naučit právě od Afriky v ohledu na reformu systému svátostí a duchovního života. Zmínil, kam až „teleevangelismus“ v jeho zemi původu došel, popsal přenosy bohoslužeb v devadesátých letech, při kterých byli věřící vyzýváni, aby se dotkli obrazovek, poklekali před nimi a bylo jim tak zprostředkována síla, uzdravování a zázraky.

Podle Stan Chu Ilo je kněz bez společenství „ztracen“ a přestože uvažoval o tom, jak prožít Velikonoce, nedokázal si představit, že by ve svém malém bytě sloužil bohoslužbu a měl přitom pocit, že doprovází Boží lid. Popsal uvědomění, že fyzickému doprovázení se virtuálně prostředkované duchovní doprovázení může vyrovnat. Formální i neformální duchovní doprovázení nebo pastorační rozhovory se v této době odehrávaly často podobným způsobem jako služba krizových psychologických linek, které nabízely pomoc všem, kteří potřebovali vyslechnout a být ošetřeni psychologi a psychoterapeuty.³⁴ Telefonické kontakty laiků s duchovními i mezi sebou, pomáhaly mnoha lidem lépe snášet celou situaci a poskytovaly jim prostor hovořit o svých pocitech a vstoupit do dialogu ve chvíli, kdy se např. ocitli osamoceni v domácím prostředí.

Stan Chu Ilo popisuje církev jako strukturu, která nikdy nebyla nehybná a fixní, ale naopak je to dle něj dynamické hnutí Božího lidu, které je voláno k neustálé cestě, obzvláště nyní – o Velikonocích, kdy je to cesta plná slz, tich, ran, bolesti a naděje ve Vzkříšení. Církev je plná nemocnicí a náš život lze připodobnit k pouti. Slovo „parish“ (paroikos) – společenství věřících, farnost, sbor, odkazuje k poutníkovi nebo cizinci, jenž je hostem v cizí zemi. A tak COVID-19 připomenul tento aspekt a s ním i přechodnou povahu našeho života. Církevní představitelé musejí nadále hledat nové cesty k naplnění duchovních a pastoračních potřeb Božího lidu a zkvalitňovat dostupnost, obsah i formu.

³³ LA CROIX, Why I did not celebrate online mass this Easter [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/why-i-did-not-celebrate-online-mass-this-easter/12209>.

³⁴ CÍRKEV.CZ, Vytíženost krizových linek vzrostla o stovky procent. Lidé jsou pod stále větším psychickým tlakem, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200424vytizenost-krizovych-linek-vzrostla-o-stovky-procent-lide-jsou-pod-stale-vetsim-psychickym-tlakem>.

5. Velikonoce v roce 2020 v České republice

Církev v naší zemi zákaz náboženských shromáždění zpočátku bez výhrad akceptovala a rychle reagovaly na uzavření kostelu reagovaly. Již první neděle bylo možné sledovat online bohoslužby a kázání farářů z různých církví³⁵. Souběžně začala diskuse o omezení náboženské svobody, ve které se vyjádřil např. farář Českobratrské církve evangelické Karel Šimr.³⁶ O svých dojmech, svobodném prožívání liturgie, teologických i pastorálních podnětech uvažoval např. prof. Jaroslav Vokoun.³⁷ Novými možnostmi slavení Velikonoc v roce 2020 a zkušeností se křtem v době pandemie se zabýval Pavel Hradilek,³⁸ který popisuje také mj. i aspekt svobody náboženského vyznání, reálných možností slavení bohoslužby a přijímání svátostí, ale též tvořivosti duchovních i věřících.

Novým projektem byl např. podcast U ambonu.³⁹ Duchovní se museli s moderními technologiemi sžít⁴⁰ a naučit se je používat.⁴¹ Média v České republice pomohla k tomu, aby se přenosy bohoslužeb staly dostupné i těm, kteří nemají k dispozici zařízení připojená na internet. Česká televize odvysílala na Velikonoce od Zeleného čtvrtku k Božímú hodu velikonočnímu bohoslužbu napříč spektrem církví⁴² a nabídla též přenos velikonočního poselství a požehnání papeže Františka Městu a světu,

35 Např. kázání prof. Tomáše Halíka v Akademické farnosti Nejsvětějšího Salvátora, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2613/velikonoce-2020-doma#.XslAGy-hvox>.

36 KAREL ŠIMR, Až se rozezní zvony.

37 JAROSLAV VOKOUN, Teologické a pastorální podněty současných týdnů [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3743.

38 PAVEL HRADILEK, Slavení Velikonoc v době virtuální. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/3744>.

39 U ambonu každodenním slovem provázeli jezuita Petr Vacík, spirituál Nepomucena Tomáš Roule, salesián Ladislav Heryán, farář na Lomci Josef Prokeš a bosí karmelitáni Pavel Pola a Petr Glogar.

40 Pro americkou CNN o tomto tématu hovořil biskup Milton R. Hawkins, který pověděl, že i po 32 let kazatelské praxe si musel osvojit nové dovednosti a zvyknout si na to, že nemá okamžitou zpětnou reakci posluchačů v kostele. Jiný duchovní odpověděl, že „potřeba je matkou invence“, a zhodnotil, že prostřednictvím digitálních platform si kázání vyslechne mnohem více lidí, než by přišlo do kostela. CNN, There's no church, but it's still Easter and Christians are celebrating [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://edition.cnn.com/2020/04/12/world/easter-sunday-2020-coronavirus/index.html>.

41 Římskokatolická církev pomohla svým kněžím vydáním manuálu k vytváření videí atd. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.e15.cz/domaci/mse-on-line-sledovanost-prekonava-navstevy-kostelu-na-velikonoce-budou-stovky-prenosu-1368583>.

42 Tisková zpráva české televize. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/press/tiskove-zpravy/?id=9159>.

takzvané Urbi et Orbi s překladem. Nabídku televizních, rozhlasových a online bohoslužeb církve prezentují na svých webech⁴³. Tématu Velikonoc se věnovala Česká televize i na webu kanálu Děčko a vzdělávacího webu ČT EDU. Přímé přenosy vysílala také televize NOE⁴⁴ a vznikly i webové stránky s programem bohoslužeb a mši.⁴⁵ Bohoslužby se vysílaly také v rádiích. Kromě Českého rozhlasu, kde lze tradičně poslouchat bohoslužby každou neděli na stanici Vltava⁴⁶, přináší přenosy také rádio Proglas, o Velikonocích 2020 tomu nebylo jinak.⁴⁷

Noviny E15 publikovaly článek o zájmu o online vysílané mše římskokatolické církve. Mluvkví Klimentová hovořila o tom, že sledovanost přenosů je dost vyšší než návštěvy v kostelích.⁴⁸ O účstech v jiných církvích se text nezmiňuje. Zprávy Seznam přinesly informaci o tom, že i televizi Noe se výrazně zvýšil počet diváků a stejně tak Česká televize zaznamenala větší zájem o náboženská vysílání.⁴⁹ Kromě bohoslužeb a kázání bylo možné

---

43 Web Českobratrské církve evangelické. [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.e-cirkev.cz/clanek/6613-Online-bohosluzby-audio-video-texty/index.htm?srchtxt=Velikonoce+2020> nebo <https://www.aktualne.ccsch.cz/bohosluzby-a-promluvy.html>.

44 TV NOE, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.tvnoe.cz/aktuality/16-zive-prenosy-v-televizi-noe>.

45 Přehledové portály iBohoslužby a Mše Online, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <http://ibohosluzby.cz/?pg=velikonoce> a <https://www.mseonline.cz>.

46 ČESKÝ ROZHLAS VLTAVA. [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/bohosluzba-5057541>.

47 RÁDIO PROGLAS. [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.proglas.cz/program/?date=12.04.2020>.

48 DENÍK E15, Mše on-line: sledovanost překonává návštěvy kostelů, na Velikonoce budou stovky přenosů [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.e15.cz/domaci/mse-on-line-sledovanost-prekonava-navstevy-kostelu-na-velikonoce-budou-stovky-prenosu-1368583>.

Katolický týdeník o výsledcích sčítání účastníků nedělních bohoslužeb: Nedělní účast 375 tisíc lidí, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.katyd.cz/zpravodajstvi/nedelni-ucast-375-tisic-lidi.html>.

49 SEZNAM.CZ, Víra v čase koronaviru. Digitální bohoslužby lámou rekordy, [online], [cit. 28.5.2020], dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/vira-v-case-koronaviru-digitalni-bohosluzby-lamou-rekordy-100585>.

„Zájem diváků o náboženské pořady vysílané v České televizi byl v průběhu letošních Velikonoc vyšší než v předchozích letech. Velkopáteční bohoslužbu, vysílanou v pátek v 10 hodin, sledoval ve srovnání s předchozími lety přibližně trojnásobný počet diváků – 82 tisíc při podílu 5,76 % na publiku v kategorii nad 15 let,“ komentuje statistiky z peoplemetrového měření Filip Platoš z tiskového oddělení veřejnoprávní televize. Výrazně vyšší byl letos také zájem o papežovo poselství „Urbi et Orbi“ vysílané o velikonoční neděli. Šlo o 202 tisíc diváků při podílu na publiku 9,80 %. Loni bylo diváků 120 tisíc. „Oproti loňskému roku se zvýšil také počet diváků u dopolední nedělní bohoslužby, kterou sledovalo 65 tisíc diváků starších patnácti let při podílu na publiku 3,49 %,“ uvedl k číslům z velikonočního programu mluvčí Platoš.

poslouchat čtení biblických textů, např. projekt Celonárodní čtení Bible 2020 Online oslovil 26 tisíc diváků a posluchačů.⁵⁰

Církev nabídla také dostupný program a materiály pro rodiny a děti. Pro období Velikonočního tridua nabídka Římskokatolická církev „modlitbu v rodině“,⁵¹ video kázání pro děti⁵² a video seriál Velikonoce v rodině.⁵³ Církev československá husitská připravila pro děti ekumenickou bohoslužbu.⁵⁴ Na internetu se též objevily i zjednodušené texty liturgie ke stažení pro domácí slavení Velikonoc.⁵⁵ Na Velký pátek ČTK zveřejnila svědectví jedné z rodin s dětmi, která byla zvyklá se pravidelně v neděli účastnit bohoslužeb v kostele.⁵⁶ V době Velikonoc v roce 2020 se scházejí každý večer ke společné modlitbě a mši sledují přes internet. Uvědomují si aspekt absence mezilidského kontaktu, ale zároveň se při přenosu rodina chová jako by byla v kostele. Církev a věřící se vracejí k dobám počátků křesťanství, do domovů, kde využívají tvořivost k tomu, aby nacházeli způsoby, jak se duchovnímu životu věnovat.

V polovině dubna se Česká biskupská konference a Ekumenická rada církví v ČR společně obrátili na premiéra, představitele vlády a ústředí krizová štáb s žádostí o znovuotevření kostelů a umožnění konání bohoslužeb za zachování preventivních opatření. Premiér v České televizi přiznal, že při plánování rozvolňovacích opatření na bohoslužebná shromáždění zapomněli. Od 27. dubna 2020 ve speciální režimu bohoslužby opět povoleny,⁵⁷ což byla chvíle, na kterou věřící čekali, i s ohledem na to, že některé obřady se v online prostředí vykonávat nedají.⁵⁸ Zároveň se obnovila

50 BIBLION.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.biblion.cz/blog/dekujeme-vice-nez-26-tisic-oslovenych>.

51 CIRKEV.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200408modlitba-v-rodine-undefined-velikonocni-triduum>.

52 V době psaní článku nelze spustit: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200410videokazani-pro-deti-na-nedeli-vzkrisen>.

53 CIRKEV.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200331videoserial-velikonoce-v-rodine-4-dil-vigilie-vzkriseni>.

54 Nový web Církev československé husitské, který vznikl v reakci na situaci krize. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.aktualne.ccsz.cz/pastorace/153-ekumenicka-bohoslužba-pro-deti.html>.

55 LITURGIE.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.liturgie.cz/clanky/a/velikonoce-2020-veskere-info>.

56 ČTK, Věřící mají díky internetu více možností pro sledování mší [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/verici-maji-diky-internetu-vice-moznosti-pro-sledovani-msi/1878408>.

57 Vládní nařízení. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/tiskove-zpravy/9.pdf>.

58 Farnosti, sbory a náboženské obce v době karantény čelily nejen tomu, že není možné se liturgicky shromažďovat, ale na životech jsou ohroženi i jejich členové. Kvůli pandemii se mnoho pohřbů nekonalo nebo se odsouvaly. Situace v České republice se zdá

možnost bohoslužebných sbírek, které jsou významným zdrojem příjmů jednotlivých farností a sborů v České republice i v zahraničí.⁵⁹

6. Dobrovolnictví

V naší zemi se objevila výrazná aktivita druhá skupiny věřících, jak jsme ji výše popsali dle Mickensova navrženého schématu, která vnímá aspekt církevního společenství jako zásadní a důležitý, může dočasně pocítit frustraci z toho, že je výslovně zakázáno i veškeré navštěvování a setkávání osob, které nebydlí v jedné domácnosti, ale nezřídka tento pocit touhy po aktivitě vedl k rozhodnutí věnovat se dobrovolnické práci v mnoha odvětvích, ať to bylo šití roušek nebo telefonické kontakty s osamělými farníky během celého období, které předcházelo Velikonocům i během něj a po něm.

Vytíženost krizových linek v době pandemie vzrostla o stovky procent. Lidé se ocitli pod psychickým tlakem a nevládní organizace se od začátku krize potýkaly s nápoem volajících, kteří se dostali do problémů. Častým tématem byla neschopnost bránit se zvyšujícím se psychickým tlakem vyplývajícím z izolace, volající popisovali i duchovní prázdnotu. Zvláště obtížná byla (a je) situace v rodinách starajících se o nemocné a blízké s handicapem, které nemohou využít odlehčovacích služeb. Církev též povolala duchovní, kteří mají i psychologickou nebo psychoterapeutickou průpravu a nabídly seznamy telefonních čísel, kam bylo možné se obracet.⁶⁰

---

být neporovnatelná se zeměmi, kde komunity věřících kvůli COVID-19 ztrácejí stovky členů bez možnosti se náležitě duchovně rozloučit. Text české verze Wikipedie, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_religion. Na nastalou situaci bez rozdílů reagují nejen církve, ale i ostatní náboženství. Vir si své oběti nevybírá dle speciálního klíče, ale krom starších lidí jsou ohroženi i ti, kteří žijí v zemích se sníženými možnostmi hygieny a tam, kde nebyla včas zavedena preventivní opatření.

59 Složitá situace nastala také s ohledem na výpadek sbírek, které v některých případech tvoří zásadní složku příjmů společenství, a absence těchto vybraných finančních prostředků ovlivňuje nabídku programu společenství. Zároveň se nekonají pravidelné návštěvy posvátných míst. Nadace Kirche in Not informovala o tom, že zrušení veškerých poutí do Jeruzaléma bude mít závažné důsledky pro mnohé křesťanské rodiny v Izraeli a na palestinských územích, protože jejich příjmy jsou na turistický ruch vázány. Vatican news. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/cirkev/news/2020-03/velikonoce-bez-poutniku-ohrozi-existenci-krestanu-ve-svate-zemi.html>.

60 CIRKEV.CZ, Duchovní krizová pomoc po telefonu, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200319duchovni-krizova-pomoc-po-telefonu>.

K rozvoji těchto aktivit se přidává i chuť k obnově biblických hodin a dalších aktivit, které se rušily třeba kvůli nedostatečnému zájmu. Rodiny s dětmi byly během Velikonoc odkázány nejen na materiály, které jim poskytly církve, ale využili také časového prostoru, který situace nabízela a své děti se rozhodly provést obdobím Velikonoc jiným způsobem, který se stal pro všechny nezapomenutelným. Vyslechla jsem vyprávění o tom, jak se z otců rodin během Květné neděle stali oslíkové, kteří přiváží své děti jedno za druhým do Jeruzaléma jako Ježíše, Zelený čtvrtek byl ve znamení umývání dětských nožiček a připomínání poslední večeře Pána Ježíše s jeho učedníky a na Velký pátek se realizovaly křížové cesty na zahradách.

Mnoho rodin i jednotlivců se připojilo k výzvě rozsvěcet v oknech nebo před domem svíce⁶¹ během času, kdy jsme vyli zvyklí zúčastňovat se Vigilie Bílé soboty. V neděli se některé rodiny rozhodly nesledovat online, televizní nebo rozhlasový přenos bohoslužby, ale přichystali si improvizované prostředí modlitebny nebo kostela u sebe doma. Některé děti četly texty, rodiče kázali a v některých rodinách s malými dětmi pokračovalo bibliodrama na téma velikonočních biblických událostí.

7. Bohoslužby v době Velikonoc přenášené pomocí on-line komunikačních programů

Pavel Hradílek ve svém článku⁶² popisuje praktické možnosti dialogického prožívání bohoslužby, která není jen jednostranným pasivním přijímáním. Jednotliví účastníci se propojují online platformou a ujmají se rozdělených rolí (čtení, kázání atd.), zpívají i modlit se mohou společně. Je to náročné technicky i s ohledem na schopnosti zúčastněných „sloužit“ slovem, ale odstraňuje se nedostatek jednostranné komunikace. V takovýchto případech bohoslužeb je možné si představit i improvizované přijímání chleba a vína, které svým farníkům navrhuje např. ve Slezské církvi evangelické prostřednictvím textu Neobyčejné pozvání ke společnému slavení Večeře Páně v době karantény.⁶³ Pavel Hradílek se dotkl také svátosti křtu, která je v rámci karantény v podstatě vyloučena, ale v textu zmiňuje, že ve vlastní obci se pokusili o tradiční obnovu křestního slibu, což je významná část Velikonočního slavení.

---

⁶¹ Viz výše.

⁶² PAVEL HRADÍLEK, Slavení Velikonoc v době virtuální, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.getsemay.cz/node/3744>.

⁶³ Neobyčejné pozvání ke společnému slavení Večeře Páně v době karantény, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.sceavkl.cz/novinky/neobycejne-pozvani-ke-spolecnemu-slaveni-vecere-pane-v-dobe-karanteny/>,

Karel Šimr, farář Českobratrské církve evangelické, se ve svém textu⁶⁴ zamýšlí nad znovuoobením liturgického života a situací během Velikonoc v roce 2020, kdy byly kostely na celém území naší země uzavřeny. A dotkl se i dvou důležitých otázek: Co nás činí církví? A Jak chápeme solidaritu? Na první otázku odpovídá, že „(církev je) místní společenství i to, které přesahuje hranice prostoru a času. Jeho základem je ale každopádně ‚účast na svatém‘, tedy především na svátostech církve. Církev je společenství, utvářené a zachovávané zvěstováním evangelia. A není to virtuální veličina, ale shromáždění, kde se smyslově zakusitelným způsobem slaví svátosti. Kde je Kristus tělesně přítomen ve shromážděném lidu jako části svého Těla a ve svaté večeři Páně“.⁶⁵ Toto východisko má podle autora také liturgické důsledky. K bohoslužbě patří tělesná přítomnost. V textu dále zvažuje, jestli ji lze zprostředkovat alternativním bezkontaktním způsobem v online prostoru. V otázce solidarity se dotýká faktu, že církve má být a zůstat církví i v turbulentní době a poukazuje i na roli církve v oblasti výše zmíněného dobrovolnictví a péči o osoby, které se ocitnou na okraji zájmu a nemají ve společnosti žádné zastání. Závěr článku věnuje nezbytně nutné reflexi, kterou budeme muset po návratu do kostelů provést, každý sám i jako společenství.

O teologických i pastorálních podnětech uvažoval např. prof. Jaroslav Vokoun,⁶⁶ evangelický duchovní a teolog, který popisuje absurditu situace, kdy během Velikonoc byly otevřeny hobby markety, ale v kostelích se sloužit nesmělo a popsal i citlivost velikonočních výroků vítězství nad smrtí v době pandemie, kdy se věřící obávali o své zdraví a naprostou izolaci sami vyžadovali. V textu se věnuje také otázce svátostí a říká o sobě, že patří k proudu „který se snažil vyrovnat s katolickým důrazem na tělesnost křesťanské zvěsti a křesťanské víry, a s tím související valorizací svátostí a liturgie. Evangelikální útěk do telecírkve mě nepřekvapil, ale velmi mě udivila stanoviska katolických biskupů, skoro jako kdyby mluvil Kalvín nebo dokonce Zwingli. V katolickém prostředí možná byla tato jednostranná spiritualizace přínosem (důraz na kázání, odpuštění bez svátostné zpovědi a vůbec relativizace svátostí, nevázanost na formální bohoslužbu, podpora rodinných pobožností), nicméně by ji bylo třeba reflektovat i teologicky (s možným efektem i pro ekumenické sblížení)“.⁶⁷ Vyslovuje také

64 KAREL ŠIMR, Až se rozezní zvony, [online], [cit. 22.5.2020], dostupné z: www.christnet.eu/clanky/6386/az_se_rozezni_zvony.url.

65 ŠIMR, Až se rozezní zvony.

66 JAROSLAV VOKOUN, Teologické a pastorální podněty současných týdnů, [online], [cit. 22.5.2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3743.

67 VOKOUN, Teologické a pastorální podněty současných týdnů.

domněnku, že překvapivě to byli katoličtí teologové, kdo varoval před „magickým pojetím svátostí“ a věnuje se i otázce eucharistie, která nedílně souvisí se Zeleným čtvrtkem a jeho odkazem k pokračování této praxe. Od otázek eucharistie přechází opět k eklesiologii a významu církve jako společenství, které bylo situací pandemie vyloučeno z účasti na bohoslužbě.⁶⁸

8. Nepřítomná přítomnost

Přestože se ve většině diskusí teologové pozastavují nad tím, že bohoslužby lze sice vysílat online, ale setkání lidí i přijímání svátostí je znemožněno, alternativní nabídka duchovního života byla duchovními podpořena a nabízena věřícím. Církve vytvořily mnoho hodin duchovního vysílání s různým obsahem, pro různé věkové skupiny i napříč spektrem církví. A tyto snahy oceňovali i lidé, kteří běžně o církve zájem nemají a do kostela nechodí.

Situace „Velikonoc v karanténě“ nutně vedla duchovní i laiky ke kladení otázek „Co je to církev?“ a „Jak být církví v tomto světě?“, případně „Jak prožít Velikonoce, když nemohu jít do kostela?“, a další. Znovu bylo potřeba promyslet, jak z účasti na duchovním životě nevyložit osoby, které jsou tělesně limitovány z hlediska pohybu a zároveň bylo třeba si přiznat, že na některé problémy řešení nemáme – např. katechumeni v přípravě ke křtu tuto událost většinou odkládali. A realizace eucharistie také nebyla kromě hojných diskusí vyřešena. (Navíc i po znovuotevření kostelů je to téma, ke kterému se opakovaně vracíme s ohledem na hygienu a možná rizika pro přijímající.)

V církvích se diskutovala role osobní přítomnosti a virtuální reality i dialogická rovina věci a komunikace obecně. Nastal nevídaný posun v tom, jak se duchovní i laici učili pracovat s novými technologiemi a nadále je využívají i pro další osobní komunikaci na dálku.

Nefyzická přítomnost například při telefonním rozhovoru může být podporující a zcela jistě dává komunikaci další rozměr, který např. dopis postrádá – a tím je interaktivita. Telefonická komunikace i sociální sítě umožňují dialog, a jistě to není optimální půda jako jediné prostředí a komunikační kanál pro rozvoj vztahů, ale v nouzi umožňuje zachovat alespoň některé důležité aspekty rozhovoru.

A tak i bohoslužba vysílaná prostřednictvím online rozhraní může vést k dialogu – ve chvíli ticha se můžeme podobně jako na bohoslužbách, kde jsme fyzicky přítomni, soustředit na své prožívání, vést vnitřní dia-

---

⁶⁸ VOKOUN, Teologické a pastorální podněty současných týdnů.

log, modlit se a zároveň se zpěvem účastnit liturgie tak, jak jsme zvyklí. Nově jsme tedy objevili, že online prostředí je platným pozváním k reálnému prožívání. Opravdovost a živost takovému vysílání můžeme dodat jen svou reakcí, kde ve skutečnosti nekomunikujeme s hardwarem ani softwarem našich digitálních zařízení, ale reagujeme na obsah, který je nám předkládán, kriticky u toho uvažujeme a ve chvílích bohoslužby a modlitby se neskláníme před samotným počítačem.

Katolický teolog Felix Just předložil svůj pohled na biblický verš Matoušova evangelia 18, 20 „Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich“.⁶⁹ Zamýšlel se nad tím, zda se hovoří výhradně o fyzické přítomnosti v jeden čas, na jednom místě? Pokud se dva nebo tři křesťané modlí po telefonu nedalo by se také říci, že Kristus je mezi nimi přítomen? Stovky lidí, kteří se shromáždí virtuálně, aby společně sledovali přenos bohoslužby nebo třeba požehnání *Urbi et Orbi* jsou podobným příkladem. Uvažovat lze i nad „opravdovostí“ požehnání, které lze různými způsoby přijmout na dálku bez nutnosti přítomnosti na konkrétním místě v daný čas a odkazuje přítom na slovo apoštola Pavla „neboť já, ač tělem vzdálen, duchem však přítomen...“⁷⁰ z 1. listu Korintským 5,3. Reální přítomnost Krista je svátostnou realitou, kterou nemůžeme redukovat pouze na fyzickou realitu.

Diskuse, která probíhá, se tedy netýká toho, jestli streamovat a používat digitální technologie, ale jakým způsobem se může člověk účastnit duchovního života, pokud se ocitá v izolaci, což se netýká jen období pandemie, ale čas od času taková potřeba může vyvstat v životě každého z nás a tyto chvíle nás učí se nad tím zamýšlet.

Ze srovnávacího úhlu pohledu tato skutečnost může spíše vyhovovat protestantským církvím, kde je v centru pozornosti nejen Večeře Páně, ale Boží slovo a kázání, kterému na skutečnosti digitální platforma neubírá. Ale aspekt eucharistie zůstává do jisté míry neřešitelný – na což upozorňuje Mickens, když hovoří o virtuální účasti, a přenosy mší přirovnává k tomu, že rodiče připraví sváteční večeři a celý proces by jen vysílali online, včetně toho, jak se sami do jídla pustí, zatímco děti se jen dívají. Mickens to považuje za absurdní a kruté. Dokážeme přenášet zvuk a obraz bohoslužeb, tedy zprostředkovat účast věřících na liturgii poslechem Božího slova a jeho výkladu, společnou modlitbu i zpěv, což jsou způsoby Kristovy přítomnosti již výše zmíněné. Účast na Večeři Páně tímto způsobem zrealizovat nelze. Ve snaze jakkoliv odstranit i tento

---

⁶⁹ ČEP. Mt 18, 20.

⁷⁰ ČEP. 1 Kor 5,3.

problém dochází v této oblasti např. k praxi distribuce chleba a vína restauračním okénkem. Zároveň celá tato otázka může rozdělovat v tom smyslu, že kněz přijímat může v rámci bohoslužby, která je přenášena digitálně, a laik nikoliv. V tomto ohledu by tento aspekt mohl vést k tomu, že se celá skupina bez ohledu na to, jaká je liturgická role toho kterého člověka, semkne a ocitne se na jedné lodi, podobně jak to ukazuje symbol ekumeny. Uvědomění, bdělost a pokora i vděčnost jsou témata, ke kterým nás (mimo jiné) celá tato diskuze o způsobu slavení Velikonoc v roce 2020 vedla a nadále vede.

Užití prameny a literatura

Elektronické zdroje

- ARID, ROBERT M., Faith, Reason, and the Eucharist. A Reflection in Light of the Coronavirus Crisis [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/05/13/faith-reason-and-the-eucharist/>.
- BBC NEWSNIGHT, rozhovor Emily Maitlis s Rowanem Williamsem, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z <https://www.facebook.com/bbcnewsnight/videos/768309987029429/>.
- BBC, Coronavirus: World celebrates Easter despite lockdown [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-52241453>.
- BIBLION.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.biblion.cz/blog/dekujeme-vice-nez-26-tisic-oslovenych>.
- CIRKEV.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200408modlitba-v-rodine-undefined-velikonocni-tridium>.
- CIRKEV.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200331videoserial-velikonoce-v-rodine-4-dil-vigilie-vzkriseni>.
- CIRKEV.CZ, Comece spustilo streamování bohoslužeb z poutních míst Evropy [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200410comece-spustilo-streamovani-bohosluzeb-z-poutnich-mist-evropy>.
- CIRKEV.CZ, Duchovní krizová pomoc po telefonu, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200319-duchovni-krizova-pomoc-po-telefonu>.
- CIRKEV.CZ, Velikonoční výzva České biskupské konference a Ekumenické rady církví [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev>.

- cz/cs/aktuality/200406velikonocni-vyzva-ceske-biskupske-konference-a-ekumenicke-rady-cirkvi.
- CIRKEV.CZ, Vytíženost krizových linek vzrostla o stovky procent. Lidé jsou pod stále větším psychickým tlakem, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/200424vytizenost-krizovych-linek-vzrostla-o-stovky-procent-lide-jsou-pod-stale-vetsim-psychickym-tlakem>.
- CNN, There's no church, but it's still Easter and Christians are celebrating [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://edition.cnn.com/2020/04/12/world/easter-sunday-2020-coronavirus/index.html>.
- CNN, There's no church, but it's still Easter and Christians are celebrating [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://edition.cnn.com/2020/04/12/world/easter-sunday-2020-coronavirus/index.html>.
- ČESKÝ ROZHLAS VLTAVA. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/bohoslužba-5057541>.
- ČTK, Věřící mají díky internetu více možností pro sledování mší [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/verici-maji-diky-internetu-vice-moznosti-pro-sledovani-msi/1878408>.
- DENÍK E15, Mše on-line: sledovanost překonává návštěvy kostelů, na Velikonoce budou stovky přenosů [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.e15.cz/domaci/mse-on-line-sledovanost-prekonava-navstevy-kostelu-na-velikonoce-budou-stovky-prenosu-1368583>.
- DEUTSCHE WELLE, Orthodox Christians in Moscow celebrate Easter online [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.dw.com/en/orthodox-christians-in-moscow-celebrate-easter-online/av-53172058>.
- DOKUMENTY II. Vatikánského koncilu, *Constitution on the sacred liturgy, Sacrosanctum concilium*, no. 7. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_en.html.
- EKD, Evangelische Kirche in Deutschland, Kirche von zu Hause [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ekd.de/kirche-von-zu-hause-53952.htm>.
- Ekumenická bohoslužba pro děti, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.aktualne.csh.cz/pastorace/153-ekumenicka-bohoslužba-pro-deti.html>.
- Grace point Online, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.gracepointonline.org/our-stories/easter2020>].

- HRADILEK, PAVEL, Slavení Velikonoc v době virtuální, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/3744>.
- HRADILEK, PAVEL, Slavení Velikonoc v době virtuální. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/3744>.
- Katolický týdeník o výsledcích sčítání účastníků nedělních bohoslužeb: Nedělní účast 375 tisíc lidí, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.katyd.cz/zpravodajstvi/nedelni-ucast-375-tisic-lidi.html>.
- Konference evropských církví, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ceceurope.org/let-us-remain-united-churches-call-for-commitment-to-common-european-values-amidst-covid-19/>.
- LA CROIX, A church and world in denial that just can't stop itself [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/a-church-and-world-in-denial-that-just-cant-stop-itself/12232>.
- LA CROIX, Liturgy is an act of the people and they must be really present, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/liturgy-is-an-act-of-the-people-of-god-and-they-must-be-really-present/12200>.
- LA CROIX, Liturgy is an act of the people of God and they must be really present [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/liturgy-is-an-act-of-the-people-of-god-and-they-must-be-really-present/12200>.
- LA CROIX, Real presence and virtual liturgies Part I. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/real-presence-and-virtual-liturgies-part-i/12261>.
- LA CROIX, Real presence and virtual liturgies, part I. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/real-presence-and-virtual-liturgies-part-i/12261>.
- LA CROIX, What will happen when the shutdown ends [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/what-will-happen-when-the-shutdown-ends/12231>.
- LA CROIX, Why I did not celebrate online mass this Easter [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://international.la-croix.com/news/why-i-did-not-celebrate-online-mass-this-easter/12209>.
- LITURGIE.CZ, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.liturgie.cz/clanky/a/velikonoce-2020-veskere-info>.
- Neobyčejné pozvání ke společnému slavení Večeře Páně v době karantény, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.sceavkl.cz/>

- novinky/neobycejne-pozvani-ke-spolecnemu-slaveni-vecere-pane-v-dobe-karanteny/.
- PAPEŽ FRANTIŠEK, Katecheze 8. dubna 2020, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-04/velikonoce-domaci-liturgie.html>.
- Papežská rada pro jednotu křesťanů, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/news/2020/2020-03-23-pope-francis-our-father-pandemic.html>.
- Přehledové portály iBohoslužby a Mše Online, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://ibohoslužby.cz/?pg=velikonoce> a <https://www.mseonline.cz>.
- PUBLIC ORTHODOXY, Liturgy History and Communion Spoons [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/05/21/liturgy-history-and-communion-spoons/#more-6904>. PUBLIC ORTHODOXY, Orthodox Apocalypse: Judgement and Hope for Orthodoxy in the Time of Coronavirus [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/06/02/orthodox-apocalypse-coronavirus/>.
- PUBLIC ORTHODOXY, Why should Orthodoxy remain public in Coronavirus Times? [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://publicorthodoxy.org/2020/05/25/why-should-orthodoxy-remain-public-in-coronavirus-times/>.
- RÁDIO PROGLAS. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.proglas.cz/program/?date=12.04.2020>.
- Římskokatolická církev pomohla svým kněžím vydáním manuálu k vytváření videí atd. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.e15.cz/domaci/mse-on-line-sledovanost-prekonava-navstevy-kostelu-na-velikonoce-budou-stovky-prenosu-1368583>.
- SEZNAM.CZ, Víra v čase koronaviru. Digitální bohoslužby lámou rekordy, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/vira-v-case-koronaviru-digitalni-bohoslužby-lamou-rekordy-100585>.
- ŠIMR, KAREL, Až se rozezní zvony, [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.christnet.eu/clanky/6386/az_se_rozezni_zvony.url.
- THE TIMES. Rowan Williams, Coronavirus has taught us health is a common concern between nations [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.thetimes.co.uk/article/coronavirus-has-taught-us-health-is-a-common-concern-between-nations-5w57gvgw3>.

- Tisková zpráva české televize. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/press/tiskove-zpravy/?id=9159>.
- TV NOE, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.tvnoe.cz/aktuality/16-zive-prenosy-v-televizi-noe>.
- Vatican news, Velikonoce bez poutníků ohrozí existenci křesťanů ve svaté zemi, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/cirkev/news/2020-03/velikonoce-bez-poutniku-ohrozi-existenci-krestanu-ve-svate-zemi.html>.
- Velikonoce 2020 doma, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2613/velikonoce-2020-doma#.XsLAGyhvox>.
- Velikonoční zpráva Světové rady církví, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/covid-19>.
- Vládní nařízení. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/tiskove-zpravy/9.pdf>.
- VOKOUN, JAROSLAV, Teologické a pastorální podněty současných týdnů, [online], [cit. 22. 5. 2020], dostupné z: www.getsemany.cz/node/3743.
- Web Českobratrské církve evangelické. [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.e-cirkev.cz/clanek/6613-Online-bohosluzby-audio-video-texty/index.htm?srchtxt=Velikonoce+2020> nebo <https://www.aktualne.ccsch.cz/bohosluzby-a-promluvy.html>.
- Webové stránky Anglikánské církve, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: <https://www.churchofengland.org/more/media-centre/coronavirus-covid-19-guidance-parishes/holy-week-and-easter-2020>.
- WIKIPEDIE, Impact of the COVID-19 Pandemic on Religion, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_religion.
- Youtube kanál Vatikánu, [online], [cit. 28. 5. 2020], dostupné z: Vatican Media Live <https://www.youtube.com/watch?v=M-RFWoMT574>.

Nejistota jako příležitost k proměně? Příspěvek k hledání přínosu současné pandemie na základě podcastů „U ambonu“

Pavel Pola

Uncertainty as an Opportunity for Transformation? Searching for the Positives of the Present Pandemic based on the Podcasts “At the Ambo.” Present article deals with the topic of uncertainty, starting by the analysis of the project “At the Ambo” – a podcast series of about 60 homilies of six Czech priests, that was broadcasted as an answer to the unexpected pandemic crisis and quarantine in March, April, May 2020. The goal of the article is to examine whether the uncertainty is only negative reality or if it has also a positive aspect and could become an opportunity for transformation. And what does this transformation consist in.

Keywords: Pandemic; Uncertainty; Transformation; Homily; Meaning of life

V tomto článku¹ se budu zabývat tématem nejistoty, které se situací současné pandemie úzce souvisí, a také tím, co dobrého zkušenost nejistoty může přinést a zda se může stát příležitostí k proměně. O pandemii nemoci Covid-19 bylo napsáno nepřehledné množství textů. V období, kdy nemoc v Evropě kulminovala, zaplavilo toto téma prakticky beze zbytku mediální prostor, odbornou a politickou debatu, ale také každodenní rozhovory lidí napříč celou společností. Je proto pochopitelné, že mnozí lidé jsou po několika měsících tohoto stavu tímto vším unaveni a nechtějí slyšet ani číst o tématech spojených s koronavirem. Domnívám se ovšem, že pandemická krize je prožitek, ze které bychom mohli jako jednotlivci i jako společnost ještě leccos dobrého vytěžit a který se může stát společnou zkušeností celého lidstva, pokud bude správně uchopen a reflektován.

V první části se budu věnovat jedné konkrétní iniciativě, která vznikla jako reakce na pandemickou krizi a karanténu, podcastovému kanálu „U ambonu“. Ve druhé části se zaměřím na to, jak se téma nejistoty a jejího případného potenciálu objevovalo ve vybraných příspěvcích této podcastové série. Ve třetí části článku přizvu do dialogu ještě další autory, kteří se pokoušeli uchopit téma pandemie a s ní související nejistoty, a kteří mě

¹ Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

inspirovali k tomu, abych vnímal nejistotu nejen negativně, jako situaci, které je třeba se za každou cenu vyhnout, ale také pozitivně, jako příležitost k proměně. Mým cílem bude ověřit a případně ukázat, zda a jakým způsobem se může nejistota stát příležitostí k proměně a také k jaké proměně může vést.

Nejistotu jsem zvolil z toho důvodu, že je to téma všeobecně dobře známé – zažíváme ji i v běžném každodenním životě. V situaci pandemie, a zejména v období karanténních opatření, jsme ji mohli ovšem pociťovat ve zvlášť zesílené míře. Mnohé její rozměry tedy lze díky pandemii vidět jakoby pod zvětšovací sklem. Nejistota bude pravděpodobně ustupovat pomaleji než samotná nemoc a s ní spojená opatření, lze tedy předpokládat, že bude výrazným tématem i nadále.

Co tuto nejistotu mezi lidmi vyvolalo? Co byly ony znejišťující faktory, které běžně v životě lidí nepůsobí, nebo rozhodně ne v takové míře jako v čase pandemie? Především naprostá nečekanost a nepředvídatelnost celé situace a také rychlost, s jako se nemoc rozšířila.² Globalizace přispěla k rychlejšímu šíření nemoci samé, ale také k rychlejšímu šíření znepokojujících informací. K tomu přistoupila protipandemická opatření – omezení společenského života, uzavření hranic, obchodů, škol i kostelů. Zneklidňující jsou i očekávané dopady, ať ekonomické nebo politické. Podstatným znejišťujícím faktorem byla také nedobrovolná samota.³ Lidé byli vybízeni, aby zůstávali doma, v preventivní karanténě, a vyhnuli se fyzickému kontaktu s druhými. Pro mnoho lidí to prakticky znamenalo úplnou osamělost – téměř třetina lidí v České republice, zejména seniorů,⁴ totiž žije

---

2 Pandemie nemoci Covid-19 si po půl roce od svého propuknutí vyžádala podle oficiálních statistik téměř 350 000 životů a onemocnělo jí více než 5 milionů lidí ze všech kontinentů a zemí světa, přičemž skutečné počty jsou podle nejrůznějších odhadů zřejmě mnohonásobně větší. Viz oficiální on-line statistiku Světové zdravotnické organizace [online], [cit. 25.5.2020], dostupné z: https://covid19.who.int/?gclid=EAIaIQobChMIwbvWwPDP6QIVxITVChIugAL6EAAAYASAAEglzpPD_BwE.

3 Craig Haney, psycholog zabývající se vězni umístovanými na samotkách, mluví o nedobrovolné samotě jako silném znejišťujícím faktoru. „Prázdnota zkombinovaná s totálním nedostatkem smysluplného sociálního kontaktu vede některé vězně k čemusi, co můžeme nazvat ontologickou nejistotou – nejsou si jisti, že existují, a pokud ano, kým přesně jsou. Mnoho vězňů mi řeklo, že v průběhu let vyvolávali spory se strážnými, jen aby se ujistili, že ještě existují.“ *Deník N*, 29. května 2020.

4 Podle švédského výzkumu, realizovaného v roce 2016 Národní radou pro zdraví a sociální péči, trpí 58 procent seniorů pocitem osamělosti. U nás bude číslo zřejmě podobné a brutální odstrizení seniorů od rodin během pandemie ho pravděpodobně ještě zvedlo. SIMONA BAGAROVÁ, Starobince pro třicátníky, *Respekt* 25/2020, 14. 6. 2020.

v jednočlenných domácnostech.⁵ Už v knize Genesis ale prohlašuje Bůh, když pohleděl na člověka stvořeného k jeho obrazu, že „není dobré, aby byl člověk sám“. (Gn 2,18)

1. Projekt U ambonu jako reakce na situaci nejistoty

Projekt „U ambonu“ se zrodil z iniciativy kláštera Fortna⁶ záhy po vyhlášení nouzového stavu vládou ČR 12. března 2020, a probíhal po celou dobu jeho trvání, tedy do 17. května. Jednalo se o krátké duchovní slovo na každý den, obvykle v délce 10–15 minut, ve kterém se střídalo šest kazatelů: jezuita Petr Vacík, spirituál římské koleje Nepomucenum Tomáš Roule, farář na Lomci u Vodňan Josef Prokeš, salesián a biblista Ladislav Heryán a bosí karmelitáni Petr Glogar a já.⁷ Vlastními příspěvky se zde zabývat nebudu, soustředím se na iniciativu jako celek a na promluvy kolegů. Cílem projektu bylo nabízet veřejnosti prostřednictvím podcastů, které později přebíralo i Rádio Proglas, duchovní slovo ve chvílích, kdy byly kostely zavřené a lidé žili izolovaně v domácí karanténě. Kazatelé se mohli v podcastech držet liturgických textů daného dne, případně komentovat aktuální dění a nebo prostě nabízet myšlenky, které jim připadaly v dané situaci užitečné.⁸

Vznikl tak cyklus více než šedesáti kázání, která jsou obsahově velmi různorodá. Cílem podcastů bylo poskytnout lidem podporu, ujištění

---

5 Podle dat ze sčítání lidu v roce 2011 žije v České republice téměř třetina lidí v jednočlenných domácnostech. V roce 1980 to bylo 23,7 procenta a v roce 1930 12,4 procenta. Viz [online], [cit. 25. 5. 2020], dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551799/170226-14.pdf/6232226f-f1c1-4d55-9101-26e04a3ab5fd?version=1.0>

6 Klášter Hradčany, Řádu bosých karmelitánů; www.fortna.eu.

7 Podcast „U ambonu“ měl každodenní sledovanost zhruba 1000 posluchačů a dostupný je například na <https://www.fortna.eu/uambonu> nebo v podcastových aplikacích. Citace uvádí datum publikování daného podcastu a časovou stopáž, kde se citovaný text nachází.

8 Projekt byl veřejností kladně přijat, autorům i koordinátorům se dostávala pozitivní zpětná vazba. Pozitivní dopad toho a podobných projektů kladně komentovaly i některé osobnosti, jako například prof. Tomáše Petráček v rozhovoru pro týdeník Respekt: „Projekty jako Fortna.eu, kde jsou on-line promluvy vynikajících katolických kazatelů nebo kázání Tomáše Halíka, jednak nastavují vysokou latku, jednak mají mnohem větší dosah než jen do církevních kruhů. Myslím, že spousta lidí si právě teď může poopravit svůj názor na křesťanství a zbavit se stereotypů.“ TOMÁŠ PETRÁČEK, Církev se nakazila přesvědčením, že na lidi je potřeba dohlížet od kolébky do hrobu, [online], [cit. 25. 5. 2020], dostupné z: <https://www.respekt.cz/rozhovor/cirkev-se-nakazila-presvedcenim-ze-na-lidi-je-potreba-dohlizet-svobodu-pokazi-a-zneuziji>.

a povzbuzení v nečekaně obtížném období.⁹ Kazatelé se nicméně neuchylovali pouze k utěšování, ale také se snažili nabídnout směr a inspiraci, jak využít co nejlépe tento čas. Někdy daný text komentoval biblické texty,¹⁰ jindy nabízel praktické rady k meditaci nebo duchovnímu životu,¹¹ někdy se zabýval inspirativním dílem jiného autora¹² a někdy se jednalo o osobní slova kazatele.¹³ Jejich společným jmenovatelem bylo, že je kazatelé směřovali lidem zasaženým nenadálou vlnou pandemie. To, že se některé příspěvky aktuální pandemické situaci explicitně nevěnovaly,¹⁴ bylo vždy rozhodnutím daného autora, a také mělo svůj význam. Podle osobního vyjádření se k pandemii a karanténě záměrně nevyjadřovali, protože už jim přišlo toto téma natolik omílané, že by působilo kontraproduktivně a možná paradoxně ještě více znejišťujícím dojmem se jím dále zabývat. Chtěli zkrátka nabídnout lidem možnost „přijít na jiné myšlenky“, aniž by je ovšem nabádali zavírat oči před realitou.

Situaci pandemie, karanténní a další opatření s ní související, dávali kazatelé do paralely k různým biblickým tématům a epizodám. Nejčastěji to bylo téma exodu a putování pouští,¹⁵ což bylo zapříčiněno do značné míry také tím, že začátek pandemie časově odpovídal postní době, která téma exodu a s ním souvisejících biblických textů v liturgii hojně využívá. Tato paralela pak nabízela interpretace aktuálního dění a jeho smyslu, právě jako cestu ke svobodě a do zaslíbené země. Nápaditá paralela se situací karanténní izolace byla například i biblické malomocenství,¹⁶ jehož důsledkem ve starověku byl život v izolaci – nikoliv především kvůli nakažlivosti nemoci, která zdaleka nedosahovala nakažlivosti Covidu-19, ale spíše kvůli stigmatizaci, kterou to obnášelo. I s tou jsme se v období současné pandemie setkali vůči lidem pocházejícím z míst zvýšeného výskytu nákazy. Vícekrát se také v podcastech objevila paralela náročnosti dané situace s porodem či novým narozením.¹⁷

9 Kazatelé sami v závěrečné reflexi komentovali, že i pro ně byl projekt přínosem, díky kterému se cítili být součástí velkého společenství, jež kolem „Ambonu“ vzniklo. Viz *Pestrost – Setkání – Cesta*, podcast U ambonu, 18. 5. 2020.

10 Např. LADISLAV HERYÁN, *Samařská žena*, 15. 3. 2020; JOSEF PROKEŠ, *U Ovčích brány*, 24. 3. 2020; PETR VACÍK, *Všichni jsme Lazar*, 1. 4. 2020; TOMÁŠ ROULE, *Nikodém*, 21. 4. 2020.

11 Zejména podcasty Petra Vacíka (*Znovu vynalézt sebe sama*, *Cesta osvícení*, *Rady na cestu*, a další).

12 Např. PETR GLOGAR, *Skrze temnotu se znovu rodíme*, 28. 3. 2020; Tomáš Roule, *Plivnutí*, 8. 4. 2020.

13 Např. LADISLAV HERYÁN, *Aby radost nezmizela*, 16. 5. 2020.

14 Zejména příspěvky Ladislava Heryána a Petra Vacíka.

15 Např. JOSEF PROKEŠ, *Stavět se na cestu a jít*, 18. 3. 2020.

16 PETR GLOGAR, *Bůh je otázka*, podcast U ambonu, 16. 3. 2020.

17 Např. TOMÁŠ ROULE, *Nikodém*, 21. 4. 2020.

Nemohu se věnovat všem nahraným textům a jejich tématům, byť byly vesměs velmi inspirativní a kazatelsky hodnotné, vybral jsem tedy od každého z autorů jeden reprezentativní podcast, který podle mého názoru nejvíce pracuje s tématem nejistoty a proměny, ať už je explicitně zmiňuje nebo ne. Jedná se o texty převážně ze začátku období karantény, kdy měli autoři potřebu tato témata více reflektovat. Novost a neznámost situace totiž nejistotu probouzela více, než ve chvíli, kdy už se ustálil nárůst počtu nemocných, vládní protipandemická opatření se již dále nezpříšňovala a lidé se naučili s výjimečnou situací žít.

2. Témata vybraných podcastů U ambonu

V následující části se soustředím na tyto promluvy: Petr Glogar, *Bůh je otázka* (16. 3. 2020); Tomáš Roule, *Celým srdcem, ne jenom trošku* (17. 3. 2020); Josef Prokeš, *Stavět se na cestu a jít* (18. 3. 2020); Petr Vacík, *Znovu vynalézt sebe sama* (20. 3. 2020); Ladislav Heryán, *Jakého boha uctíváme, tak vidíme druhé* (21. 3. 2020)¹⁸ a budu se věnovat otázce, jakým způsobem autoři čtou situaci nejistoty jako příležitost. Bylo by možné zvolit i jiný přístup, například sledovat sérii jednoho z autorů a všimnout si vývoje jeho témat, popřípadě zkoumat chronologicky vývoj témat v celém projektu. Protože projekt vznikl v reálném čase vyvíjející se pandemie, nebylo by to rozhodně bez zajímavosti.

2.1. Otázky a vztahy

Petr Glogar ve svém podcastu *Bůh je otázka* směřuje pozornost posluchačů na otázky, kterými se v životě, často nevědomě, zabývají. V době krize si jich všichni klademe více než obvykle, právě proto, že se cítíme znejistění. Nejistota a otázky spolu úzce souvisejí – nejistota vyvolává otázky a otázky bez odpovědí zase mohou působit další nejistotu. „Vynořují se otázky, jak to bude, jaký bude tento den, jak to bude za měsíc. Díváme se zpět a ptáme se, co bylo, jak to bylo.“¹⁹ Podle Glogara naše otázky a tedy i pozornost často směřují více do minulosti nebo do budoucnosti a málo se věnují přítomnému okamžiku. Přitom s druhými lidmi, s Bohem i se sebou samým se můžeme setkat pouze v přítomném okamžiku, tam, kde se právě nacházíme, jak poznamenává náš autor. Je tedy určitým cvičením a výzvou

---

¹⁸ Všechny epizody lze nalézt na tomto odkaze: <https://www.fortna.eu/uambonu>. Není bohužel technicky možné odkazovat na podcastové epizody jednotlivě. V citacích tedy uvádíme jejich název a datum jejich uveřejnění, podle kterých je lze dohledat v podcastovém seznamu.

¹⁹ PETR GLOGAR, *Bůh je otázka*, podcast U ambonu, 16. 3. 2020, 0:55.

vracet se do přítomného okamžiku a neutíkat do minulosti nebo budoucnosti, což je někdy náročné, protože to obnáší kontakt s realitou, která bývá jiná, než jakou bychom si ideálně představovali. Situace nejistoty přináší nepohodlné otázky. Domnívám se, že otázky mohou být v určitém smyslu užitečnější než odpovědi. Otázky totiž člověka ze své podstaty zneklidňují a uvádí do pohybu a hledání odpovědi. Naproti tomu odpověď působí dojmem dosaženého cíle a člověka tedy spíš zastavuje a brzdí.

Pandemie nám mohla dát příležitost uvědomit si otázky, které v běžném životě zůstávají ukryté pod vrstvou stereotypů a jistot, jak uvádí Petr Glogar. Nejistota sama je vlastně otázkou, i když ještě ne nutně slovně formulovanou. K té je třeba člověka ochotného se tázat. Položení si otázky je vlastně připuštění nejistoty a její přijetí. Člověk, který si je ve všem jistý, se nepotřebuje tázat, protože všechno ví, o ničem nepochybuje. Naproti tomu otázka je známkou otevřenosti vůči nejistotě a tedy i vůči jejímu možnému potenciálu. Petr Glogar ve svém textu říká, že jde o to, zaslechnout tu nejdůležitější otázku, která je za všemi ostatními otázkami, v jejich hlubině, a kterou nám klade Bůh. Tou otázkou je „kým jsme?“ Tato otázka má osobní charakter, nelze na ni nalézt teoretickou odpověď nebo přijmout a zopakovat odpověď od někoho jiného, vlastně ani od Boha, protože je to on, kdo nám ji svým Bytím klade. „Bůh je především otázkou. Nedává odpovědi, rozhodně ne laciné odpovědi. A na tuto Boží otázku nacházíme odpověď na naší cestě životem.“²⁰

Druhým tématem, kterému se Glogar ve svém příspěvku věnuje, jsou vztahy. Na prvním místě vztah k Bohu a život v jeho přítomnosti. Tento vztah se projevuje ve vztazích k lidem, se kterými se On identifikuje. „Cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“ (Mt 25,40) Díky tomu, že jsme neměli v době karantény možnost naplno naše vztahy realizovat ve vzájemném setkávání, komunikaci a spolupráci, uvědomujeme si více jejich hodnotu a doceňujeme jejich drobné projevy. „Pravděpodobně zakoušíme izolovanost, ale také můžeme zakoušet sílu vztahů: že na nás někdo myslí, že je nám někdo na blízku. (...) Je to čas, kdy skrze malá gesta, která jsou znamením velké Boží přítomnosti, se stáváme darem jedni pro druhé. Můžeme tak přinášet kousek naděje, radosti a uzdravení.“²¹ Nejistota tedy může vést k docenění vztahů.

Ve světle těchto úvah se domnívám, že docenění vztahů se navenek projevilo – nakolik to bylo kvůli různým opatřením možné – vlnou solidarity, které jsme byli svědky. Lidé byli ochotni nasazovat se pro druhé,

²⁰ PETR GLOGAR, *Bůh je otázka*, podcast U ambonu, 16. 3. 2020, 7:45.

²¹ PETR GLOGAR, *Bůh je otázka*, podcast U ambonu, 16. 3. 2020, 9:05.

věnovat svůj čas, pracovat zadarmo. Na první pohled by to mohlo působit jako pouhý aktivismus a impulsivní reakce, jejichž cílem je zahnat prázdnotu a samotu. Ve skutečnosti je ale solidarita něco hluboce lidského. F. J. J. Buytendijk ve své esejí *Osobní odpověď na bolest* popisuje sounáležitost, solidaritu jako nejvyšší a nejlidštější odpověď na ni. Bolest (a podobně i nejistota) není přínosná pouze v tom, že posiluje naši odvahu, učí nás pokoře, trpělivosti a sebeovládání, ale „bolest umožňuje vědomou účast na dramatické realitě světa“.²² Hluboce nás spojuje s ostatními lidmi.

2.2. Vzpomínat správným způsobem

Situace pandemické krize a s ní spojených opatření v mnohém připomíná nejistotu během putování starozákonního Izraele na cestě exodu. Takto reflektuje aktuální situaci Josef Prokeš v podcastu *Stavět se na cestu a jít*. Lidé se tehdy, podle Prokešova komentáře, po odchodu z Egypta ocitli v neznámém prostoru, zažívali nepohodlí a nevěděli, co se bude dít, ani jak dlouho to bude trvat. To vše bylo zdrojem velké nejistoty. Biblické vyprávění popisuje situace, kdy to Izraelci chtěli vzdát, kdy litovali svého rozhodnutí odejít z malé jistoty egyptského otroctví do velkého nejistého prostoru svobody.²³ Museli tedy být neustále povzbuzováni v cestě a ujišťováni o Boží přítomnosti a přízni a o tom, že jejich putování má smysl a cíl. Podobný stav jsme mohli zažívat i během karantény, jak poznamenává Prokeš, přestože jsme se fyzicky na žádnou cestu nevydávali, právě naopak, byli jsme vybízeni, abychom omezili pohyb a cestování. „Situace, kdy jsme vykolejeni z toho, na co jsme zvyklí, nás povzbuzuje, abychom vyšli z našeho držení pozic, z pouhého přežívání a konečně se vydali dál.“²⁴

Klíčovou vlastností během tohoto putování, o kterou stojí za to pečovat, se podle Prokeše ukazuje být paměť. Přestože se týká minulosti, nemá člověka do minulosti vracet, ale má mu pomáhat žít lépe a plněji přítomnost. Paměť je jako kořeny, které mají udržovat člověka pevně v zemi, i když přichází obtížné podmínky.

Na té cestě potřebujeme dobrou paměť. Ne abychom žili v minulosti a vzpomínali na staré dobré časy – to právě Izrael na cestě exodu často dělal a to ho vracelo zpátky a zpomalovalo. Naopak máme vzpomínat na to, co Bůh dělal v našem životě, jaké dobré skutky v něm vykonal a jak do něj dokázal vstupovat.

²² F. J. J. BUYTENDIJK, *Osobní odpověď na bolest, Bolest a naděje. Deset esejí o osobním zrání*, Praha: Vyšehrad, 1992, 230.

²³ Srov. Ex 14,11–12; 16,3 a další.

²⁴ JOSEF PROKEŠ, *Stavět se na cestu a jít*, podcast U ambonu, 18. 3. 2020, 3:45.

Znamená to být člověkem, být církví, která dobře ví, co od Boha dostává. Vede nás to k vděčnosti.²⁵

Ne každé vzpomínání je přínosné a plodné. Tím rozlišujícím prvkem je, jak uvádí Josef Prokeš, vděčnost. Vzpomínání, které nevede k vděčnosti, potřebuje proměnu a očistění. Na jednu stranu nás mohou vzpomínky tížit jako břemeno, které neseme, ať už v podobě traumat nebo vin, nedořešených úkolů a neuzavřených vztahů. Takováto paměť potřebuje být uzdravována podobně jako nemocné a zraněné tělo. Někdy hraje čas ve prospěch uzdravení, ale většinou sám o sobě nestačí. K vlastnostem lidské paměti patří, že si vybírá, a mnohdy si snáze pamatuje to špatné a to dobré zapomíná. Vědomě to ovšem můžeme ovlivňovat a určovat tak, jaký obrázek o naší minulosti si vytváříme. Na druhou stranu může paměť nabízet útek do minulosti od toho těžkého v přítomnosti. Ani tehdy neplní dobře svoji úlohu, přestože vzpomíná na dobré věci. Ona vděčnost totiž není jen záležitostí minulosti, ale mnohem spíše je to postoj přítomnosti. Vděčnosti se učíme drobnými kroky, třeba pouhým ohlédnutím se za uplynulým dnem a hledáním konkrétních důvodů k vděčnosti.

„Vzpomínání nás nemá zbavovat odvahy jít do budoucnosti, ale mám nám to odvalu dávat. Je třeba vzpomínat správným způsobem.“²⁶ Jenom vděčnost nás může udržovat na cestě. A v situacích, kdy máme sklon vidět spíše to těžké, to co nemůžeme, co se nepodařilo, co nás ohrožuje – je dobrým úkolem a cvičením hledat druhou stránku mince, která zde vždycky je. V čem je tato situace přínosná, co přes všechna omezení můžeme, co se i uprostřed nezdaru podařilo, co se nabízí za příležitosti. Situace nejistoty může svádět k postoji nespokojenosti, stěžování si, naříkání. Pokud se ale člověk nedá svést do této slepé uličky, může se nejistota stát skvělým substrátem, ze kterého vyrůstá skutečná vděčnost za ty největší dary, které dostáváme. Tím je na prvním místě naše bytí, náš vlastní život. Často ho bereme jako něco samozřejmého, nebývá sám o sobě předmětem naší vděčnosti. Situace nejistoty může vést k uvědomění si tohoto daru, který nám zůstává i přes všechny ztráty.

2.3. Víra celým srdcem

Situace krize může být příležitostí k prohloubení spirituality ve smyslu osobního vztahu s Bohem. Nemožnost společenského a církevního života byla pro mnohé věřící velkým znejistěním, protože právě společná setkávání a liturgie pro ně byla nosným prvkem jejich spirituality. A tak se

²⁵ JOSEF PROKEŠ, *Stavět se na cestu a jít*, podcast U ambonu, 18. 3. 2020, 10:15.

²⁶ JOSEF PROKEŠ, *Stavět se na cestu a jít*, podcast U ambonu, 18. 3. 2020, 12:00.

objevila otázka, co z nás dělá křesťany, když to není nedělní účast na bohoslužbě. Na tuto otázku reaguje Tomáš Roule v podcastu *Celým srdcem, nejen trošku*, když cituje Ježíšovu odpověď samařské ženě: „Nastává hodina, kdy opravdoví Boží ctitelé budou Boha uctívat v duchu a v pravdě.“ (Jan 4,23) Situace pandemie se stala příležitostí ověřit si platnost a nosnost těchto Ježíšových slov. Jestliže je Boha možné nacházet a ctít na jakémkoliv místě a v jakémkoliv čase, nejen v posvátném prostoru a při posvátných úkonech, nebyli věřící během karantény o nic ochuzeni. Následovat Boha celým srdcem znamená hledat ho v běžných situacích běžného dne. Znamená to docenit, že „vaše tělo je chrámem Ducha.“ (1 Kor 6,19) To je nejen nasměrováním, kde se má odehrávat skutečná bohoslužba, ale zároveň také nejhlubším potvrzením důstojnosti každého člověka. Bůh v každém člověku přebývá jako v chrámě.

Toto hledání Boha osobním způsobem a ve všech věcech, by mělo být samozřejmou podobou spirituality, nejen náhradním řešením pro dobu pandemie. „Bůh si přeje, aby ho lidé takto ctili.“ (Jan 4,23) Je to totiž cesta pravdivé a svobodné víry. „Učíme se být na mnoha dobrých věcech svobodnější.“²⁷ A to i v oblasti víry a spirituality. Nejistota nás může osvobodovat – nejen od zjevných závislostí na špatných či škodlivých věcech. Ale také od nenápadných závislostí na věcech dobrých (jakou může být dokonce i liturgie, náboženské rituály), které nás mohou znesvobodňovat úplně stejným způsobem jako něco špatného, když na nich lpíme.

Doplnil bych, že cestu tohoto osvobozování a očišťování můžeme nazvat cestou mystiky a jejím cílem je právě „víra celým srdcem“. Církevní historik Tomáš Petráček připomíná, že mystika se rozvíjela často právě v situacích různých pandemií nebo omezení společného prožívání víry.²⁸ Toto osvobození srdce, které je schopné cele se nasměrovat k Bohu a k dobru, se projeví nejen ve vnitřním prožívání člověka, ale také navenek. Je to krásný paradox opravdové spirituality: kdo začne být cele pro Boha, začne být rukou v ruce s tím i cele pro druhé. Pandemie nám mohla nabídnout osvobození a tím i uvolnit naše srdce, aby vidělo druhé a naše

²⁷ TOMÁŠ ROULE, *Celým srdcem ne jenom trošku*, podcast U ambonu, 17. 3. 2020, 6:28.

²⁸ „Po morových epidemiích to vzbudilo různé typy reakcí, od hédonismu po akty křesťanského heroismu, kdy se křesťané hlásili k ošetřování nemocných, přestože věděli, že nakazí a zemřou. Morová epidemie ve 14. a 15. století ale vedla k probuzení niterné individuální zbožnosti, která přinesla svoje plody s rozvojem knižtisku až k velkému prohloubení náboženského života v následném období. Vzniká křesťanský humanismus, který hlouběji vnímá celek lidství i s tíživostí smrti, bolesti a utrpení, rozvíjí se charita. Není ale automatické, že dojde k obnově. Je možné, že to později rychle vytěsníme a vrátíme se k běžnému provozu.“ TOMÁŠ PETRÁČEK, *Církev se nakazila přesvědčením, že na lidi je potřeba dohlížet od kolébky do hrobu*, Respekt, 1. 5. 2020.

vzájemné propojení. Roule k tomu dodává: „Najednou máme skutečný společný zájem, najednou to bez druhých nezvládneme.“²⁹ Mystika, „víra celým srdcem“ vede k solidaritě, která je jejím potvrzením.

2.4. Nový pohled na sebe sama

Doba karantény a nouzového stavu se ve své první fázi (alespoň v Evropě) kryla s postní dobou. Petr Vacík ve svém podcastu *Znovu vynalézt sebe sama* uvažuje, v čem spočívají paralely těchto dvou období (postní doby a období karantény) a v čem nám kladou podobné výzvy.

Zvláštnost těchto dnů, zvláštnost té planetární virózy, a zvláštnost dnů liturgického roku, což je doba postní, nám poskytují ideální podmínky pro to, abychom znovu našli sebe sama. Ty podmínky nejsou ideální samy o sobě, jsou ideální vzhledem k určitému účelu. Tím účelem je znovu vynalezení sebe sama, těmi podmínkami je to, co vidíme kolem sebe: zpomalení, protože není možné dělat všechno to, co jsme dělali před týdnem nebo před třemi týdny, je to také ticho, protože už tu není tolik zábavy, pokud nesledujeme stále zprávy. Ticho může zabírat více času ale také více významu, bude hrát větší roli, a ne vždycky pohodlnou.³⁰

Těmi výhodnými podmínkami není jenom dostatek času, který zapříčinilo ono zastavení běhu světa. Pro mnohé byl tento čas naopak hektičtější, ať už to byli zdravotníci v první linii, další pomáhající profese, ale také učitelé učící náročnějším způsobem na dálku, nebo rodiče, kterým zůstaly doma školou povinné děti a zároveň vypadly všechny služby, které v péči o rodinu využívali. Těmi podmínkami je spíše ticho jako nejistota. Ticho je podle Vacíka spíše onen zneklidňující hlas než něco pohodlného. A komentuje, co znamená „znovu vynalézt sebe sama“. Je to víc než jen změnit svůj životní styl, estetiku oblékání, aktivity, upravit svoje chování, jak bývá obecně chápáno, i víc než jenom třeba věnovat více času modlitbě atd... Je to ona proměna smýšlení, ke které vybízí evangelium (srov. Mk 1,15). Nemusí to znamenat, že se změní nějaká věc, ale změní se náš úhel pohledu.

Ticho a zpomalení pro nás způsobují něco, co zažíváme jako ztrátu jistot. (...) Vede to k prohloubení způsobu vnímání. Můžeme vnímat i blízkost smrti. Fakticky není smrt o nic dál nebo blíže než před měsíce. Vidíme svůj život a svůj zbývající čas jasněji. Uvědomujeme si otázku, kolik mi zbývá času a jakým způsobem s tím časem naložím.³¹

²⁹ TOMÁŠ ROULE, *Celým srdcem ne jenom trošku*, podcast U ambonu, 17. 3. 2020, 7:00.

³⁰ PETR VACÍK, *Znovu vynalézt sebe sama*, podcast U ambonu, 20. 3. 2020, 7:00.

³¹ PETR VACÍK, *Znovu vynalézt sebe sama*, podcast U ambonu, 20. 3. 2020, 8:35.

Je to tedy příležitost znovu nalézt sebe sama. Znovu navázat kontakt, naslouchat sobě, znovu objevit hodnotu a jedinečnost vlastního života. Domnívám se, že ve smyslu starého přísloví, že přítele může člověk opravdu poznat v nouzi, v extrémních podmínkách, tak i sebe sama poznáváme lépe v nestandardních a náročných situacích. Můžeme poznat svá slabá místa, svou křehkost, nedokonalost, ale také své silné stránky. Sebezpoznání pak jde ruku v ruce s poznáním druhých a poznáním Boha. Znovu nalézt sebe sama vede k tomu, že v jádru našeho srdce znovu nalezneme přítomného Boha. Petr Vacík uzavírá svůj příspěvek přáním, abych ty velké Velikonoce, ke kterým míří postní doba, ale vlastně celou pozemskou cestu člověka, chápali jako znovunalezení života: tedy umění žít plněji, více a radostněji sami pro sebe, pro druhé, v přítomnosti Boží.

2.5. Nový obraz Boha

S hledáním a novým pohledem na sebe sama souvisí i nový pohled na Boha, nový obraz Boha. Krizové situace tento obraz prověřují. Ladislav Heryán v podcastu *Jakého boha uctíváme, tak vidíme druhé* komentuje podobnost o farizejovi a celníkovi v chrámě. (Lk 18,9–14) Dává do souvislosti obraz, jaký má člověk o Bohu s tím, jaký má ten samý člověk vztah k druhým lidem. V situacích nejistoty vystupuje tento obraz více na povrch, člověk odkládá zábrany a společenské konvence. Nejistota jakoby odhaluje, jací doopravdy jsme. A tedy jaký je náš obraz Boha. A přestože se různí lidé hlásí ke stejné náboženské tradici, ještě to neznamena, že mají o Bohu stejné představy.

Modlí se farizej a celník ke stejnému Bohu? Jaký je Bůh, ke kterému se modlí farizej a jaký je ten celník? Farizejův Bůh je Bohem zásluh a odměn. Celníkův Bůh je přijetím, milosrdenstvím a pochopením. Jsou to dva zcela protikladné světy. Protože Bůh milosrdenství nemůže být zároveň Bůh zásluh a odměn. Ježíšovým Bohem je spíše Bůh celníkův. Celník totiž v Ježíšových očích odchází ospravedlněn a nikoliv farizej. Zatímco farizej se chodí vytahovat před karikaturu boha.³²

Jak se ale utváří tento obraz Boha? Tomu se Heryán ve svém příspěvku nevěnuje, zato se tímto tématem do hloubky zabývá ve své knize *Falešné představy o Bohu* Karl Frielingsdorf,³³ který popisuje, že naše představa o Bohu se vytváří od raného dětství na základě vztahů s rodiči a dalšími autoritami a jde ruku v ruce s vědomím naší vlastní hodnoty. Každý člověk

³² LADISLAV HERYÁN, *Jakého boha uctíváme, tak vidíme druhé*, podcast U ambonu, 21. 3. 2020, 9:57.

³³ KARL FRIELINGSDORF, *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

má nějakou představu a obraz Boha, i když může být z velké části nevědomý. Nejde přitom jen o racionální představu, ale o životní postoj, který se projevuje v činech, gestech, vztazích i osobním prožívání. Mnohé jednání či prožívání lze vysvětlit tím, jaký obraz Boha daný člověk má.

Myslím, že virová pandemie ukázala mnohé naše představy o Bohu – ať už o tom trestajícím nebo dokonce mstícím se, nebo naopak soucítícím, Bohu lhostejném nebo otcovským. Situace nejistoty nás zbavuje některých iluzí o Bohu, který vyřeší všechno za nás. Vždyť ani rodičovská láska se neprojevuje tím, že všechno dělají za své děti a že se snaží je uchránit každého nepohodlí a bolesti. Taková láska by nevedla k růstu milovaného člověka. A mnoho lidí má i takovouto zjednodušenou představu o Bohu – ať už v něj věří, nebo ho díky tomu odmítají. A právě zvědomění těchto představ je prvním krokem k tomu, abychom naše karikatury a falešné představy očišťovali, jak uvádí Frielingsdorf. Obraz Boha je totiž jako vzduch, který dýcháme – může být toxický, a tím pádem se nám špatně dýchá nebo se dokonce pomalu otravujeme, nebo může být zdravý a svěží, ve kterém člověk prospívá a dobře se mu žije. Takto se k tomu vyjadřuje v jiném podcastu Petr Glogar:

Obraz Boha je často propojen s tím, co prožíváme v životě, a tak se nám někdy může zdát, že nás Bůh vlastně nemá rád, že o nás nestojí. Protože si ho promítáme do svých trablů a těžkostí, které máme v životě. Ježíš nabízí slepému člověku, aby byl uzdraven, aby se díval na svět Božíma očima.³⁴

Z obrazu Boha nejen sami žijeme, ale také ho kreslíme pro druhé svým životem. Ať už jako jednotlivci nebo jako společenství či církve. Náš vlastní obraz Boha přeložený do našich postojů, hodnot, priorit, do našeho způsobu mluvení a jednání, do toho, jak vytváříme naše vztahy, se stává obrazem Boha pro druhé. Ve světle pandemické krize můžeme tedy revidovat a očišťovat naši představu o Bohu.

3. Další pohledy na nejistotu

Autory podcastu *U ambonu* teď uvedu do diskuze s dalšími autory, kteří se tématem nejistoty zabývají a kteří ukáží ještě její další rozměry a souvislosti. Ať už její pozitivní stránku a potenciál, nebo její nevyhnutelnost pro duchovní a lidský růst, či dokonce to, jak skrze nejistotu může působit Boží milost, nebo že sama nejistota může být milostí, tedy Božím obdarováním. Nejistotu lze považovat za jednu z životních veličin, za něco, co k životu neoddělitelně patří a co čas od času zažívá každý člověk. Prožívá ji ve chvíli,

³⁴ PETR GLOGAR, *Protřít si oči*, podcast *U ambonu*, 22. 3. 2020, 12:02.

kdy jsou zpochybněny jeho dosavadní jistoty, kdy ztrácí své životní opěrné body, tedy věci, na které spoléhá, které zná a které mu vytvářejí pocit bezpečí. O nejistotě jako duchovním tématu mluví různým způsobem teologové, učitelé spirituality či mystikové a považují ji za důležitou součást života a duchovní cesty.³⁵ Pokládají ji dokonce za učitelku, která může člověka dovést tam, kam by z vlastních sil a z vlastních rozhodnutí nikdy nedošel.³⁶ Nejistota úzce souvisí s klasickými metaforami z oblasti spirituality, jakými jsou třeba poušť, noc, temnota, které člověka vedou cestou očištění a osvětlení. Nejde o to zcela překreslit nejistotu v něco pozitivního a úžasného. Tyto metafory ale naznačují její pozitivní potenciál.

Inspirativním způsobem reflektuje současnou nejistotu americký fran-tiškář Richard Rohr. V souvislosti s pandemií mluví o „liminálním prostoru“, tedy o prostoru, který si můžeme představit jako prostor na prahu mezi dvojitými dveřmi. Je to situace, kdy člověk opustil jednu místnost, ale zatím nevstoupil do té další.

Obvykle vstupujeme do liminálního prostoru, když je náš předchozí způsob bytí poškozen nebo se změnil – třeba když ztratíme práci nebo milovanou osobu, během nemoci, při narození dítěte, nebo při větším stěhování. Je to milostivý čas, který ale většinou jako ‚milostivý‘ vůbec nepocítujeme. V tomto prostoru nemáme jistotu ani kontrolu. Tato globální pandemie, kterou nyní procházíme, je příkladem velkého společného liminálního prostoru.³⁷

Podle Roha v tomto prostoru nejistoty přestávají fungovat naše nauce a osvědčené postupy, můžeme zažívat strach či bolest, ale zároveň jsme paradoxně otevřenější něčemu novému. Naše jistoty, které mají často podobu zvyků a stereotypů, nás mohou osleповat, takže mnohé věci a životní výzvy prostě nevidíme. Ztráta těchto jistot, rozbití toho, na co jsme spoléhali, je milostivý čas právě proto, že je příležitostí vstoupit do něčeho nového. Když se nedržíme našich jistot, máme obrazně řečeno volné ruce pro uchopení něčeho nového. Můžeme mluvit o vykojení ze zajetých stereotypů, které nás zkrátka donutí hledat novou cestu, pokud nechceme zůstat a čekat na místě. Ztráta jistot je, podle Rohra, zároveň pří-

35 Např. Nicolae Steinhardt: „Obrovská důležitost nejistoty. A to samé platí o úzkosti. Nevíme. Nakolik přijímáme Krista, nevíme, co bude se světem. A následně: nevíme, co bude nakonec s námi. Úzkost je rysem lidského rodu, náš chromozomální počet na psychické úrovni. (...) Cesty, které vedou k víře, mají všechny stejná jména: sázka, dobrodružství, nejistota, bláznivé myšlenky.“ NICOLAE STEINHARDT, *Diario della felicità*, Milano: ReDiviva, 2017, 316, 102.

36 Srov. např. JAN OD KRÍŽE, *Temná noc*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, 80–81.

37 RICHARD ROHR, *Between two Worlds* [online], [cit. 26. 4. 2020], dostupné z: <https://ucw.org.uk/liminal-space/>.

ležitostí a impulsem k proměně. Úkolem víry v takovýchto těžkých chvílích není pouze přinášet útěchu, ale především se pokusit zhlédnout v nich výzvu, pozvání, znamení, Boží oslovení a smysl. Tedy symbolicky číst události.

Další inspiraci přináší nedávno jmenovaný kardinál českého původu Michael Czerny v komentáři pro deník *La Stampa*, kde hovoří o situaci „pozastaveného času“, který všechny donutil zpomalit frenetické životní tempo.

Karanténa nás vytrhla z naší obvyklé sítě vztahů a samota způsobila mnoha lidem nepříjemné překvapení. Rostoucí počet úmrtí zapříčinil hluboké znepokojení těch, kteří se nikdy reálně nepostavili před tajemství své vlastní smrti. Mnozí lidé ve chvíli, kdy se mají vypořádávat se sebou a se svým vnitřním životem – nebo snad proto, že hledají útěchu a jistotu anebo znovu objevují tradice, v nichž byli vychováni – pocítili potřebu začít hledat Boha.³⁸

Na jednu stranu je pozastavený čas hluboce zneklidňující. Když zastaví vlak mimo stanici, cestující se s obavami ptají, co se děje. Pozastavený čas vyvolává otázky a pochybnosti, člověk zůstává více sám se sebou a může tedy zaslechnout i znepokojící otázky svého vlastního nitra. Toto pozastavení je ale životně důležité. Podle Czerného právě v hloubi těchto otázek a pochybností může začít skutečné životní hledání a nacházení, včetně hledání Boha.

Poslední autorkou, která sice už nežije, a tedy nemohla reagovat na pandemickou situaci, která ale přesto nabízí inspirativní pohled na současnou krizi, je Elisabeth Kübler-Rossová. Lékařka, která se zabývala smrtí a umíráním, a tím, jak se s nimi umírající člověk a jeho okolí vyrovnávají. Tato témata se v období pandemie také objevovala, vždyť právě ohrožení života nemocí Covid-19 dalo do pohybu všechna zmíněná opatření. Reakce na nejistotu vyvolanou pandemií mohou být v mnohém podobné fázím umírání podle Elisabeth Kübler-Rossové.³⁹ Ať už to je negace reality a vytvoření si iluzí,⁴⁰ ve kterých dotyčný opět najde pocit jistoty, nebo reakce hněvem

38 Kardinál MICHAEL CZERNY, Je třeba revidovat život, abychom neutonuli v bažině každodenních problémů, *La Stampa* [online], [cit. 22. 4. 2020], dostupné z: <https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2020/04/22/news/coronavirus-czerny-serve-revisione-di-vita-non-affondiamo-nella-palude-dei-problemi-quotidiani-1.38748985>.

39 ELISABETH KÜBLER-ROSS, *O smrti a umírání*, Praha: Portál, 2015.

40 A tak například v počátcích pandemie mnozí tvrdili, že se jedná o pouhou chřipku, což potvrzovala i řada odborníků z řad lékařů, například uznávaný český kardiolog prof. Jan Pirk. Viz rozhovor Koronavirus není sranda, už bych ho nezlehčoval. Jen hlupák nemění názory, přiznává z karantény profesor Pirk, *Deník N* [online], [cit. 18. 3. 2020], dostupné z: <https://denikn.cz/317831/koronavirus-neni-sranda-uz-bycho-nezlehcoval-jen-hlupak-nemeni-nazory-priznava-z-karanteny-profesor-pirk/>.

či depresí, včetně hledání viníka, na kterého by bylo možné tento hněv směřovat.⁴¹ Přijetí nejistoty, smíření se s ní, což by byla poslední závěrečná fáze na škále Kübler-Rossové, pak otevírá bránu k využití pozitivního potenciálu nejistoty, kterým může být právě proměna.⁴²

Závěr

Autoři podcastů „U ambonu“ potvrzují počáteční předpoklad, že nejistota skutečně je příležitostí k proměně, a že nejinak tomu je i v případě nejistoty vyvolané koronavirovou pandemií. Každý z našich autorů vnímá potenciál nejistoty trochu někde jinde, což jen ukazuje na to, že i jí způsobená proměna bude u každého člověka zcela originální – ať už je to prohloubené sebepoznání, očištění paměti, prohloubení víry, jasnější pohled na sebe sama nebo na Boha. Vybrané texty naznačují, že tato proměna je málokdy velká, nějak radikální a na první pohled jasně viditelná. Na to trvala pandemie zřejmě příliš krátkou dobu a je otázkou, zda radikální proměnu způsobí prostě jen silnější a delší vnější impuls. Pravděpodobně ne. K impulsu je potřeba ještě rozhodnutí, ale také pomoc shůry, Boží milost. Bez ní se proměna nemůže odehrát.

Proměnou na rozdíl od pouhé změny, která se děje někde venku, rozumí naši autoři vnitřní proces, který může jít ruku v ruce se změnou vnější, ale nemusí. Tento rozdíl je možné vyjádřit dvojicí termínů metanoia a metamorfóza – tedy změna smýšlení a změna tvaru, podoby.⁴³ Vnější změny, „změny tvarů“ se mohou dít samy od sebe, nebo prostou posloupností příčin a následků. Proměna se ovšem neobejde bez spoluúčasti člověka a jeho svobodného rozhodnutí. Proměna je výsledkem změny uchopené jako výzvy a rozhodnutí, které na tuto výzvu odpovídá a přetváří ji v něco nového. Aby člověk našel sílu a odvahu k takovému rozhodnutí, potřebuje být přesvědčen o smysluplnosti situace, ve které se nachází. Jenom tato základní důvěra v to, že věci, které se dějí, mají smysl a hodnotu, umožní

41 Sem by spadaly i pokusy interpretovat pandemii jako Boží trest, jichž jsme bohužel ještě i dnes svědky. Z českých církevních představitelů to byl arcibiskup Jan Graubner. Ve své modlitbě zveřejněné v médiích uvádí prosbu: „Stáhni trestající ruku a zastav lavinu nemocí.“ [online], [cit. 15.3.2020], dostupné z: <https://www.ado.cz/2020/03/15/modlitba-arcibiskupa-olomouckeho-jana-graubnera/>; dále například polští duchovní i někteří biskupové, nebo konzervativní izraelský rabín Meir Mazuz. Viz [online], [cit. 8.4.2020], dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sвета/koronavirus-nakaza-epidemie-pandemie-izrael-homosexualita.html.

42 Tento přístup vnímání krize jako příležitosti koresponduje s výzvou Druhého vatikánského koncilu číst události dějin jako znamení času. Druhý vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 4.

43 Srov. PETR VACÍK, *Znovu vynalézt sebe sama*, podcast U ambonu, 20. 3. 2020.

využít i jejich skrytý potenciál. Jinak zůstane bez povšimnutí, odmítnutý společně s odmítnutím dané situace.

V tomto smyslu aktuální pandemie přinesla množství změn, z nichž některé jsou dočasné a vrátí se pravděpodobně brzy do původního stavu. Například to, že někdo prodělal dané onemocnění, někdo musel strávit čas v povinné karanténě, někdo musel zrušit dovolenou, někdo pracovat nebo učit se z domova, ale také to, že byly zavřené hranice států, obchody, školy, kostely a mnohé další instituce, že všichni museli nosit roušky a podřídit se speciálnímu režimu preventivních opatření. Některé změny budou trvalejší a něco se pravděpodobně do původního stavu nevrátí. Někteří lidé přišli o práci, některé firmy zkrachovaly, některé osobní a rodinné vztahy nevydržely zvýšenou míru zátěže, někteří lidé si nesou zdravotní následky a pro některé byla situace hlubokým psychickým nebo duchovním otřesením, z kterého se budou ještě dlouho vzpamatovávat. Všechny tyto situace jsou ale pouze příležitostí – mohou se rozvinout podle toho, jak je daný člověk uchopí.

Proměna se děje uvnitř, v lidském postoji, ale následně se projeví i navenek v lidském konání. Některé věci už prostě dál člověk nemusí dělat stejně, a tento „pozastavený čas“ mu dal příležitost si to uvědomit, vyzkoušet a možná nalézt odvahu zvyky odložit či změnit. Jak to ostatně reflektoval i papež František během svého mimořádného požehnání *Urbi et Orbi* v čase pandemie: „Je to čas volby mezi tím, co je trvalé a tím, co pomíjí, čas oddělení toho, co je nezbytné od toho, co nezbytné není.“⁴⁴ Ztráta jistot se může stát pozváním k hledání jistot nových a hlubších, k revizi toho, na co skutečně spoléháme, čemu věnujeme svůj čas, energii a pozornost.

V případě proměny v důsledku pandemické nejistoty se jedná o drobné ale důležité posuny v lidském smýšlení, vnímání, vztahování se, postojích. Pandemická krize se stává jakýmsi katalyzátorem této proměny, protože nás na dané oblasti našeho života upozorňuje, dává nám pocítit jejich důležitost (někdy i skrze jejich ztrátu), nabízí v určitém smyslu výhodné podmínky. Vynucené zastavení a rozbití určitých stereotypů může vést k novému kladení si důležitých otázek, znovudocení vztahů, utřídění priorit a žebříčků hodnot. Může podpořit osobní spiritualitu a očistit obraz Boha, ale také znovunalezení sebe sama. Díky nejistotě si uvědomujeme, kým jsme: že jsme na prvním místě lidmi, spolu s ostatními.

---

⁴⁴ Papež FRANTIŠEK, *homilie 27. března 2020 v rámci mimořádného Urbi et Orbi*, [online], [cit. 22. 4. 2020], dostupné z: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200327_omelia-epidemia.html.

Všechny tyto úvahy mě vedou k závěru, že zkušenost pandemie a nejistoty měla svůj smysl. Mohli bychom parafrázovat tezi zakladatele logoterapie V. E. Frankla, že „utrpení má smysl, jestliže se ty sám stáváš jiným.“⁴⁵ Nejistota má smysl, pokud se díky ní stáváš jiným. Využít tento potenciál, stát se jiným, znamená nepromarnit svěřený čas. Dokonce bych řekl, že nás zkušenost pandemie a s ní spojené nejistoty nemůže nechat stejnými. Jejím vlivem se nutně měníme. A jde o to, zda se rozhodneme vědomě tento proces uchopit a aktivně do něj vstoupit, nebo zda se zřekneme odpovědnosti a necháme se pouze unášet proudem změn.

Za nejdůležitější přínos nejistoty já sám považuji příležitost naučit se postoji skutečné vděčnosti, jak již zaznělo v reflexi našich autorů.⁴⁶ Uchopit nejistotu pozitivně v tomto smyslu znamená projevovat vděčnost za zdánlivě samozřejmé a prosté věci, které ovšem tvoří samou podstatu našeho lidství. Je obecnou lidskou zkušeností, že často pocítíme vděčnost až ve chvíli ztráty dané věci nebo vztahu. Nejistota doby pandemie tedy paradoxně může podpořit skutečnou a hlubokou vděčnost za život a obyčejné věci s ním spojené, jak to v jednom rozhovoru velmi trefně vyjádřil Tomáš Petráček: „Je to výzva ke znovuobjevení toho, co činí náš život krásným, důležitým, lidským a o co jsme nyní připraveni, tedy kontaktu s druhými, možnosti je obejmout, podívat se jim do tváře, vidět jejich úsměv.“⁴⁷

Užití prameny a literatury

Literatura

- BAGAROVÁ, SIMONA, Starobince pro třicátníky, *Respekt* 25/2020, 14. 6. 2020.
- BUYTENDIJK, F. J. J., Osobní odpověď na bolest, *Bolest a naděje. Deset esejí o osobním zrání*, Praha: Vyšehrad, 1992.
- FRANKL, VIKTOR E., *Utrpení z nesmyslnosti života*, Praha: Portál, 2016.
- FRIELINGS DORF, KARL, *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.
- JAN OD KŘÍŽE, *Temná noc*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.

⁴⁵ VIKTOR E. FRANKL, *Utrpení z nesmyslnosti života*, Praha: Portál, 2016, 31.

⁴⁶ Viz např. odstavce 2.2 Vzpomínat správným způsobem.

⁴⁷ TOMÁŠ PETRÁČEK, Ovcáček křesťanství vůbec nepochopil. U Babiše a Zemana je pokora v krizi jen PR hra, říká kněz Tomáš Petráček, *Hospodářské noviny*, [online], [cit. 22. 4. 2020], dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66753490-ovcacek-krestanstvi-vubec-nepochopil-u-babise-a-zemana-je-pokora-v-krizi-jen-pr-hra-rika-knez-tomas-petracek>.

KÜBLER-ROSS, ELISABETH, *O smrti a umírání*, Praha: Portál, 2015.
STEINHARDT, NICOLAE, *Diario della felicità*, Milano: Rediviva, 2017.

Elektronické zdroje

- CZERNY, MICHAEL, Je třeba revidovat život, abychom neutonuli v bažině každodenních problémů, *La Stampa* [online], [cit. 22. 4. 2020], dostupné z: <https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2020/04/22/news/coronavirus-czerny-serve-revisione-di-vita-non-affondiamo-nella-palude-dei-problemi-quotidiani-1.38748985>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Analýza, [online], [cit. 25. 5. 2020], dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551799/170226-14.pdf/6232226f-f1c1-4d55-9101-26e04a3ab5fd?version=1.0>.
- FRANTIŠEK, PAPEŽ, *homilie 27. března 2020 v rámci mimořádného Urbi et Orbi*, [online], [cit. 22. 4. 2020], dostupné z: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200327_omelia-epidemia.html.
- GLOGAR, PETR, *Bůh je otázka*, podcast U ambonu, 16. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- GLOGAR, PETR, *Prořít si oči*, podcast U ambonu, 22. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- GLOGAR, PETR, *Skrze temnotu se znovu rodíme*, 28. 3. 2020, , [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- GRAUBNER, JAN, Modlitba arcibiskupa olomouckého, [online], [cit. 15. 3. 2020], dostupné z: <https://www.ado.cz/2020/03/15/modlitba-arcibiskupa-olomouckeho-jana-graubnera/>.
- HERYÁN, LADISLAV, *Jakého boha uctíváme, tak vidíme druhé*, podcast U ambonu, 21. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- HERYÁN, LADISLAV, *Aby radost nezmizela*, 16. 5. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- HERYÁN, LADISLAV, *Samařská žena*, 15. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- MAZUZ, MEIR, Koronavirus je trest za homosexualitu, řekl rabín. Nemoc má i izraelský ministr, [online], [cit. 8. 4. 2020], dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sveta/koronavirus-nakaza-epidemie-pandemie-izrael-homosexualita.html.
- PETRÁČEK, TOMÁŠ, Církev se nakazila přesvědčením, že na lidi je potřeba dohlížet od kolébky do hrobu, [online], [cit. 25. 5. 2020], dostupné z: <https://www.respekt.cz/rozhovor/cirkev-se-nakazila-presvedcenim-ze-na-lidi-je-potreba-dohlizet-svobodu-pokazi-a-zneuziji>.

- PETRÁČEK, TOMÁŠ, Ovčáček křesťanství vůbec nepochopil. U Babiše a Zemana je pokora v krizi jen PR hra, říká kněz Tomáš Petráček, *Hospodářské noviny*, [online], [cit. 22. 4. 2020], dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66753490-ovcacek-krestanstvi-vubec-nepochopil-u-babise-a-zemana-je-pokora-v-krizi-jen-pr-hra-rika-knez-tomas-petracek>.
- PIRK, JAN, Koronavirus není sranda, už bych ho nezlehčoval. Jen hlupák nemění názory, přiznává z karantény profesor Pirk, *Deník N*, [online], [cit. 18. 3. 2020], dostupné z: <https://denikn.cz/317831/koronavirus-neni-sranda-uz-bych-ho-nezlehcoval-jen-hlupak-nemeni-nazory-priznava-z-karanteny-profesor-pirk/>.
- PROKEŠ, JOSEF, *Stavět se na cestu a jít*, podcast U ambonu, 18. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- PROKEŠ, JOSEF, *U Ovčích brány*, 24. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- ROHR, RICHARD, *Between two Worlds* [online], [cit. 26. 4. 2020], dostupné z: <https://ucw.org.uk/liminal-space/>.
- ROULE, TOMÁŠ, *Celým srdcem ne jenom trošku*, podcast U ambonu, 17. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- ROULE, TOMÁŠ, *Nikodém*, 21. 4. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- ROULE, TOMÁŠ, *Plivnutí*, 8. 4. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE, WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, [online], [cit. 25. 5. 2020], dostupné z: https://covid19.who.int/?gclid=EAIAIQobChMIwvWwPDP6QIVxITVCh1ugAL6EAYASAAEgJzpPD_BwE.
- VACÍK, PETR, *Všichni jsme Lazar*, 1. 4. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.
- VACÍK, PETR, *Znovu vynalézt sebe sama*, podcast U ambonu, 20. 3. 2020, [online], [cit. 21. 10. 2020], dostupné z: <http://uambonu.fortna.eu/>.

Výtvarná přehlídka „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ?“ v kontextu biblické antropologie

Jiří Dosoudil

The artistic event “God, Who Are People That You Remember Them?” in the context of biblical anthropology. The paper introduces the images of man in his relation to God as presented by the contributions to the art competition “God, Who Are People That You Remember Them?” It presents the basic characteristics of the works: what was the context in which the authors asked themselves the question of man; which motives did they use, how their views of man were affected by the ongoing coronavirus pandemic. It pays special attention to the conception of man as a being loved and cared by God, as well as to the use of the symbols of nature and traditional religious symbols. It identifies frequently used motifs within the works and examines to what extent they correspond to Bible or, eventually, how they differ from it. The symbols of hands, light, tree, and sheep are analyzed. Finally, these symbols are discussed in more detail within the context of four specific works; their deeper connections to biblical schemes are presented.

Keywords: Coronavirus; Artistic event; People; Biblical motives; Biblical anthropology

Pandemie koronaviru citelně zasáhla do života nejen těch, kdo jím onemocněli, ale i všech, kdo se museli potýkat s izolací a ztrátou každodenních jistot.¹ Tato myšlenka dala vzniknout výtvarné přehlídce „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ?“. Organizátoři, mezi něž patřil i autor tohoto článku, ji uspořádali jako společný projekt Centra excelence Univerzity Karlovy: Teologická antropologie v ekumenické perspektivě a badatelské skupiny Teologie a současná kultura na ETF UK.² Iniciativa se obracela především ke všem, kdo se v důsledku protipandemických opatření ocitli v obtížné životní situaci, zapojit se do ní však mohl prakticky kdokoliv. V karanténních měsících březnu a dubnu 2020 byli zváni všichni tvořiví lidé ke smysluplné činnosti spojující v sobě momenty odreakování, sdílení pocitů, vzájemné podpory, umělecké tvorby a tázání se po člověku v rámci

1 Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

2 Na organizaci soutěže se pod vedením Ivany Noble podíleli kromě dalších František Štěch, Daniela Brůhová a Jiří Dosoudil.

svého vztahu k Bohu. Osloveny byly nejrůznější skupiny: lidé věřící i nevěřící, v církevní sféře i mimo ni, děti a jejich rodiče, senioři, profesionální i amatérští výtvarníci.

Výtvarná přehlídka byla uspořádána on-line formou na webových stránkách Ekumenického institutu ETF UK na adrese <https://ei.etf.cuni.cz/cz/unce/clovek>. Do soutěže byly přijímány elektronickou formou fotografie jakýchkoliv rukodělných prací, doplněných o věk autora, název a krátký popis díla. Téma se týkalo člověka – kým je, co utváří jeho identitu a čím je lidství charakteristické primárně ve vztazích k Bohu, ale také k ostatním lidem. Přestože iniciativa reagovala na vyhlášení karanténních opatření, nebylo nutné v příspěvcích zohledňovat probíhající pandemii koronaviru.

1. Základní charakteristika příspěvků

Do soutěže bylo přijato celkem 232 příspěvků, z nichž se 217 vztahovalo k zadanému tématu. Kromě čtyř případů se jednalo o práce českých autorů. Přispívali především děti a mladí lidé: 98 z nich nebylo starších patnácti let, 73 spadalo svým věkem do rozmezí mezi třinácti a jedenadvaceti lety. Starších autorů do šedesáti let bylo 39, 20 jich uvedlo věk ještě vyšší, popřípadě se označili za seniory.³

Nelze jednoznačně určit, které soutěžní příspěvky se soustředí primárně na člověka. Přibližně 26 procent z nich však explicitně neztvářovalo ani žádnou konkrétní osobu, ani nic, co souvisí obecně s lidstvím.⁴ Autoři sedmi procent příspěvků ve svých komentářích explicitně uvedli, že nesledovali primárně zadané téma, ale snažili se vyjádřit solidaritu, povzbuzení, pomoci dobré iniciativě. Pokud jde specificky o pandemii koronaviru, reflektovalo ji explicitně pouze devět děl – motivy obav či smutku, vyjádřené ve značně obecných polohách přibližně v pěti procentech příspěvků, s ní nelze dostatečně průkazně spojovat. Další zajímavou skutečností je vzhledem k zaměření soutěže i to, že téměř polovina příspěvků (49 %) neřešila otázku po člověku v explicitně vyjádřeném náboženském kontextu.⁵ Výrazně méně, přibližně devět procent, naopak zpracovávalo či replikovalo tradiční náboženské motivy bez zřejmého vztahu k otázce po člověku.

³ Věk explicitně neuvedlo 25 autorů, jednalo se však zjevně o díla všech věkových kategorií, dětí i dospělých.

⁴ Pokud snad měla symbolika takových děl k člověku přece odkazovat, dělala to skrze nejasné interpretovatelné, popř. velmi vzdálené odkazy.

⁵ Míjíme zde příspěvky obsahující předlohy a symboliku, které se ve všeobecném povědomí tradičně spojují se sférou náboženství a spirituality.

Mnohá z děl předpokládají, že budou čtena v širším kontextu celé výstavy. Na rozdíl od těch, která prezentují společné charakteristiky lidstva jako celku – *kdo jsou lidé*, ukazují, kdo je člověk v jeho unikátnosti. Ztvárňují jednotlivé postavy, osoby v různých situacích – *kdo všechno je také člověk*. Utvářejí tím osobitý „festival lidství“, pestrou přehlídku lidské různorodosti a jedinečnosti.⁶ V tomto článku využiji pojetí uměleckého díla jako společné slavnosti, jak o něm pojednává Hans-Georg Gadamer. Kromě zážitku (Erlebniss) – ať toho, kdo umělecké dílo tvoří či toho, kde je jím osloven, Gadamer zdůrazňuje hlubší dimenzi zkušenosti (Erfahrung), v níž se člověk „vždy, možná nevědomky, účastní něčeho mimo sebe.“⁷ Říká: „Estetická zkušenost je tedy v některých ohledech kolektivní aktivitou.“⁸ Na rozdíl od práce, která „rozděluje a odděluje,“ Gadamer zdůrazňuje, že „slavnost a slavení [jsou] zjevně určeny tím, že tu nikdy nevzniká samota, nýbrž vše je shromážděno.“⁹ „Slavíme tak“, dovozuje, „a obzvláště je to zřejmé tam, kde jde o zkušenost s uměním[,] že se kvůli něčemu shromáždíme. Není to jednoduše bytí pospolu jako takové, nýbrž intence, která všechny sjednocuje a brání roztržitému do jednotlivých rozhovorů nebo vydělení se zážitkem v osamělosti.“¹⁰ Má analýza příspěvků výtvarné přehlídky počítá s tímto momentem shromáždění, který ve virtuálním prostoru online galerie, nabyt v situaci pandemického ohrožení specifické podoby. Společná tvůrčí činnost dala autorům možnost vyjít z karanténní izolace a sdílet s ostatními lidmi naději na překonání období nebezpečí a překážek. Svoji touhu být pospolu, i když nemohou být fyzicky vedle sebe, vyjadřují nejen v opakujících se motivech vzájemnosti a lásky, ale i v komentářích, kterými doprovázejí svá díla.¹¹

Jaké obrazy člověka v jeho vztahu k Bohu tedy soutěžní díla představují a které kategorie biblické antropologie se v nich zpřítomňují? Především je třeba říci, že účastníci rozdílného věku, odlišného náboženského a společenského zázemí a tradic vycházeli z velmi různorodé škály motivů a předloh. Ze zpráv doprovázejících jejich příspěvky vyplývalo, že mají i nemají explicitní vztah k tradici náboženské praxe, v níž je Bible stu-

6 Šest děl lidskou rozmanitost přímo tematizuje.

7 Viz NICHOLAS DAVEY, Gadamer's Aesthetics, in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], [cit. 13. 6. 2020], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/gadamer-aesthetics>.

8 Tamtéž.

9 HANS-GEORG GADAMER, *Aktualita krásného: umění jako hra, symbol a slavnost*, Praha: Triáda, 2003, 46.

10 Tamtéž.

11 Vyjadřuje se často podpora, sounáležitost, a to i v případě těch děl, která jinak ignorovala vlastní téma soutěže. Otázka po člověku byla, tu více, tu méně, převáděna do polohy obrany všeho lidského, hledání vnitřní síly.

dována a vykládána jako posvátný text; mnozí z nich ve svých pracích užívali abstrakci či výhradně sekulární motivy. Některé biblické motivy byly v jejich tvorbě přítomny pouze implicitně, popř. je autoři užívali neuvědoměle. Mnoho užitých symbolů také s tématem soutěže explicitně nesouviselo. Aby bylo možné výchozí otázku zodpovědět, je nutné takto různorodý materiál podrobit bližšímu zkoumání a stanovit, jakým způsobem s ním budeme pracovat.

Svým rozsahem sice obdržený soubor děl nedostačuje k obecnějšímu zmapování soudobé náboženské řeči, o to však v následující studii nejde. Zajímat se tato práce nebude tolik ani o to, co plyne ze způsobů, kterým autoři dané téma ztvárňovali, jako spíše o samotná ztvárnění. Půjde nám primárně o to, jak se ve výtvarném zobrazení variace na biblické téma „Bože, kdo je člověk, že na něj pamatuješ“ promítly další biblické obrazy. Budeme se snažit o porozumění bohatému a mnohovrstevnatému světu symbolů, v němž každý z autorů otázku po člověku jedinečným a osobitým způsobem zpracoval. Pozornost budu věnovat tomu, čím se liší nebo v čem se naopak shoduje řeč o člověku v Bibli a ve výtvarné řeči našich autorů. K zodpovězení těchto otázek nám pomůže hermeneutická metoda, v níž budeme společně s Gadamerem interpretovat výtvarné dílo jako text, který se děje. Dále využijeme koncepci symbolu, jak ji rozpracovává Paul Ricoeur.

V následující části textu se nejprve zastavíme u motivů, které se v dílech vyskytovaly nejčastěji. Jejich následná kategorizace pomůže k rekonstrukci výkladových rámců, ve kterých autoři nahlíželi sféru lidství. Další bod této reflexe zhodnotí, které biblické předobrazy a schémata práce reprodukuje a jak je začleňují do dnešního obrazu světa.

2. Člověk očima účastníků soutěže

Nejprve je třeba se krátce zastavit u povahy motivů výtvarných děl účastníků soutěže. Dalo by se říci, že si nejprve budeme všimnout jakýchsi atomizovaných symbolů, kterými každý z autorů svým osobitým způsobem odkazuje ještě k něčemu jinému, než co tyto symboly představují samy o sobě.

Je třeba upozornit, že symboly nejsou pouhou zkratkou, alegorií něčeho, co by bylo možné říci i bezprostředně,¹² ale mají svou unikátní hodnotu. Gadamer hovoří o jejich reprezentativní funkci: odkazovanou skutečnost pouze nereprodukuje, nýbrž ztělesňuje, zahrnuje do sebe. Říkají o ní něco

---

¹² Srov. tamtéž, 38.

více.¹³ Tak také v následující analýze uvidíme v každém z příspěvků odkaz k něčemu, čím ale sám o sobě již v určitém smyslu je. Vyjadřuje určité porozumění, rozpracování dané skutečnosti. O tomto „nadbytku smyslu“ hovoří také Ricoeur, když představuje dvojí smysl symbolu. Obrazná, existenciální či ontologická skutečnost, k níž odkazuje doslovná rovina symbolu, vždy „volá po odkrytí“ v nových sociálních a kulturních kontextech.¹⁴ K rozeznání autorského záměru je ovšem vždy třeba obezřetně rozlišovat, kdy symboly utvářejí společný celek, a kdy stojí v pracích samostatně.¹⁵

Jak již předznačuje zaměření soutěže, otázku po člověku si účastníci kladli primárně v rámci svého vztahu k Bohu. Takto ukotvené lidství představují ve dvou základních polohách: jednak když člověka ukazují přibližně v 16 procentech děl jako bytost milovanou Bohem, jednak když v dalších 16 procentech děl ztvárňují Boží ochranu a péči o člověka. O milujícím Bohu či Bohu jako lásce psali autoři explicitně v doprovodných textech ke svým příspěvkům, výtvarně pak tento motiv vyjadřovali především pomocí symboliky srdce (vyskytovala se u osmi procent příspěvků), méně často také objetí, záře, kříže. Boha v roli ochránce představoval motiv rukou, typicky podpírajících či nesoucích dlaní. Přibližně tři procenta autorů výchozí otázku prakticky obrátila: jejich hledání nebylo zaměřeno primárně na člověka, ale na otázku, kým je Bůh. Ovšem ani v takovýchto pracích, nejčastěji z rukou dětí a -náctiletých, zpravidla nechyběl odkaz k člověku. Vůdčím motivem je zde nezměrnost, s níž Bůh člověka převyšuje, ale také jeho láska.

Překvapivě často byla vzhledem k zaměření soutěže ztvárňována příroda. V mnoha symbolech – zvířat (6 %), planety Země (5 %), stromu (4 %), krajiny a zeleně (4 %) a jiných – ji ve své tvorbě užívaly prakticky všechny věkové kategorie. Vyskytuje se v souvislosti se stvořením, prezentuje se jí jak životní prostor člověka, tak také jeho „vnitřní“ krajina, meditativní a niterný svět (6 %), tematizuje se úzké sepětí světa lidí a světa přírody. Několik příspěvků od dětí a -náctiletých také akcentuje její ochranu. Do kategorie přírodních motivů lze zařadit také vodu a moře (3 %). Mimo výjevu ze stvoření se jimi neodkazuje ke konkrétním biblickým předlohám, ale spíše se s jejich pomocí ztvárňují vnitřní pocity autorů. Příroda představuje vitální, kreativně rozpracovanou mnohovýznamovou

¹³ Viz tamtéž, 37–42.

¹⁴ ONDŘEJ SLÁDEK, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 9 (2006), 19–20.

¹⁵ Nebudeme tak např. brát v potaz motiv rukou, jsou-li prostě částí lidské postavy; podobně se stromy v krajině, symboly kříže na budovách kostelů apod.

metaforu, kterou byly sdělovány nejrůznější obsahy. Nejen četnost, ale také různorodost zpracování jednotlivých motivů naznačuje, že zaujímá významnou roli v uvažování současného člověka o vlastní identitě. Má v jeho očích jednoznačně pozitivní, vysokou hodnotu: není mu jen životním prostorem, ale skutečným domovem, o který je třeba pečovat a který je třeba chránit. Zvláště dětským autorům působí radost její krása a různorodost.¹⁶ V těchto momentech, ale i v důsledném oddělení sfér Božského a lidského,¹⁷ souzní díla s biblickým pohledem na stvoření a život v něm¹⁸.

Tradiční křesťanské symboly se naopak zdají dnešní autory inspirovat méně. Užívají je z velké většiny děti, často schematicky, někdy v nich replikují ustálené předlohy.¹⁹ Žádný se v dílech nevyskytuje často, nejvýše šestkrát. Křížem se nejčastěji vypovídá o Boží lásce a dvakrát představuje symbol křesťanství. V mariánských motivech je většinou reprodukován nějaký existující vzor, symbol Božího oka ztvárňuje Boží vztah vůči člověku, avšak explicitně trinitární symbolika se v dílech vyskytuje pouze jednou. Postavy andělů se zdají být z výtvarného hlediska zpracovány kreativněji, i ony jsou ale spíše stylizovány do podoby okřídlených strážců jemných rysů než biblických poslů či Božích služebníků. Převážně dětské kresby v nich nacházejí především ochranu. Do kategorie křesťanských symbolů spadá i motiv ovcí, který představíme jako biblickou předlohu v následující části.

V dalších pohledech na člověka jsou patrné specifické problémy a dilemata dětí a autorů v adolescentním věku. Několikrát představují lidství jako polaritu muže a ženy, výhradně -náctiletí autoři tematizují, zpravidla v ostře kontrastním dualismu, problematiku dobra a zla. Dvakrát se také jejich díla zabývají smrtí. Určitou zvláštností je vzhledem k tematickému zaměření přehlídky přítomnost motivu evoluce: -náctiletí autoři jej užívají dvakrát, jedno dílo jej propojilo s motivem kříže.

Obecně lze říci, že v porozumění tomu, kým je člověk, nejsou biblické perspektivy dnešním autorům cizí. Tak jako bibličtí autoři si i oni si

16 Jsou-li na dětských vyobrazeních přírodních motivů lidé, usmívají se, vyjadřují radost. Obdivuje se jak rostlina a krajina, tak i zvířata. Slovy jednoho z mladých autorů – „Pán Bůh stvořil různá zvířátka, aby tu byla s námi a mohli jsme se vzájemně těšit.“

17 Vyobrazení Boha ve formě záře, Božího oka či jiných symbolů, které představí následující podkapitola, jej důsledně staví mimo oblast fyzického životního prostoru člověka, v dílech zobrazovaného jako zeměkoule či přírodní krajina. Stvoření má však jednoznačně pozitivní hodnotu – Gn 1,4.10.12.18.21.25.31.

18 Viz DOUGLAS J. MOO; JONATHAN A. MOO, *Creation Care: A Biblical Theology of the Natural World*, Grand Rapids: Zondervan, 2018, kap. God and Creation.

19 Za zvláštní zmínku stojí dvě výrazné výjimky, zejména pieta obracející se ke složité situaci zdravotníků potýkajících se s následky epidemie a dále rozjímavé propojení symbolu kříže a evoluce na motivy žalmu 8.

uvědomují zásadní vztahovost člověka. Různorodost jednotlivých podob lidství a mezilidských vztahů v jejich dílech ukazuje, že o člověku uvažují jako o bytosti „ze své podstaty sociální, určené... vzájemnou závislostí a zodpovědností“.²⁰ Zvláštní pozornost věnují pohlavnosti, sexualitě²¹ a vzájemnému doplňování muže a ženy; rozpracovávají biblická témata spjatá s morálkou, smrtelností a spiritualitou.²² Zobrazují důvěrný vztah člověka k Bohu.²³ Jsou si vědomi zvláštní hodnoty lidského života a tak jako bibličtí autoři předpokládají, že lidský rod byl „stvořen k tomu, aby poznal Boha a byl poznán Bohem“.²⁴ Počítají s fundamentální schopností člověka navázat se svým Stvořitelem osobní vztah.

3. Vybrané biblické motivy

V následujících vybraných motivech nyní představíme styčné plochy mezi pojetím člověka, jak jej vidíme u autorů soutěžních děl a u biblických svatopisců. Tak jako v předchozí části se zaměříme na symboly: budeme zkoumat, nakolik si odpovídají, zda je jejich podoba pouze vnější či náhodná, anebo se v nich naopak představuje obdobné pojetí lidství. Nepůjde zde o dogmatické „pravdy o člověku“, na něž se někdy výpovědi Bible redukuje, ale značně širší, nadčasové uvědomění člověka o vlastní identitě, k jehož sdílení umělecký výraz biblických textů zve.²⁵ Budeme sledovat, v čem soutěžní díla představují předlohy novým a osobitým způsobem, jakým směrem je rozvíjejí.

19 děl (přibližně 8 % příspěvků) užívá explicitně motiv rukou. Většinou se jedná o pár dlaní; třináctkrát jde o ruce Boží, čtyřikrát lidské, dvakrát je motiv kombinovaný. Rukama nejčastěji Bůh člověka chrání, což je vyjádřeno složenými dlaněmi, jimiž je člověk nesen a v nichž nachází útočiště. Předlohu zde spatřujeme například v Mdr 3,1 či Ž 31,6. Jednou v dílech Boží ruce také darují.²⁶ Řídčeji se ruka užívá v rámci symboliky stvoření; v takovém případě se v Bibli nehovoří typicky o páru rukou, ale jedné

20 BRIAN S. ROSNER, *Known by God: A Biblical Theology of Personal Identity* [e-kniha], Grand Rapids: Zondervan, 2017, část Being Human and Personal Identity.

21 Mezi příspěvky byla také eroticky laděná malba „Adam a Eva“, v jejímž popisku dvojice autorů odkazovala ke stvoření.

22 Viz tamtéž, část Genesis 1–3 and What Is To Be Human.

23 Několik děl zpracovává motiv dítěte a doplňuje odkazem k biblickému obrazu lidí jako Božích dětí. Srov. J 1,12; 1 J 3,1n aj.

24 Tamtéž, část Being Human and Personal Identity.

25 Viz HANS-GEORG GADAMER – RICHARD E. PALMER (ed.), *The Gadamer reader: a bouquet of the later writings*, Evanston: Northwest University Press, 2007, 211–212.

26 Srov. s Ezd 7,9.

ruce jako o prostředku činnosti. Ruka Boží tvoří nebe i zemi,²⁷ přirovnává se k ruce hrnčířově.²⁸ Zcela absentující je však v soutěžních dílech biblický motiv Hospodinovy ruky coby ruky těžké, trestající,²⁹ stejně jako obrazy „pevné a vztažené paže“ (Dt 11,2),³⁰ silného Božího ramene.³¹ Boží ruka je v představách autorů vždy jemná. Dokonce i ve dvou „provokativních“ dílech, v nichž Boží ruka s člověkem manipuluje jako s loutkou, jedná decentně. Síla se zdá být, v jistém kontrastu s Biblií, doménou pouze rukou lidských; několikrát se jí vyjadřuje pomoc či odhodlání.³² Nikdy není porovnávána s rukou Boží, takže nevychází – tak jako v biblickém textu – jako slabá či nedokonalá.³³ Symbolizuje se jí také vše, co člověka reprezentuje navenek.

Motiv světla vyskytující se v podobě záře, jasu či slunečního svitu příbližně v sedmi procentech děl je intuitivně srozumitelný i mimo biblický kontext, ani Biblii však není žádná z užitých symbolik neznámá. Světlem se v nich odkazuje ke všemu pozitivnímu, v kontrastu s motivem tmy, popřípadě i k dobru;³⁴ k Boží přítomnosti a působnosti,³⁵ k ochraně.³⁶ Svůj předobraz nachází ve „světle živých“;³⁷ znamená vnitřního života člověka a života samého. Výrazný biblický motiv světla, od něž Bůh začíná své stvořitelské dílo (Gn 1,3n) však užil jen jediný autor. Světlem autoři sdělují široké, jinak obtížně vyjádřitelné obsahy, které ale zpravidla mají pro lidský život zásadní význam. Na rozdíl od mudroslovné tradice³⁸ a novozákonních textů³⁹ nespojují soutěžní příspěvky světlo přímo s Bohem, nevypovídají jím o Boží velebnosti,⁴⁰ ale často jej vztahují k člověku. Znázorňují jeho energii, vnitřní sílu a cit, které také souvisejí s plameny a s ohněm.⁴¹

Inspirativním, kreativně rozpracovaným symbolem spojujícím v sobě řadu různých přesahů je motiv stromu. Ve formě samostatného významo-

---

27 Iz 66,2.

28 Jb 10,8; Jr 18,6.

29 Ž 32,4; Iz 5,25.

30 Viz také Ex 6,6.

31 Iz 53,1; Jr 32,17; L 1,51.

32 Srov. např. Ž 18,35.

33 2 Pa 32,8; Př 30,4.

34 Srov. s Jb 33,26; Kaz 11,7; Ž 4,7; 31,17.

35 Ž 104,2; Gn 15,17; Ex 24,10; Ezd 1,22; Mdr 7,27.

36 Jb 29,3; Ž 18,29.

37 Jb 3,16; 33,30; Ž 56,14.

38 Srov. Mdr 7,27.29n.

39 1 J 1,5; Zj 21,5.23.

40 Ž 104,2; Abk 3,3n; Gn 15,17; Ex 19,18.

41 Bible tento motiv užívá spíše výjimečně. Viz např. Pís 8,6.

vého celku⁴² jej používá devět příspěvků. Asociují jej s růstem, vitalitou a životní silou, někdy autoři tímto symbolem ztvárňují, podobně jako biblické texty, samotný lidský život.⁴³ Možných předloh k tomu v Bibli nacházíme více: kromě rajskeho stromu života⁴⁴ se přirovnává spravedlivý člověk k zelenému stromu;⁴⁵ lidé, podobně jako stromy, nesou ovoce, podle něhož bude nakonec rozpoznán jejich charakter.⁴⁶ Znázorňují čistotu a vitalitu, autoři je v rozjímavých motivech spojují s pokorou a s láskou. I další symbolická rovina motivu stromu, přírody a ekologie, je v určité formě v Bibli přítomna. Strom „je konkrétním příkladem životodárné Boží síly, kterou Stvořitel obdařil přírodu“⁴⁷ – srov. Gn 1,11n; poskytuje člověku potravu a „ve vyprahlé poušti je znamením přítomnosti životodárné vody“.⁴⁸ Se stromy jsou často lidé ztvárněni ve velmi těsném, až intimním sepětí. Přibližně v polovině případů nabývá toto sepětí až spiritualizující polohy, jak je patrné například z díla autorky, která dle vlastního komentáře stromem symbolizuje spojení mezi člověkem a Bohem.⁴⁹

Biblický obraz ovcí zpracovávali ve svých dílech, celkem šestkrát, pouze mladí autoři; čtyři z nich byli ve věku do deseti let. Tři práce propojují motiv ovcí s hvězdnou oblohou, v níž lze, jak ukážeme dále, rozpoznat odkaz k Bohu pastýři. Takové práce nepočítají s žádným lidským prostředníkem Boží péče o stádo, pozemským pastýřem, o němž se jinak v Bibli tak často hovoří,⁵⁰ ale ukazují harmonický vztah ovcí s Bohem, jenž je „přivádí (...) k sobě zpět jako pastýř své stádo“.⁵¹ Motiv starce žehnajícího ovcím, z nichž každá nese atribut některého z lidských povolání, představuje Boha jako pastýře milujícího každého člověka zvláště v jeho osobitosti.⁵² Jedna dětská malba zachází s motivem ovcí obráceně: v pastýřské roli je v ní člověk, o ovce se stará on sám.

42 Pomíjíme příspěvky, kde je strom vyobrazen jako součást krajiny či venkovního prostoru bez zjevného samostatného významu.

43 Ž 1,3; Iz 65,22; L 3,9. Viz MARK ALLAN POWELL (ed.), *HarperCollins Bible Dictionary – Revised & Updated*, San Francisco: HarperOne, 2011, heslo Trees.

44 Gn 2,9; 3,22.

45 V Jr 17,7n se zvláště jmenují také kořeny, listí i plody takového stromu – jeho zdraví, prospěšnost a celkový úspěch.

46 Mt 7,16–20; L 23,31.

47 DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991, heslo Strom.

48 Tamtéž. Předlohy viz v Ex 15,27; Iz 41,19.

49 Toto dílo bude detailněji představeno dále.

50 Jedno z děl znázorňuje mezi ovcemi také lidskou postavu, ta však není v pastýřské, vedoucí pozici.

51 Sír 18,13; viz také Ž 23,1–4.

52 Srov. L 15,4–7.

4. Biblické motivy ve vybraných dílech

Na závěr představíme několik děl, která originálním a obohacujícím způsobem rozpracovala biblické motivy uvedené výše. Všechna jsou k nahlédnutí na webové stránce <https://ei.etf.cuni.cz/cz/unce/clovek/vyber>.

Mnohé z motivů lze interpretovat různými způsoby a mohou také zároveň odkazovat k více než k jedné skutečnosti. K jejich správnému porozumění nám pomůže sledování původní autorské řeči díla: budeme je číst jako skutečňující se texty, rozhovor autora s jeho „posluchačem“, který, jak zdůrazňuje Gadamer, „proměňuje oba“.⁵³ Vnitřní svět děl necháme promlouvat vlastní logikou autorské narace a biblické obrazy v něm identifikovat teprve v širším plánu, na rovině zohledňující kromě vnější podobnosti symbolů také city, emoční náboj, specifickou tvůrčí dikci.⁵⁴ Tento postup bude poněkud stížen tím, že kromě samotného výtvarného projevu nemáme jiný přístup k informacím o tom, jaký je vztah autorů k víře a k náboženství, ani na pozadí kterých tradic svá díla tvořili.⁵⁵ Jeho legitimitu ovšem zakládá samotná umělecká povaha řeči biblických obrazů, která takovýto přístup více či méně vyžaduje.⁵⁶ Vyžaduje jej také bytostně řečová struktura analyzovaných symbolů. Jestliže, jak upozorňuje Ricoeur, se „symbol ... symbolizuje vždy a pouze jen skrze řeč“, lze jej také definovat a interpretovat „pouze v živlu řeči a jako strukturu řeči“.⁵⁷ Symbol je, jak jsme naznačili výše, podnětem k myšlení, „jitřenkou smyslu“;⁵⁸ je však také stálou pobídkou k vykročení ze zažitého porozumění světu, jak nám jej prostředkuje tradice. Vybízí ke stálému překonávání prvotní nai-

---

53 HANS-GEORG GADAMER, *Člověk a řeč*, Praha: OIKOYMENH, 1999, 34.

54 Gadamer si v lidské řeči všimá dvou odlišných komunikačních modů či rovin, které opisuje pomocí termínů *výrok* a *slovo*. Zatímco první představuje informaci, fakta, komunikaci abstrahovanou „ode všeho, co se výslovně neříká“, je druhé sdělením, které „člověka zasáhne, kterým se člověk nechá oslovit, které v určité a jednoznačné životní souvislosti ‚padne‘ a jehož jednota plyne právě z této společné životní souvislosti“. Plnohodnotná mezilidská komunikace se dost dobře nemůže realizovat pouze ve výrocích, nýbrž jedině ve slovech. Ta přirozeně závisí na širším kontextu, zaměření, situaci mluvčího a posluchače apod. Srov. tamtéž, 38–44.

55 Každá řeč a porozumění jí je přítom v tradici zakotvena. Srov. IVANA NOBLE, *Po Božích stopách: Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti*, Brno: CDK, 2019, 39–40.

56 Některé z dále představovaných biblických kategorií patrně autoři užívali neuvědoměle, coby obecná schémata (post)křesťanského kulturního kontextu, v němž tyto kategorie „zdomácněly“. Práce s takovými symboly se může jevit problematickou. Avšak také nereflektované kategorie jsou coby integrální součást autorské řeči pro tuto analýzu zajímavé – omylem by bylo pouze významy symbolů zaměňovat, dezinterpretovat je.

57 ONDŘEJ SLÁDEK, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, 19–20.

58 Srov. PAUL RICOEUR, Symbol a mýtus, in: *Život, pravda, symbol*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 163.

vity nacházející Boha příliš zjednodušeně a neproblematicky za vším, co člověka obklopuje.⁵⁹

Príspevek „Protiklady“ zpodobňuje člověka kombinací motivů rukou a světla. Dílo podle autorčina komentáře ztvárňuje napětí mezi dobrem v nitru člověka a vším, co jej (jeho ruce) znečišťuje: „smutky, zoufalství, hříchy“. Odpověď na výchozí otázku po člověku nachází autorka v lidském dobru, které „je tím důvodem, že na nás všechny Otec pamatuje“. Ztvárňuje jej, podle vlastních slov, bílým středem, ze kterého vycházejí teplé barvy. Dobro předpokládá „u všech lidí bez rozdílu“.

Existenci inherentního dobra v člověku naznačuje také kniha Genesis motivem Božího obrazu (Gn 1,26n).⁶⁰ Dobro je člověku vlastní, neboť jej uschopňuje k láskyplnému vztahu s Bohem, k němuž byl stvořen. Člověk, tak jak je, zviditelňuje Boha. Je jeho skutečným obrazem:⁶¹ nepřipomíná jej nějakou konkrétní kvalitou, ale celou svou podstatou,⁶² středem své bytosti. Jeho výjimečné postavení v rámci stvoření předznačuje jedinečný vztah, který s ním Bůh bude v průběhu celých dějin mít. Člověku pozehnal,⁶³ nadal jej zvláštními pravomocemi⁶⁴ a pečuje o něj;⁶⁵ svému lidu, třebaže později nevěrnému a lhostejnému, prokázal přízeň, když jej vždy chránil před záhubou z rukou nepřátel.⁶⁶ Je beze sporu, že Bůh podle Bible na člověka skutečně pamatuje.

Jde-li o zastřenou podstatu člověka (motiv nečistoty), je podobně i v Pavlově perspektivě zasažena lidská bytost hříchem. Člověk je Božím obrazem, pro svou porušenost však obrazem nedokonalým. Musí obno-

---

⁵⁹ Tato původní naivita vyznačující se přesvědčením, že Bůh k nám „promlouvá a jedná v našich životech prostřednictvím našich životů“, že „máme jazyk, kterým o tom můžeme hovořit“ a že můžeme „zvat ostatní k účasti na světě víry“, střídá podle Ricoeura „hermeneutika podezření“. Tu charakterizuje ztráta mnohých, dříve samozřejmých momentů víry vedoucí nutně k jejímu kritickému promyšlení. Teprve prodlání této vývojové fáze uschopňuje člověka ke znovunalezení bezprostředního vztahu k Bohu, nyní však v nové jistotě a s novým pochopení vlastního životního prostoru. Srov. IVANA DOLEJŠOVÁ, *The Symbolic Nature of Christian Existence according to Ricoeur and Chauvet, Communio viatorum* 43 (2001/1), 46–48.

⁶⁰ Viz také Gn 5,1–3; 9,6.

⁶¹ Mdr 2,23 – člověk, stvořený k Božímu obrazu, tento obraz skutečně naplňuje.

⁶² MICHAEL S. HEISER, *The Image of God*, in: JOHN D. BARRY (ed.), *The Lexham Bible Dictionary*, Bellingham: Lexham Press, 2016.

⁶³ Gn 1,26nn.

⁶⁴ Gn 1,28nn.

⁶⁵ Ž 23,1–3; 40,18; 91; Iz 41,13; 43,2 aj.

⁶⁶ Dt 26,18–19; Ex 3, 16–20; 17,8–13. Boží přízeň a péče se ale jindy vztahuje i k celému lidstvu: Iz 25,6–9; Gn 8,21n; Ž 72,17.

ovovat svou mysl⁶⁷ a obléci se do Krista,⁶⁸ který je naopak dokonalým odleskem Boží slávy,⁶⁹ aby našel plnost svého lidství. Avšak Boží rukopis, který je v jeho nitru zaznamenán, je člověku nezczizitelný.⁷⁰ Tak i pro Pavla jsou muž a skrze něj i žena „obrazem a odleskem slávy Boží“ (1 K 11,7).

Přestože autorka nesleduje žádný z momentů lidství, které tematizují uvedené perikopy, předpokládá s nimi prakticky tutéž strukturu lidské bytosti. Existenciální napětí mezi vnitřním založením a vnějším směřováním člověka, zde opsané symbolem kontrastu mezi hlubinným (světlo) a vnějším (ruce), je také biblickým tématem. Vize člověka je zde optimistická: dobro se vztahuje k samé podstatě lidské bytosti a je vlastní bez rozdílu všem.

Dětská malba „Nebe je nejhezčí“ spojuje motivy ovčího stáda a hvězdné oblohy. Noční nebe, k němuž ovce vzhlízejí, odkazuje k nebeskému pastýři, jak stvrzuje komentář mladé autorky: „Na nebi je nejhezčí to, že za hvězdami bydlí Bůh, který sestupuje k nám“. Představuje se zde určitá nekritická projekce, kdy je Bůh viděn neproblematicky za vším, co člověka obklopuje. Tato ricoeurovská „prvotní naivita“, o které jsme hovořili v úvodu kapitoly, však nepostrádá přesahy a odkazy typické pro naivitu „uvědomělou“. I v této malbě se vypovídá o Bohu nepřímou, metaforami a symbolickou řečí, která ve své bezprostřednosti působí obzvláště pronikavě. Také bibliční autoři nacházejí ve hvězdách znamení Boží přítomnosti – pouze Bůh určuje jejich počet, „každou z nich nazývá jménem“ (Ž 147,4) – a jako takové nabývají zvláštní krásy. Nejsou pouhou připomínkou Stvořitele, ale zcela unikátním výrazem – symbolem – jeho slávy,⁷¹ když v pohledu na ně může člověk obdivovat řád, podle kterého byly stvořeny.⁷²

Ovce pod nebem tedy nejsou osamocené,⁷³ ale naplňují, třebaže autorka tento záměr patrně vědomě nesleduje, obraz ideálního biblického stáda. Nejsou rozprášené, rozptýlené⁷⁴ ani zbloudilé,⁷⁵ neboť je vodí svou rukou (Ž 95,7) samotný Hospodin.⁷⁶

---

67 Ef 4,22–32.

68 Ř 14,11; viz také Ř 8,29; 1 K 11,7; 15,49; 2 K 3,18.

69 2 K 4,4.

70 Jk 3,9.

71 Ž 19,2; Mdr 13,5.

72 Jb 38,31nn; Mdr 7,17n.

73 Za 10,2; Mt 9,36; Mk 6,34.

74 Iz 56,8.

75 Jr 23,1n; 50,6; Ezd 34,1–10.

76 Viz také Ž 78,52n; 80,2; Iz 40,11; srov. DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Pastýř & stádo.

Také v příspěvku „Oko“ vystupují zvířata jako subjekt péče, ne však již v symbolické rovině: psi, které kresba znázorňuje, jsou středem autorčina zájmu sami o sobě. Představuje si podle vlastního komentáře jejich záchranu z útulku. Tento opačný druh vztahu, kdy člověk nevystupuje v roli opečovávaného, ale pečujícího, sledovalo již jedno z představených děl užívajících motiv ovcí.

Dnešní člověk, jak se zdá, se neidentifikuje se zvířaty o nic méně než člověk starověký. Oba jsou si dobře vědomi, že všechny živé bytosti jsou ze stejného prachu země, do něhož se také navrátí: „jedni jako druzí umírají“ (Kaz 3,19nn). Zvířata v Bibli symbolizují mnohé z lidských vlastností a charakteristik.⁷⁷ Lidé a zvířata jsou si navíc v mnohém nápomocni.⁷⁸ A ani v dnešní době, kdy již člověk není nucen žít v úzkém sepětí se zvířaty pro svou obživu, se jimi nepřestává obklopot. Bez ohledu na to, o které druhy se jedná, spatřuje, že tak jako on sám vyžadují péči,⁷⁹ kterou jim po Božím vzoru poskytuje. Tak jako se Bůh stará o celé stvoření, stará se i člověk o zvířata. I v tom podle Gn 1,27n naplňuje Boží obraz, že vládne a obhospodařuje všechno živé.⁸⁰

Příspěvek „Záložky na lože“ ztvárňují tři témata: lásku, život a otázku, kým je Bůh. První dvě znázorňuje dvojice růžových a zelených, proti sobě rostoucích stromů, Boha potom jejich kombinace (růžový strom naproti zelenému). Autorka funkci stromu jako samostatného symbolu blíže nespecifikuje, ale intuitivně se zdá, že jím představuje živost, rozvoj, růst. To je prvek, který je v biblickém rozpracování obou motivů života a lásky reflektován; oba spolu navíc v Bibli úzce souvisejí.

Skutečnost, že v biblické řeči strom někdy symbolizuje lidský život, byla již zmíněna výše. Přestože po vyhnání z Edenu a zamezení přístupu k nejvýznačnějšímu z biblických stromů, stromu života, ztrácí člověk možnost žít navěky (Gn 3,22), nepřestává se jím v biblických textech vypovídat o životodárném Božím působení, které jednou zahrne člověka v plnosti (Ez 47,7–9; Zj 22,2). Hospodin před člověkem otevírá „cestu

⁷⁷ Nejvýrazněji např. lev (Gn 49,9; Am 3,8; Na 2,12n; 1 Pt 5,8; Zj 5,5), beránek (Iz 53,7n; Jr 11,19; J 1,29; 1 Pt 1,19; Zj 5,6), had (Gn 49,17) či jelen (Iz 35,6; Abk 3,19). Viz TREMPER III LONGMAN (ed.), *The Baker Illustrated Bible Dictionary*, Grand Rapids: Baker Books, 2013, heslo Animals.

⁷⁸ Noe veškerý zvířecí svět zachraňuje ve své arše – Gn 6,19n. Dále viz např. Nu 22,22–35; 1 Kr 17,6.

⁷⁹ Ž 104,27nn; 147,9; Mt 6,26.

⁸⁰ J. RICHARD MIDDLETON, *The Liberating Image: The Imago Dei in Genesis 1*, Grand Rapids: BrazosPress, 2005, 24–26.

života“ (Ž 16,11).⁸¹ On sám je živým pramenem,⁸² avšak nad život samotný je láska k němu.⁸³

V Novém zákoně se láska odvíjí od nezbytné zkušenosti, života. Pouze učedník, „kterého Ježíš miloval“, může v 1J 4,8.16 shrnout, že „Bůh je láska“;⁸⁴ své přikázání lásky zdůvodňuje janovský Ježíš v J 13,34 učedníkům tím, že je sám miloval.⁸⁵ Láska představuje tajemství, do kterého je třeba vrůstat. Její vylití do lidského srdce⁸⁶ je teprve začátkem cesty vedoucí k dokonalému poznání, takovému, jakým nyní zná Bůh nás.⁸⁷ Ten, kdo je v Kristu, musí žít ve stálé lásce (Ef 5,2). Tou Pavel nerozumí emoce, pocity či sentiment, ale ucelenou orientaci člověka, viditelnou v jeho postojích a ve zcela konkrétním jednání.⁸⁸

Hlavní motiv díla podtrhuje nápaditým způsobem dynamiku života a lásky. Obojí pochází od Boha a k Bohu je zaměřeno, roste ruku v ruce ke stejnému cíli. Ani láska, ani život nejsou Bůh, v obojím ale člověk Boha nachází. Symbolika růstu asociuje rozvoj, zdokonalování, vrůstání do lásky a zralosti.

Strom se vyskytuje také v nepojmenované kresbě sedmnáctileté autorky na vlastní obličej. Ztvárněný přes její nos a čelo symbolizuje podle jejího komentáře „spojení mezi nebem a zemí“. Stojí na místě pomyslného dotyku dvou k sobě směřujících rukou, Boží a lidské, vyobrazených na autorčiných lících. Těmi autorka reprodukuje „výřez z díla Zrození Adama od Michelangela, kde předává [B]ůh Adamovi energii“. Motiv rukou ve svém komentáři autorka představuje jako „symbol života“.

Nelze s jistotou říci, zda se umístěním stromu mezi Adamovu a Stvořitelovu ruku formuluje v díle nějaká specifická výpověď, Bible však mezi oběma momenty, propojením nebe se zemí a darem života, spatřuje mnohé souvislosti. Stromem kniha Genesis, podobně jako bylinami a další zelení, znázorňuje životodárnou sílu, kterou Bůh obdařil přírodu (Gn 1,11n).⁸⁹ Tvoří jí i korunu svého stvoření, člověka, jemuž má být příroda základním životním prostorem.⁹⁰ Kněžský text Gn 1 vyjadřuje

81 Viz také Dt 30,15; Př 2,19.

82 Ž 36,10; Jr 2,13.

83 Ž 63,3nn.

84 DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Láska.

85 Viz také 1J 4,19.

86 Ř 5,5; 1K 5,14.

87 1K 13,12.

88 1K 13,4–7. Srov. MARK ALLAN POWELL (ed.), *HarperCollins Bible Dictionary – Revised & Updated*, San Francisco: HarperOne, 2011, heslo Love.

89 DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Strom.

90 Gn 1,26–30; 2,8.

obzvláště jasně krásu a majestát stvořeného světa. Všimá si „imponujícího řádu, který v něm vládne: pravidelnost pohybu hvězd, rovnováha sil, plodící síla živých bytostí“.⁹¹ Přestože po Adamově pádu se svět, pro člověka původně „stvořený pro život ve štěstí“,⁹² stal místem zlořečení,⁹³ nepřestává být jako takový připomínkou Boží dobroty a péče. Podobně jako v druhém z motivů našeho díla, předání života Adamovi, v něm člověk nepřestává hledat odpověď na otázku po své identitě. Jakkoliv jasně ovšem stvoření vypovídá o svém tvůrci,⁹⁴ zůstávají sféry nebe i země, v Bibli i v našem díle, od sebe odděleny.

Odpověď na otázku po tom, kdo je člověk, autorka důsledně vztahuje k Bohu. Přírodu, symbolizovanou stromem jako propojení nebe a země, představuje jako místo plné Božích stop, v nichž lze pátrat nejen po Stvořiteli, ale i po jeho stvoření.

Závěr

Soutěžní příspěvky představily pestrou mozaiku různých podob lidství, ale i kontextů, ve kterých je možné si klást otázku po člověku. Autoři, kteří téma reflektovali nábožensky, představili člověka především jako bytost milovanou a ochraňovanou. Jejich obraz Boha nevykazoval, s výjimkou několika dětských prací, autoritativní či moralistní rysy. Nápadně řídce však jejich díla používala tradiční náboženskou symboliku: mimo několika málo, zpravidla schematicky zpracovaných dětských příspěvků se v nich nevyskytovala. Symboly kříže, Boží trojice či mariánské předlohy nahrazovaly abstrakce a přírodní motivy. Obzvláště oblíbená byla, a to nejen u dětí, vyobrazení nebe, hvězd, oblaků, popřípadě také srdce či světla. Pokud tradičními symboly autoři nereprodukovali pouze ustálené předlohy, vypovídali jimi převážně o lásce a sounáležitosti.

Pohledy na člověka v rámci i vně náboženského kontextu se v mnohém setkávaly. Důvod, proč až polovina děl ignorovala náboženské zaměření soutěže, nelze jasně určit; někteří autoři je však zřejmě převáděli do oblasti humanity. To je patrné v projevech podpory a sounáležitosti se všemi, kdo se museli potýkat s karanténními opatřeními, třebaže explicitně bylo téma koronavirové pandemie zpracováváno pouze výjimečně. Tento moment se nacházel jak v příspěvcích s patrným náboženským přesahem, tak v těch, které jej postrádaly. Jako významný prostor současného člověka před-

⁹¹ DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, heslo Stvoření.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Gn 3,17nn.

⁹⁴ Ž 19,2; Mdr 13,5; Ř 1,20.

stavila díla přírodu. Různými přírodními symboly opisovali autoři radost z krásy všeho, co obklopuje člověka, zpřítomňovali jimi svůj vnitřní svět, ukazovali lidskou vzájemnost, zdůrazňovali potřebu ochrany životního prostředí.

Pokud jde o biblickou symboliku, díla ji užívají jak reflektovaně, tak často také nevědomě. V mnohém se autoři ve své řeči o Bohu a lidství opírají o populární biblické předlohy, zvnitřnění náboženského prožitku však vedlo některé z nich k hledání nových meditativně či abstraktně zaměřených forem. Zdá se, že mnoho tradičních biblických symbolů dnes ztratilo svou atraktivitu. Avšak jejich vlastní pravda, nadčasová výpověď o člověku jako bytosti fundamentálně se vztahující a závisující na dobrech a ochraně svého Stvořitele, tvorů výjimečném, stvořeném k Božímu obrazu, nezastrává. Kreativita zpracování biblických kategorií a skutečnost, že v nich dnešní autoři nenásledovali pouze zažitá schémata, ale užívali živý, vynalézavý jazyk a symboliku odpovídající současnému světu, ukazuje, že také soudobý člověk se cítí být integrální součástí celku stvoření, skrze něž chápe sebe sama a v němž nalézá Boží stopy. V tom se řeči dnešních i biblických autorů důvěrně setkávají.

Užití prameny a literatura

Literatura

DAVEY, NICHOLAS, Gadamer's Aesthetics, in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], [cit. 13.6.2020], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/gadamer-aesthetics>.

Elektronické zdroje

DOLEJŠOVÁ, IVANA, The Symbolic Nature of Christian Existence according to Ricoeur and Chauvet, *Communio viatorum* 43 (2001/1), 39–59.

DUPLACY; KOLÁŘ; LÉON-DUFOUR, *Slovník biblické teologie*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.

GADAMER, HANS-GEORG – PALMER, RICHARD E. (ed.), *The Gadamer reader: a bouquet of the later writings*, Evanston: Northwest University Press, 2007.

GADAMER, HANS-GEORG, *Aktualita krásného: umění jako hra, symbol a slavnost*, Praha: Triáda, 2003.

GADAMER, HANS-GEORG, *Člověk a řeč*, Praha: OIKOYMENH, 1999.

HEISER, MICHAEL S., The Image of God, in: JOHN D. BARRY (ed.), *The Lexham Bible Dictionary*, Bellingham: Lexham Press, 2016.

- LONGMAN, TREMPER III (ed.), *The Baker Illustrated Bible Dictionary*, Grand Rapids: Baker Books, 2013.
- MIDDLETON, J. RICHARD, *The Liberating Image: The Imago Dei in Genesis 1*, Grand Rapids: BrazosPress, 2005.
- MOO, DOUGLAS J. – MOO, JONATHAN A., *Creation Care: A Biblical Theology of the Natural World*, Grand Rapids: Zondervan, 2018.
- NOBLE, IVANA, *Po Božích stopách: Teologie jako interpretace náboženské zkušenosti*, Brno: CDK, 2019.
- POWELL, MARK ALLAN (ed.), *HarperCollins Bible Dictionary – Revised & Updated*, San Francisco: HarperOne, 2011.
- RIKOEUR, PAUL, Symbol a mýtus, in: *Život, pravda, symbol*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.
- ROSNER, BRIAN S. *Known by God: A Biblical Theology of Personal Identity* [e-kniha], Grand Rapids: Zondervan, 2017.
- SLÁDEK, ONDŘEJ, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 9 (2006), 15–24.
- SLÁDEK, ONDŘEJ, Hermeneutická filosofie náboženství Paula Ricoeura, 19–20.

Autoři studií

Mgr. et Mgr. Marek Vácha, Ph.D. (* 1966, marek.vacha@lf3.cuni.cz), katolický kněz, vystudoval na Přírodovědecké fakultě MU v Brně obor molekulární biologie a genetika, teologii studoval v Olomouci a v Bruselu. V letech 1997 a 2000 se účastnil dvou výprav na Antarktidu. V roce 2002 žil šest měsíců v trapistickém klášteře Sept-Fons ve Francii. Je přednostou Ústavu etiky a humanitních studií na 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy. Na této fakultě je rovněž ve čtvrtém funkčním období předsedou Akademického senátu. Je farářem ve farnosti Lechovice u Znojma.

Mgr. et Mgr. Martin Vaňáč, Ph.D. (* 1972, vanac@etf.cuni.cz) je odborným asistentem na Ekumenickém institutu Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Vyučuje a publikuje v oborech dějiny křesťanství a ekumenismus. Historii studoval v Praze, v Kostnici a v Brně. Teologii studoval na Katolické a Evangelické teologické fakultě v Praze. V letech 2006–2018 byl externím pracovníkem Centra dějin české teologie při Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. V současnosti je členem Centra excelence UK: „Teologická antropologie v ekumenické perspektivě.“

Mgr. Martin Kováč, PhD. (martin.kovac@starokatolici.cz) absolvoval magisterské a doktorské studium teologie na EBF UK v Bratislavě. V současnosti je doktorandem na Ekumenickém institutu Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy, kde se pod vedením prof. Ivany Noble věnuje otázkám apostolicity církve a úřadu episkopé v ekumenické teologii. Působí jako starokatolický kněz a koordinátor projektu obnovy Starého evangelického lycea v Bratislavě.

Mons. prof. PhDr. Tomáš Halík, Th.D. (* 1948, tomas.halik@gmail.com) je profesor sociologie Univerzity Karlovy v Praze, president České křesťanské akademie, farář Akademické farnosti a vicepresident Council for Reseach in Values and Philosophy ve Washingtonu. V době komunismu působil v „podzemní církvi“. Je nositel Templetonovy ceny a čestných doktorátů Erfurtské a Oxfordské univerzity. Jeho knihy byly přeloženy do 19 jazyků.

Mgr. Bc. Martina Viktorie Kopecká (martina.viktorie@icloud.com) je farářka Církve československé husitské, psychologička a krizová interventka. Vystudovala jednooborovou teologii na Husitské teologické fakultě UK a psychologii a speciální pedagogiku na Pedagogické fakultě UK. V současné době jako doktorandka Evangelické teologické fakulty UK pracuje na dizertačním projektu o ekumeně. Od

roku 2013 je členkou nejvyššího výkonného výboru Světové rady církví a předsedá jednomu z jejích poradních orgánů. Ve volném čase píše blog *Deník farářky* a moderuje pořad na ČT2 *Uchem jehly*.

Mgr. Pavel Pola (* 1981, polapa@post.cz) je kněz, člen Řádu bosých karmelitánů, rektor kostela P. Marie Vítězné v Praze. Věnuje se kazatelské činnosti, duchovnímu doprovázení, meditaci a exerciciím a je asistentem v sebezkušenostním výcviku pro kněze. Současně jako doktorand studuje na ETF UK.

ThLic. Mgr. Jiří Dosoudil (jiri.antonin.dosoudil@gmail.com) je doktorem na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Zabývá se otázkami novozákonní eschatologie, ve svém výzkumu se zaměřuje na biblickou koncepci zmrtvýchvstání a problematiku její recepce v rané církvi. Prakticky také zkoumá využití digitálních technologií, umělé inteligence a strojového učení ve zpracování biblických textů a odborné literatury. Aktivně se věnuje studiu slovanských jazyků.

Seznam zkratk

AIDS	Acquired Immunodeficiency Syndrome
CČSH	Církev československá husitská
COMECE	Commission of the Bishops' Conferences of the European Community
ČCE	Českobratrská církev evangelická
ECAV	Evangelická církev augsburského vyznání
HIV	Human T-cell Leukemia Virus
MERS	Middle East Respiratory Syndrome
MMWR	Mortality and Morbidity Weekly Report
SARS	Severe Acute Respiratory Syndrome
UNCE	University Centre of Excellence
VP	Večeře Páně